

Digitized by the Internet Archive
in 2007 with funding from
Microsoft Corporation

SAYINGS
OF
THE JEWISH FATHERS.

APPENDIX.

London: C. J. CLAY AND SONS,
CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE,
AVE MARIA LANE.
Glasgow: 50, WELLINGTON-STREET.

Leipzig: F. A. BROCKHAUS.
New York: THE MACMILLAN COMPANY.
Bombay: E. SEYMOUR HALE.

AN APPENDIX
TO
SAYINGS
OF
THE JEWISH FATHERS

CONTAINING
A CATALOGUE OF MANUSCRIPTS
AND NOTES ON THE TEXT OF ABOTH.

EDITED FOR THE SYNDICS OF THE CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS

BY
CHARLES TAYLOR D.D.

MASTER OF ST JOHN'S COLLEGE CAMBRIDGE.

Cambridge :
AT THE UNIVERSITY PRESS
1900

[All Rights reserved.]

Cambridge:

PRINTED BY J. & C. F. CLAY,
AT THE UNIVERSITY PRESS.

PREFATORY NOTE.

Shortly after the first publication of *Sayings of the Jewish Fathers* (1877) this APPENDIX was announced as in preparation under the title, *A Catalogue of Manuscripts of the Text of Aboth and of Commentaries upon it with especial reference to Disputed Readings*. It contains an account of a number of such manuscripts; *Notes on the Text* replacing the "Critical Notes" which preceded the Translation in the First Edition of the *Sayings*; and an *Index* to the Second Edition (1897) made by Mr J. H. A. Hart, B.A., Naden Divinity Student and Scholar of St John's College.

The famous MS. described in No. 20 has now been edited for the Mekizé Nirdamim under the name "Machsor Vitry" claimed for it by S. D. Luzzatto, who even conjectured that the *perush* on Aboth in it is by R. Simchah of Vitri-le-Français. It is in reality a recension of the commentary of R. Jacob Shimshoni (ר"י ש) or ben Shimshon, whose name is given acrostically in Oxford and Cambridge manuscripts (*App.* pp. 23, 93). "This name was first pointed out, no doubt from the acrostic, by Isaac Metz, in the notice of the Oppenheim MS. in his Catalogue of that collection (קהלת דוד, or *Collectio Davidis*, Hamburgi, 1826, 8vo.) p. 284, No. 627 " (Sch.-Sz.).

A manuscript purchased for the Bodleian Library in 1875 is shewn to be a copy of R. Israel of Toledo's Arabic commentary on the Six Peraqim (No. 90). His descendant

R. Isaac's *perush* (Nos. 1, 115) having been collated for the First Edition of the *Sayings*, one of the passages of the commentary in No. 90 marked by a previous owner was identified as R. Israel's by means of R. Isaac's *perush*, from which it soon appeared that the said Arabic commentary was the "great and wide sea" from which R. Isaac had drawn.

The codex described in No. 170 was found to contain a mixed Rashi-Rambam commentary on Aboth with additional notes on a passage of Pereq III. quoted in the name of R. Meshullam ben Qalonymos, and not, as had been thought, a whole commentary by R. Meshullam.

Ample materials for a continuation of the *Catalogue* have been collected, but it seemed best to publish it as it has stood now for some years without further delay.

C. TAYLOR.

5th March 1900.

MANUSCRIPTS OF ABOTH.

The Manuscripts are indexed on pages 1, 25, 57, 105.

The *Index of the Mishnah* is on pages 64—65.

פרקי אבות

BRITISH MUSEUM MANUSCRIPTS

Nos. 1—22, 160—168*.

I. Commentaries on Aboth with or without the text

Name	Number
Rashi	19
Jacob ben Shimshon	4, 5, 14, 19—22
Maimonides (Hebrew)	3, 5, 6, 14, 16
Rabbenu Jonah	2
Isaac Israeli	1
Isaac ha-Cohen ben Chayim	15
Eliezer Nachman Foa	18

II. The text alone

Nos. 7—13, 17.

* Nos. 160—168 are indexed on p. 105.

MANUSCRIPTS

OF THE TEXT OF ABOTH, AND OF

COMMENTARIES ON ABOTH.

No. 1.

BRITISH MUSEUM, Oriental 1003.

THIS is a very good copy of the valuable commentary on Aboth, six Peraqim, by

יצחק בר' שלמה בר' יצחק בר' שלמה בר' ישראל הכופר בן ישראל (תנצב"ה).

The commentary is founded upon that of the writer's ancestor R. ISRAEL, to whom he frequently alludes. He tells us that he wrote it at an early age, for his own improvement, כי כוונתי להועיל לעצמי; and that it was completed in the 28th year of his age, in 5128 A.M.=1368 A.D., the date being given on the last page, thus:

שנת ה'י"ז עלי מאה וחמש אלפים ליצירה.

He describes it as a *spicilegium* from the Arabic commentary of R. ISRAEL:

ולקטתיו מהים הגדול ורחב ידים פי' החכם הפילוסוף האלהי התורני הר' ישראל ז"ל אשר הרחיב בפי' מסכתא זו בלשון ערב כו'.

This MS. is quoted as B in the *Critical Notes*. For further particulars see the notes on the Cambridge MS., "ST JOHN'S COLLEGE, K. 7."

No. 2.

BRITISH MUSEUM, Harley 269.

This contains *inter alia* a commentary on the five Peraqim of Aboth, fol. 137a—182b, by R. Jonah (of Gerona), which was transcribed in the year ה'רי"א = 1451 A.D. See fol. 182b.

He justifies the omission of ובתפלה in II. 17* as follows (154 a):

ר' שמעון אומ' הוי זהיר בק"ש והזהיר בק"ש יותר מן התפלה מפני שזמן תפלה גדול ורחב הוא עד ד' שעות וזמן ק"ש קצר ומכוון עד הנץ החמה כותיקין וזהו לשון הוי זהיר כי צריך זהירות גדולה.

This note is cited by Isaac b. Shelomoh, who makes much use of R. Jonah's commentary, and expressly states, at the beginning of QINYAN THORAH, that it was on the FIVE PERAQIM only.

No. 3.

BRITISH MUSEUM, Harley 5686.

This contains *inter alia* the five Peraqim, pointed, with the commentary of Maimonides, followed by Pereq R. Meir, with a brief commentary, fol. 359 a—377 b. The commentary is very neatly written in small characters. It was copied in the year 1464 A.D. by Leon b. Jehoshu'a de' Rossi of Cesena, for R. Joab 'Immanuel of Reggio†, according to the statement at the end of Pereq R. Meir:

חם ונשלם שבח לאלהי עולם כי הוא הנסתר ונעלם מירי לאון בר' יהושע ישר"ו מן האדמים איש ציס"נה פה באריו יום ו' ט"ו נובימ' רכ"ד לכמ"ר יואב עמ' מאריו ישר"ו לברכה יהיה אמן.

The MS. has some interesting historical notes, as that on the burning of twenty-four cartloads of Hebrew books in France (cf. Graetz, *Geschichte der Juden*, Vol. VII. Note 5), in year 1244 A.D. (fol. 33 b):

ובשנת חמשת אלפים וד' שנים לבריאת עולם... נרמו עונותינו ונשרפו כ"ד קרונות מלאים ספרי תלמוד והלכות ואגדות בצרפת...

No. 4.

BRITISH MUSEUM, Additional 11639.

A small MS., neatly written, and finely illuminated, containing *inter alia* Aboth, with a brief commentary, to some extent resembling that in No. 20. The date of the MS. as inferred from its calendar, which commences with the cycle רס"ו (fol. 563 b‡, 570 a), is about

$$265 \times 19 = 5035 \text{ A.M.} = 1275 \text{ A.D.}$$

* No. 20 has ותפילה in the text, but remarks upon it in the commentary, אין אנו גורסין במשנה.

† See the Cambridge University *Catalogue of Hebrew MSS.*, by Dr S. M. Schiller-Szinessy, Vol. I. pp. 75, 83, 93.

‡ There is a mistake in the pagination of this MS., fol. 560 following immediately upon 529.

On fol. 140 b is written in gold letters :

בנימן סופר קורא וקרא חזק ואמץ אל תערץ ואל תירא אמן סלה.
and on 304 b :

בנימן הסופר אומרה.

Fol. 194 a—200 a contain the five Peraqim, without points, in double columns, with the commentary in the margin. Perek V ends thus :

...אביך שבשמים. בן בנ א' הפוך בה והפך בה דכולא בה ומינה כו'
הימינה. בן הא הא כו'. יהי רצון כו'.

סליק פרקא והסלת מסכתא.

Then come the AGES, and ר' מאיר כו', ending on fol. 201 b with סליק, the saying of בן בנ בן (down to תוון only) being *repeated*, and followed by אחר כל פרק יאמר זה, to which is appended the note, ר' חנינא בן עקיב' כו'.

This MS. therefore supports the statement of No. 20 that ABOTH ends at אביך שבשמים, by omitting the saying עו פנים כו', as above, and by repeating בן בנ בן כו', as if it were an *additamentum*, rather than an integral part of the Masseketh.

The notes on the five Peraqim break off, for want of space, on the pages :

194 b, 195 b, 197 b, 199 b, 201 b,

and are continued on fol. 669 a—672 b. Then follow notes on the AGES, and on R. Meir &c., ending on fol. 674 b.

At fol. 667 a commences סדר של חכמים, corresponding to that in No. 20, Vol. II. 101 b.

Readings :

The text has the words ורמוסיה יוסיף, in I. 14 : omits *the three clauses* זו מחלוקת שמאי : (v. 11) של מהומה באה, in III. 21—3 : חבה יתרה כו' (v. 24) : and agrees with A in v. 28, having the introverted order, and omitting the words אנשי דמים כו'.

No. 5.

BRITISH MUSEUM, Additional 16577.

A fine P. B., Italian rite, illuminated, containing Aboth, pointed, with the commentary of Rambam (fol. 91 a—104 b), followed by Perek R. Meir, which is annotated,

כשי מה שפירש רבינו שלמה ז"ל.

Readings :

iv. 19, * וכתר שם טוב על גביהן * 23, + לפרוודור +.

v. 31, סמא ‡ רכולא בה.

Fol. 286 a contains verses with the acrostic of יצחק. The last page of the MS. contains illuminations, in the midst of which is written in gold letters :

לה' הארץ
ומלאה
שלי אברהם
יז"א בכ"ר
יעקב ז"ל

No. 6.

BRITISH MUSEUM, Additional 17057.

An incomplete text of Aboth, unpainted (except the first line), with Rambam's commentary, breaking off at Pereq iv. 5.

No. 7.

BRITISH MUSEUM, Additional 17058.

P. B., with Aboth, six Peraqim, pointed, fol. 236 a—241 b. Pereq vi. begins, as in some other copies, without the words 'שנו חכמים כו'.

No. 8.

BRITISH MUSEUM, Additional 18229.

P. B., with Aboth and Pereq R. Meir, pointed, fol. 97 a—104 a. The words 'שנו חכמים כו' are wanting, as in No. 7.

Before משה קבל is written :

אומ' אותן מפסח עד עצרת ר"ל עד שבועות.

and at the end of R. Meir :

ואחר שאמרו האבות אומ' קדיש דרבנן וזהו. יתגדל ויתקדש שמיא רבא כו'.

* This is the reading of No. 20 (fol. 121 b).

† See No. 20, fol. 122 b : פרוודור בדלת. ואולם לכסא מיתרנמ' ופרוודורא.

‡ This reading is common in Italian Machazors.

No. 9.

BRITISH MUSEUM, Additional 18230.

A small P. B., with Aboth, six Peraqim, pointed, fol. 132 b—159 b. The name יוסף is marked on fol. 249 b.

Notice the reading of III. 9 :

... בעדת אל בקרב אלהים ישפוט ומנין אפי' חמשה שנ' ואנדרתו כו'.

* The margin here adds 'שלשה שנ'. Thus the number THREE, having been omitted in the first instance, is inserted *before the number* FIVE. Compare No. 12.

No. 10.

BRITISH MUSEUM, Additional 18690.

A small P. B., with an unpointed text of Aboth, fol. 180 b—198 a, remarkable for its omissions, in which respect it resembles the Paris MS., 636.

It is further remarkable as giving SIX Peraqim, followed by Perek R. MEIR, or altogether **Seven Peraqim**.

Readings :

II. 4 is omitted *in loc.*, and placed between IV. 19, 20.

III. 8 is followed by 13 (ור' חנינה בן זומא * כו'), and 13 by 16; 9—12, 14, 15 being omitted. 17, תורה תשובה ומעשים טובים, על מי, 26 ends, אם אין קמה אין תורה יש תורה ויש קמה.

IV. 8 is attributed to ר' יוסי. 9 is omitted. 14 ends at כננרך, which is inserted after בטילים הרבה. 13 (with יוחנן for חניניה) follows. 23, לפרוודור. 25, בשעת אבלו, for בשעה שמתו כו'. 28 (down to מנתו) follows, and then 30—32; 26, 27, 29 being omitted.

V. 9 is omitted. 23, 24 (מחלוקת שמאי והלל) come *before* 21, 22. 30, יהורה בן טבאי כו' שבשמים.

The Perek ends with 'שמואל הקטן כו', and 'בן חמש כו'; 30—32 not being included.

* This text has other variations in names besides those mentioned above.

Then follows :

פרק ששי

בן בג אומ' הפוך והפך בה דכולה בה סיב ובלה בה ומנה לא תזוע. בן
הא הא או' לפום צערא אנרא. תניא ר' נתן אומר הלמד תורה מן הקטנים כו'.

The Pereq continues as in "PARIS, 636." It ends on fol. 194 b, and is followed by

פרק ר' מאיר

which concludes on fol. 198 a with the words :

סליקו להו מסכת אבות.

No. 11.

BRITISH MUSEUM, Additional 18691.

P. B., with pointed text of Aboth, and Pereq Rabbi Meir as far as (vi. 9), fol. 133 a—154 b.

No. 12.

BRITISH MUSEUM, Additional 19666.

P. B., with pointed text of Aboth, six Peraqim, fol. 87 b—99 a, preceded by the words :

פרקי אבות שקורין מפסח לשבועות.

The letters of אלעזר are marked on fol. 275 b.

Readings :

III. 9, בערת אל ומניין אפילו שלשה שנ' בקרב . . . חמשה שנ' ואגודתו כ', the number THREE coming before FIVE. 17 is read as in א, except תורה ומעשים טובים.

IV. 19, עולה על גביהם, without עולה.

V. 31, סמא דכולא בה ובה תחזה וסיב וכולה (P) בה, Compare *Crit. Note* on the origin of the reading ויבִּלָּה בה.

No. 13.

BRITISH MUSEUM, Additional 19667.

A very small P. B., described as "Preces secundum ritum Hispanicum."

The five Peraqim, pointed, are written in the upper and lower margins of fol. 228 a—284 b, and upon fol. 285, which concludes the MS.

Reading, in v. 24, מחלוקת בית שמאי ובית הלל.

Ending of ABOTH :

After *בן חמש כו' ,בנפול אויבך כו' ,אביך שבשמים* (fol. 283 a), come *כו' ,בנפול אויבך כו' ,אביך שבשמים*, and *כו' ,בנפול אויבך כו' ,אביך שבשמים*, followed by :

תניא ר' יהודה הנשיא אומ' עו פנים לניהנם כו'.

the saying *כו' ,בנפול אויבך כו' ,אביך שבשמים* being introduced only as *baraita*; and after this, *כו' ,בנפול אויבך כו' ,אביך שבשמים*, followed by *כו' ,בנפול אויבך כו' ,אביך שבשמים*, and *כו' ,בנפול אויבך כו' ,אביך שבשמים*.

No. 14.

BRITISH MUSEUM, Additional 19944—5.

A very fine P. B., Italian rite, with illuminations; written in Florence by *יצחק סופר בן עובדיה*, and dated * 5201 A.M. = 1441 A.D.

Vol. I. 117 b—136 b contains Aboth, pointed, with the commentaries of Maimonides, and "Rashi," in double columns. Pereq R. Meir follows, with the commentary of "Rashi;" for although this part of the commentary is said in Dukes' catalogue to be unnamed, the *רש"י* on fol. 136 b must be intended to be carried on.

The commentary here attributed to RASHI† agrees with that of the "Machazor Vitry." Its sixth Pereq is often used to supplement the commentary of Maimonides, which, according to an express statement of Isaac bar Shelomoh, was on the FIVE Peraqim only.

* See Vol. II. 169 b.

† Bar S. quotes it in the name of RASHBAM, and quotes a different commentary in the name of RASHI.

No. 15.

BRITISH MUSEUM, Additional 26960.

Contains *inter alia* a commentary, fol. 64 a—188 b, on the six Peraqim by

יצחק הכהן בן חיים נ"ע (בן אברהם בן יצחק בן יוסף הכהן נ"ע).

The commentary is dated at the end, עורא (= 1518 A.D.).

No. 16.

BRITISH MUSEUM, Additional 27070.

P. B., containing Aboth, pointed, with the commentary of Ramban, fol. 158 b—176 b, followed by Pereq R. Meir, without a commentary.

At the end of Pereq V is written :

חסלו פירוש ומסכת אבות להר"ם ב"מ"ל.

No. 17.

BRITISH MUSEUM, Additional 27072.

P. B., written in the year 1482 A.D. (fol. 309 b), by Abraham Farissol b. Mordekai Farissol, of Avignon.

It contains a pointed text of Aboth, fol. 119 a—134 b, followed by Pereq R. Meir.

At the end of Pereq V is written :

נשלמו פרקי אבות.

No. 18.

BRITISH MUSEUM, Additional 27115.

Aboth, six Peraqim, with the commentary of

אליעזר נחמן פואה

transcribed by one שלמה (fol. 114 b).

No. 19.

BRITISH MUSEUM, Additional 27125.

This MS., which is described by Luzzatto in *Kerem Chemed*, Vol. iv. p. 201, contains two commentaries on Aboth.

I. The first, which is ascribed to

רבינו ישעיהו ז"ל.

(and in a later hand to Rashi), agrees with that which Isaac bar Shelomoh quotes in the name of RASHI, and which is printed as his.

Readings :

I. 3 (fol. 3 b, line 2), ושמעתי שצדוק ובייתוס כו', without the reference to the 'Aruk which is found in some copies of this commentary.

IV. 8 (fol. 7 a, line 22), ה"נ אין מספיקין בידו ללמוד וללמד, a reading cited by Isaac bar Shelomoh as peculiar to "Rashi."

This commentary properly consists of five Chapters only, according to the statement of bar S.; but the MS. has additions which cause some confusion in the ending. Thus, after Aboth (fol. 11 b), comes :

פרק ר' מאיר. בן חמש כו'.

followed, at the end of the AGES (fol. 12 a), by

סליק ממסכת אבות. וזהו פרק ר' מאיר. זוכה לדברים הרבה כו'.

At the commencement of fol. 13 b there is this note on the קנינים :

נראה בעיניי שהברייתא לא נכתבה כתיקנה שהרי במסכת פסחים בפרק האשה לא שנינו אלא שלשה ...

after which comes a second interpretation of the AGES (fol. 13 b, line 12) followed, at the end of 14 a, by

נשלמו פירוש ממסכת אבות ופירוש מפרק ר' מאיר על ידי שלמה בר' משה.

II. On the same page is written :

פירוש ממסכת אבות ממ"ה רבינו שלמה ז"ל.

as the title of the second commentary, which accordingly follows, after five blank pages, on fol. 17 a—47 b, and is a recension of that in No. 20, the commencement of which is printed, *with collations from this MS.*, in *Kerem Chemed*, loc. cit.

Luzzatto concludes with the remark (p. 204) that the commentary on Aboth by "Qinchi" which de-Rossi claims to have seen in a printed Turin Siddur is a "a dream"; the Siddur containing only the well known commentary which is printed under the name of RASHI. On p. 201 he expresses the opinion that neither of the two commentaries in this MS. was the work of RASHI.

No. 20.

BRITISH MUSEUM, Additional 27200—1.

Two fine folio volumes, described as “the Machazor of R. Simchah of Vitry, originally compiled about 1100 A.D.” But they are in reality a compilation of a century later (1210 A.D.), by Rabbi

יצחק בר' דורבנו.

who made use of R. Simchah's MACHAZOR VITRY *inter alia*. He also expressly cites the Machazor of R. Jacob ben Shimshon (Vol. I. 42 a, col. 1), the author of the commentary on Aboth in Vol. II. This MS. is one of the Almanzi collection.

On the celebrated Bodleian MS. which likewise goes by the name of Machazor Vitry see below, under “BODLEIAN LIBRARY, 1100.”

The genuine Machazor Vitry was described by Isaac de Lates in the fourteenth century as,

המחזור הקטן הנקרא דיויטרי

The small Machazor called de Vitry;

which points to a smaller compilation than No. 20. The above testimony of de Lates — taken from a Bodleian MS. (No. 1298 in Neubauer's *Catalogue*, fol. 10 β) of a work by that author, dated 5132 A.M. (= 1372 A.D.), and which has also been printed in the Hebrew part (*Ozar Tob*) of Berliner and Hoffmann's *Magazin für die Wissenschaft des Judenthums* for 1877 (see p. 073, line 29)—is cited in the *Histoire Littéraire de la France*, Vol. xxvii. p. 474, where it is added in a note, that the reference may perhaps be to “la petite rédaction que l'on trouve dans les bibliothèques de Parme et de Rome (mal reconnue par de Rossi et Assémani) et dans la bibliothèque Günzburg”; but on general grounds, and in accordance with the statement of de Lates, the claim to priority must be decided in favour of the smaller compilation as against the larger. The latter, as I am informed, consists mainly of the דינים.

In the שלמות ותשובות of ר' יוסף קלון (ed. Venice, רע"ט = 1519 A.D.), who lived in the middle of the fifteenth century, the Machazor Vitry is referred to in section קע"ו (by misprint קע"א), where it is said :

והנה דבר ידוע הוא כי מחזור ויטרי נתיסד על פי רבינו שלמה,

the reference in the context being to the דינים only. A reference to the above work of R. Joseph Qolon is given in the שפתי ישנים of ר' שבתי בס of Prag (§ 140) where the following account is given of the Machazor :

מחזור ויטרי ר' שמחה מעיר ויטרי, תלמיד רש"י, והוא ממהלך הכוכבים ומזלות, עיין (בשו"ת) מהר"ק שורש קע"ו.

I am informed by Dr Neubauer that in the Bodleian MS. No. 692, § 12, containing casuistic responsa, the "Machazor Vitriac" is quoted (fol. 175, resp. 80) on the subject of הגדרת פסח, thus:

וטעם המביאי' ראי' להיתר משום דכתיב במחזור ויטרי' כו'.

In the above mentioned No. 692, resp. 131, fol. 194 b there is also a section headed, הועתק מן מחזור ויטרי, and commencing:

אומ' רבי' יצחק בר' אברהם דאסור לקרות בבה"כ בתוך החומש היכא דאיכא ס"ת בעיר.

Thus the מחזור ויטרי is quoted for דינים in a MS. copied about 1303—7 A.D.

For another reference to the Machazor Vitry compare Steinschneider's recently published Munich *Catalogue*, Cod. 240, § 5 (מערכת האלהות), fol. 43 b:

מצאתי במחזור ויטרי שהוסד לפי רש"י כו'.

In all this (and more which might be added*) there is no evidence to shew what the genuine "Machazor Vitry" contained, except as regards the דינים. It is quite possible, however, that the greater part of it may be found embedded in this No. 20, of which we shall now proceed to give some account.

The Compiler.

1. The MS., whilst in the possession of Giuseppe Almanzi of Padua, was examined by S. D. Luzzatto, and described by him (*Kerem Chemed*, Vol. III. p. 200) as

מחזור ויטרי לרבנו שמחה תלמידו של רש"י.

the work of the actual compiler being inadequately described in the words:

ויש בו כה וכה דברים נוספים מר' יצחק ברבי דורבלו.

He remarks that he is unable to identify this ISAAC דורבלו, but records a suggestion which was made to him by Rapoport that he was

ר' יצחק מאורבייל בעל ספר המנהל.

This however does not account for the בר' which precedes דורבלו, nor does the latter resemble the transliteration of d'Orbeil so closely as might have been expected; to say nothing of the circumstance that it is the custom of our R. Isaac to use the Hebrew מן, in preference to the French *de*, as a prefix of locality, e.g. in מויטרי, מפריש, מדנפירא, מבריא, &c.

* For example, Dr Neubauer favours me with several references to the מחזור ויטרי in the so-called Zürich glosses to the סמ"ק. See MS. Opp. Addit., No. 879 in Neubauer's *Catalogue*, folios 41, 82, 135, 171.

As the name of אברבנלו דון occurs both with and without the ו, so the name of ר' דורבל* is written both with the termination ו, as in this MS. (Vol. I. 158 b, 159 a, 161 b; Vol. II. 38 a, 40 b, 53 b, &c.), and without it, as on p. 8 of the חופש מטמונים of Berl Goldberg (Berlin, 1845), where (in No. ב"ב of the תשובות of רש"י) there occurs the passage:

מי אנכי חדל אישים ושפל להכנים ראש אצל הר גבורה ותלול המחלק שלל לאנפיו בשורות ענף ועשית פרי ומה עלתה על לב רבינו חזקן ראש נדיבי פאתי יעקב ר' דורבל (צ"ל דורבל) להזיק צעיר לימים לענות על ריב אמר לי לבי מאשר יקרתי בעיניו מאז חבבני ובא להתפגג בבנו וקטנו לתהות בקנקן ריקן אולי לחכמה להשיב נכוחה ויקרא מרי עלי חכם בני ישמח לבי על הדברים הכתובים אני כותב לפניהם מה דעתי נוטה.

The "R. Durbal" spoken of in this passage, which is referred by Grätz (*Gesch. der Juden*, VI. 78), was a זקן when Rashi was young, and may have been a great-grandfather, or more remote ancestor, of our דורבלו בר' יצחק, who was a younger, perhaps much younger, contemporary of Rashi's grandsons. He is referred to by Zunz in his *Literaturgeschichte der Synagogalen Poesie*, p. 252, where it is said that "R. Salomo... stand mit Durbel, &c. in brieflicher Verbindung." A later Durbel is doubtfully referred to on p. 484 of the same work: "Daniel [oder Durbel?] b. Jacob, vermutlich unfern den Jahren 1200—1240."

I have seen a volume of Lent Sermons by one Petrus DORBELLUS andegauensis, which was published in Paris in the year 1518 A.D.; and there was a Nicolas Dorbellus, a professor at Poitiers, who died in the year 1455 A.D. The name of the latter is indeed explained by *de Orbellis* in Zedler's *Universal Lexicon*, Vol. xxv., Col. 1743: "Orbellis (Nicolas von), sonsten auch Dorbellus genannt, ein minorit von Angers," &c.; but this explanation may perhaps have been given conjecturally, since the name in question was already of some antiquity, the elder דורבל, mentioned above in connexion with Rashi, having been born if not in the *tenth* at any rate early in the *eleventh* century.

It may be worth while to compare the diverse interpretations of the second name of אברהם בן דון שבתאי דונולו, which Zunz explains as a designation of locality: "Vermuthlich war er in Nola ansässig (*Gottesdienstl. Vorträge*, p. 362); whilst Grätz identifies it with Δόμνυλος (*Gesch. der Juden*, v. 352). Cf. Steinschneider's *Bodleian Catalogue of Hebrew Books*, No. 6864.

The compiler, whatever may have been his nationality, had at least visited RUSSIA, as we gather from his statement (Vol. I. 158 b, col. 2):

ואני נשאלתי ברוסיא כו'.

* We should perhaps read דון דורבל in place of דון דיבלו, "Don Diavolo," which is given as a reading of a manifestly corrupt signature in the *Hist. Littéraire de la France*, Vol. xxvii. p. 665. For the form Abarbanelo see Schiller-Szinessy's *Catalogue*, Vol. I. 112.

It has even been suggested that he is to be identified with the ISAAC OF RUSSIA mentioned in Schiller-Szinessy's *Catalogue**, Vol. I. 54, 163, 164, &c.

He records a subsequent meeting with R. Isaac ha-Laban at PRAG (Vol. I. 159 a, col. 1):

כשבאתי אצל הרב רב יצחק בר' יעקב הלכן בבחם בעיר פרגא נומיתי לו שכן שאלוני ברוסייא וכן השבתי כו'.

The MS. is full of allusions to Rashi, who was no longer living. Cf. I. 138 a:

בימי רבינו שלמה שאלו דבר זה ...

Rashi's grandson חם רבינו, or יעקב בן מאיר, is frequently cited.

Still later generations are referred to. Cf. Vol. I. 158 b, col. 2:

ואני יצחק בר' דורבלו ראיתי ברמרו † דאתרייא (sic) ביה מילתא בר' יוסף בנו של רבינו יעקב בן רבנא מאיר מבנו. ואחר שהתפללו מנחה בערב שבת בבית הכנסת ישב לו ר' שלמה אחי רבינו שהיה מתפלל. וא' לו רבינו יעקב אחיו לך להביא יוסף בני לבית הכנסת. שלח עמו החבר ר' יצחק בן רבינו שמואל ואחרים עמו. כיון שבא לבית הכנסת ירד הרב ר' שלמה לפני הארון וא' ברכו.

From this we gather that he was present at Rameru on the occasion of the death of a grandson of Jacob ben Meir, and it may be inferred with probability that he was himself a *younger* contemporary of the grandsons of Rashi.

In immediate sequence upon the above he speaks as an eyewitness of the practice in Bourgogne on such occasions:

תמהתי מה טעם איחרו להביאו עד אחר המנחה כי ראיתי במלכות ברגויינא שנהגו כו'.

Lower down in the same column are the words (already quoted) ואני נשאלתי ברוסייא כו'.

The above passages in which the name of בר' דורבלו occurs are found in the latter half of הילכות אבל. The same section contains the passage referring to the Machazor Vitry (which we shall notice again lower down), as also the following two passages of interest, in all of which the name of our R. Isaac occurs.

* In Vol. II. p. 66 of the same *Catalogue* (MS. No. 92), which was not printed until the above had been for a long time in type, it is expressly stated that our Isaac בר' דורבלו was none other than this Isaac of Russia. It is added that this No. 20 doubtless contains large and important portions of the Machazor of ר' רם, a work which R. Meir of Rothenburg distinctly cites. Our R. Isaac is further identified as the editor of Rabbenu Tam's ספר הישר.

† Rameru (Ramerupt), in N. France, where ר' רם resided.

The former of the two passages refers to an accusation of sorcery brought against the Jews in Paris in consequence of their practice of throwing earth [with *herbs*, according to (ר) ש"י. ס' יורה דעה. ס' ש"י. (ר)] behind them on the return from a funeral. It is found in Vol. I. 161 a and 161 b.

בפריש הלשינו פעם אחת משומרים אל המלך על כל ישר' שהיו משליכין עפר אחריהם בשעה שחזרין מאחרי המת להטיל בשפים על הגוים להמיתם, קיבל לשון הרע, וקרא אל הרב ר' משה בר' יחיאל בן הרב ר' מתתיה הגדול מפריש וא' לו כו'... הוספתי זה לספר בשבחו של מקום כו'. יצחק בר' דורבלו :

The latter of the two passages (Vol. I. 162 a, col. 1) shews that our R. Isaac was present at Rameru on the occasion of the wedding of R. Jacob ben Meir's daughter.

ונמצא במדרש אין אומר' החי אלא בבית האבל, אבל שמעתי רבינו יעקב בחתונת בתו ברמרו ואמר החי ושאלו ממנו למה אמרו, והשיב שהרבה טרח למצוא אותו מדרש ולא מצאו לא בתלמוד שלנו ולא באבל רבתי ולא במסכת שמחות, לפיכך אינו נמנע מלאומרו בכל עת תמיד. יצחק בר' דורבלו. ת' * :

The section הילכות אבל ends in the next column.

The name of דורבלו בר' occurs again in several passages of הילכות ראש השנה, which commences at Vol. II. 35 a (סימן שט"ו) and extends to fol. 45 a, col. 2. One such passage will be cited below in § 3, from Vol. II. 38 a, col. 2. Some pages later (II. 40 b, col. 2) is the section :

ואני אר' דודאי מן הזמנים הוא... וקא חשיב נמי ראש השנה. יצחק בר' דורבלו + :

At the end of תפילות ראש השנה (II. 53 a, col. 1, (סימן ש"ג) comes a short quotation from רבינו ניסים, which is signed :

כ"ש באלמיינא אני יצחק בר' דורבלו. ת' :

and this signature is also found once again in the next column (סימן שנ"א).

Now to return to the above mentioned passage in which the MACHAZOR VITRY is expressly mentioned—in Vol. I. 159 a, col. 2, at the conclusion of a section signed דורבלו בר' יצחק, is a fresh section commencing :

ומיפירושי רבינו חננאל בר' חושיאל איש רומי העתקתי כו',

* The abbreviations 'ת' and 'ת' denote תוספת.

† This is followed immediately by a paragraph signed 'א.ב'ן'. This denotes the celebrated Eliezer ben Nathan of Mainz, who is quoted as in correspondence with R. Jacob ben Meir in the ספר הישר [see for example, (סימן תרט"ו), of which our R. Isaac was the editor. See above, p. 15 note *].

and ending :

עד כאן הוספתי לפרש אני יצחק בר דורבלו על פי אשר ראיתי מעשה, והבא לידי, ושפירשתי ושקיבלתי. ח'. מכאן ואילך ממחזור ר' שמחה מויטרי.

But this *מכאן ואילך*, from which Luzzatto seems to have inferred that he had a veritable MACHAZOR VITRY before him, applies only to the immediate context, for (i) only two leaves later (161 b) there is another signature of *יצחק בר דורבלו*, and (ii) one page earlier (158 b) the same form of expression is used with reference to another authority :

... מכאן ואילך ליקוטין מדברי רבינו שלמה כו'.

For other examples of the same formula compare :

- I. 53 b, col. 1 (סימן ק"ל). עד כאן ה"ג. מיכן ואילך פרש"י בסוטה.
 II. 29 b, col. 2 (סימן ש"ג). מכאן ואילך יסד ר' מאיר שלח ציבור.
 II. 46 a, col. 2 (סימן שמ"ד). עד כאן תוספת. מיכן ואילך יסוד העמרמי.

From the way in which *דורבלו בר* here refers to R. Simchah's Machazor it would seem that he regarded it as merely one of several sources from which his materials were drawn. Luzzatto himself (*loc. cit.*) calls attention to the occurrence of later literature in the MS., thus:

ובסימן קמ"ד נמצא... קצור הלכות שבת מס' התרומה אולי ר' יצחק בר דורבלו הכניס אותו בספר רבנו שמחה שהיה קודם בעל התרומה, או המעתיק הוסיף אותו.

But this is by no means a solitary instance. The work contains so much comparatively late literature, including for example poems which are ascribed, as below, to IBN EZRA, that its compilation as a whole must be attributed, not to R. Simchah, but to R. Isaac b. R. *דורבלו*. The use made of the MACHAZOR VITRY by our MS. is in itself an evidence that it claims to be something different therefrom.

The following notices from other sources of Isaac b. *דורבלו* may be added to those already given from the MS. before us.

a. In Brüll's *Jahrbücher für Jüdische Geschichte und Literatur*, II. 77 the annexed citation is given from Mannheimer's *Geschichte der Juden in Worms*, p. 27 (Frankfurt, 1842).

אני יצחק בר דורבלו ראיתי בוורמשא כתב ששלחו אנשי רינוס לארץ ישראל שנת תש"ך לפרט, שאלו את קהלות ארץ ישראל על שמועה ששמענו על ביאת המשיח, וגם סירכא דלכא מה אתון ביה.

b. For the next passage I am indebted to Herr S. J. Halberstam. It occurs in his MS., No. 115, of the האסופות ס', fol. 41 a.

ואני יצחק בר' דורבלו אומר כיון שאין בקיאים במראה כראשונים יש לנו לגדור בעצמינו פן ירגילו להתעצל ולהקל, כאשר ראיתי במלכות פולין בסוחרים ההולכים בדרך.*

c. The following passage also is supplied by Herr Halberstam from the same MS., fol. 101 c.

יצחק בן דורבלו, אין מונין האבל במניין העשרה להתפלל עמו ביום ראשון ולא לגבי ברכת המזון ולא לעשרה ולא לשלשה אבל מכאן ואילך מונין אותו למנין להתפלל ולברך עמו וכן הלכה.

Thus we have traced the name of DORBEL as far back as, perhaps, the *tenth* century, and on the other hand down to the *sixteenth*. Moreover, our R. Isaac of that name has been found in Russia, Prag, Poland, Worms and Burgundy; and he has been found on two occasions at Rameru in N. France in the lifetime of Rashi's famous grandson Jacob ben Meir, of whom he was clearly a disciple. A man of his varied experience may well have been the compiler of a Machazor such as this, in which so many authorities are quoted, and the ritual uses of various countries are compared one with another. But in any case no sufficient reason has yet been shewn for regarding so comprehensive a work as a mere edition of the Machazor Vitry, however much of the latter it may hereafter be proved to contain.

Dates of Compilation and Transcription.

2. Of the later literature contained in the compilation, notice the poems :

- I. 90 a (סימן קצ"ז) אחר לר' אברהם אבן עזרא
כי אשמרה שבת אל ישמרני,
אות היא לעולמי עד בינו וביני, כו'.
- II. 92 b (סימן תכ"ג). פיוט לר' אברהם אבן עזרא
אשריך הר העברים על ההרים הגבוהים, כו'.
- II. 167 b (סימן תצ"ב). זמר אחר לר' יוסי קמחי
יחיד וזולתו עזרי מאיין, ונראה בלבבות ונעלם מעין, כו'.
- II. 226 (סימן רנ"ד). אחר לר' אברהם אבן עזרא
קוראי מגילה הם ירננו אל אל, כו'.

On the next folio (227 b, col. 1) one "R. Abraham" is referred to as no longer living, thus, מפ' ר' אברהם נ"ע. The proper place of the last mentioned poem, as appears from its paragraph mark, is before the poem, 'אשריך כו'; and it is through the misplacement of some portions of the MS.,

* This passage is to be found in the Bodleian MS. No. 1101, fol. 210 b (Neubauer's *Catalogue*), with the difference that it is there in the third person, and that the name דורבלו is missing, thus 'יצחק בר'...אני'.

on which see below (§ 4), that it is found in the second volume, instead of the first.

At the end of Vol. II. are several pages on the calendar—**כך תיקון**—**בצרפת** (fol. 263 b). Fol. 264 b, col. 1 indicates the date of the *compilation* (1210 A.D.):

ויש לנו ד' אלפים ומ' מאות וע' שנה מבריאח עולם.

At the end of fol. 267 a is written :

שלם : חזק :
והא לך סדר התקופות
והמולדות ושאלה :

and fol. 267 b commences :

תקע"ט למניין שנת ה' אלפים ושנים לבריאח עולם. ושנת ה' למחזור רס"ד ...
whence it may be inferred that the *transcription* was completed not before 1242 A.D. On fol. 268 b, col. 1, is written, **השלמתי מחזור רס"ד**.

The Scribe.

3. The name of the principal scribe, **שמעיה**, is indicated in several places. Immediately before Aboth (II. 92 b) is written :

סליקו הילכות סכות. חזק **שמעיה** לא יוזק.

Cf. Vol. I. 122 a, 173 b ; II. 92 a, 93 b, 97 b, 101 a, 101 b.

The expression **הכותב**, which occurs in several places, denotes not the scribe, but the compiler **ר' דורבלו**. Compare :

(I. 99 a) **ואני הכותב** שאלתי זה כמה שנים על זה לר' אשר בר' משולם מלונייל, והא לך תשובתו בר'.

(I. 111 b) **ואני הכותב** הראה מורי ראייה מפורשת ממסכת שמחות בר'.

(II. 38 a) **עזריאל בר' נתן ז"ל**. **ואני יצחק בר' דורבלו** מצאתי תשובה זו מרבינו עזריאל וכתבתיה כאן למען תמצא. ואחריה **אכתוב** תשובת רבינו יעקב על דבר זה שהשיב לשונא לר' שמעון בר' נתנאל.

(II. 117 b) **ואני הכותב** תמה עלה דההיא דאמרי בר'.

(II. 144 a) **שמעתי אני הכותב** דבן בנ ובן הא הא גרים היו בר'.

(II. 175 b) **ואני הכותב** מצ' בה' דרב יהוראי נאון בר'.

Index of the Manuscript.

4. The MS. is in some confusion. Thus, (סימן תקל"א) **מסכת דרך ארץ** begins at Vol. II. fol. 231 b, and ends, with the words, **סליק מסכת דרך ארץ**.

פרקים י', at Vol. I. fol. 120 b. It is followed by other matter (as far as סימן ר"ע (סימן תקע"ו) belonging to Vol. II., all of which is placed between סימן ר"ע and סימן רע"א, and ends at Vol. I. 153 b, with the words :

עד כאן העתקתי מכתבת יד החבר ר' משה מבריא*. ועוד אומרי כי יש חרם שלא לבטל תפילה בשבת ויום טוב בשום דבר אם לא ביטל כבר ג' תפילות ואם בשביל תקנת הקהל אף לכתחילה מותר. סליק.

The above-mentioned tract דרך ארץ is divided in this MS. into *ten* chapters, the second of which chapters includes what is elsewhere given, under the title of פרק בן עזאי, as a chapter by itself; and in this respect the reading of our MS. differs from that of the "Machazor Vitry," as quoted in some editions of the Talmud Babli. Portions of the first and second chapters are missing, viz. between איסור ערוה ובא (Vol. II. 231 b), and הכת' אומ' אמרו צריך כי טוב (Vol. I. 116 a). The tract is preceded by two fragments from the beginning and the end of תלמודי של רבנן רבין (Vol. II. 230, 231), now better known under the name of דרך ארץ זוטא.

The order of the סימנים in the MS. as at present† arranged may be gathered approximately from the annexed table, which indicates its chief omissions and transpositions. It is defective at the beginning, the first paragraph mark being ג'. The second volume contains the *twenty-one* chapters of מסכת סופרים (fol. 215—223, 233—238, 228 a) and not chapters I—XIV. only, as Luzzatto was led by the disorder of the MS. to remark.

VOL. I.			VOL. II.		
ז'	to	רמ"ט	רפ"ה	to	תקכ"ז
(1 a)		(109 a)	(12 a)		(222 b)
רע"ה					
(111 a)					
רס"ב	to	ר"ע	ר"נ	to	רס"א
(112 a)		(115 a)	(225 a)		(227 b)
תקל"ב	to	תקע"ו	תקכ"ח	to	תקל"א
(120 b)		(152 b)	(229 a)		(231 b)
רע"א	to	רע"ד	Folios 239 a—260 b contain poems not marked with any סימן‡.		
(154 a)		(156 b)			
רע"ו	to	רפ"ד	תקע"ח	to	תק"ף
(159 b)		(163 a)	(263 b)		(268 b).

* This בריא may denote *Brünn* the capital of Moravia, or possibly *Brienne* in France.

† August, 1832.

‡ Observe that a number of folios have been transposed from their proper place to Vol. I. 120—152.

Some of the main sections are divided into subsections, as below :

[קנ"ה] This contains הלכות שבת, extracted from the ספר התרומה of ר' ברוך בר' יצחק, with the numerals from 'א to נ"ג (I. 60 a—70 a).

[תק"ם] This contains הלכות שחיטה, extracted from the same work, and numbered from א to קל"ח (I. 129 b—143 b).

[רפ"ד] In this section, which contains *inter alia*, הלכות פסח מבוארות מבית מדרשו של רבינו שלמה בר' יצחק צרפתי ז"ל, there is a numbering from א to ק"ט (I. 163 b—II. 11 b). The folios I. 178—181 are out of order.

[תצ"ט] This section contains הלכות נידה, numbered from א to כ"ד (II. 176 a—177 b), from the above-mentioned ספר התרומה.

The Commentary on אבות.

5. In Vol. II, fol. 93 a—144 a, ס' תכ"ט to סימן תכ"ד, is an unpointed text of the six Peraqim, accompanied by a very copious and valuable commentary, of which many copies—more or less complete—are extant, especially in Prayer-Books of the Franco-German rite. French words are used in several places. Cf. fol. 118 b :

שא דולור שְׂכָא פֹּור לִי
Sa douleur sera pour lui,

where, as elsewhere, the לֵעָזְרָא has been explained by a possessor of the MS.

The Six Peraqim commence on the following pages respectively

93 a, 102 b, 109 b, 117 b, 125 b, 136 b.
(I.) (II.) (III.) (IV.) (V.) (VI.)

On fol. 101 a, &c. there is סדר מקבלי התורה, introduced by the words, שִׁנְחָתִי לְעִיל בְּרִישׁ פִּירְקִי.

Before מִשֶּׁה קָבַל is written :

פִּירְקֵי אֲבוֹת דְּרַ' נָתָן. וּדִין סִימְנָהוּן. כְּשֹׁאוֹמ' בְּבִקְרָא. בְּרֵאשִׁית וִיצָא.
שְׁמוֹת וִיקָחוּ.

The commentary borrows freely from the אבות, or מִשְׁנֵה, or בְּרֵייתָא, which is commonly designated by the one word בְּרֵייתָא.

The following references in the commentary deserve notice :

fol. 96 b. כְּפֶרֶשׁ בּוֹזָא תְּהִיָּה כו'.
(I. 8).

- fol. 105 a. הילל כת' במשנת רבינו נרשום ור' אפרים* בלא ר'.
(II. 5).
- fol. 109 a. ואני שמעתי בשם ר' אל תהי רשע כ'.
(II. 17).
- fol. 115 b. ור' משולם בר' קלונימוס איש רומי פ' לסעודה ליום המיתה
(III. 25). ... כמו שמפורש בפ' גן עדן שיסר ר' יהושע בן לוי כו'.
- fol. 117 b. ורב נתן הבבלי שסידר את הערוך פ' כו'... ובלשון ערבי
(III. 25). קרוי פורפאורא, ואני הכותב תמה עלה דההיא דאמר' כו'.
- fol. 128 b. כמו שמצינו באגרת השכם, ודברי הימים של משה.
(V. 9).
- fol. 143 b. וראיתי מדרשו של ר' שמעון (נ"א שמשון) קרא בספר משלי כו'.
(VI. 10).

The Note on the "*Five Possessions*", which this last reference introduces, is one of the distinctive passages of this commentary. Its contents are given in the Rabbinic foot note on the words חמשה קנינים.

Compare also the note on הל' ר' (II. 5), where the title ר' is said to be a corruption of the numeral ד'; the note on the form of the word פרוזודור (IV. 23), which is to be written בשני דלתין, that is to say, with a *Daleth* at the end, and not with a *Resh*, פרוזודור; and the notes, in the introductory portion of the commentary, on the different systems of vowel points (fol. 93 b, lines 9, 10):

ולפיכך אין ניקוד נוברני † (נ"א מברני) דומה לניקוד שלנו ולא שניהם דומים לניקוד ארץ ישראל,

and on the unlawfulness of pointing the Torah (fol. 93 b, lines 11, 12):

ולפיכך לא ניתן ספר תורה לינקד כו'.

סימן ק"כ, תשובות הגאונים, in which compare the similar sayings from (Vol. I. 49 a):

ספר תורה שניתן למשה בסני לא שמענו בו ניקוד ולא ניתן ניקוד בסני כי החכמי ציינוהו לסימן ואסור לנו להוסיף מדעתנו פן נעבור בבל תוסיף, לפיכך אין נוקדין ספר תורה.

The Ending of אבות.

6. In this commentary it is expressly asserted (Vol. II. fol. 134 b) that ספר מסכת אבות ends at the words

לעשות רצון אביך שבשמים.

* Cf. fol. 96 b, 126 b.

† A lost work, which is alluded to elsewhere. Cf. Schiller-Szinessy's *Catalogue*, Vol. I. p. 54 and II. p. 69, Note 1. And see Steinschneider's *המזכיר*, Vol. VIII. p. 20, on ספר והנהיר.

‡ Other copies of the commentary read תברני, or של יורני, or ברני (ניקודת), &c.

But the customary additions are given immediately afterwards, thus :

יהודה בן תימא אומ' הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ כצבי
וגיבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים.

עז כנמר, אנגריש* ב', כרא' בביצה שלשה עזין הן ישר' באומות, הוי בעל זרוע
לעסוק בתורה בכל כחך. וקל כנשר, שהוא חש לאכול ומגביה לטוס מכל
העופות. וגבור כארי, מלשון המקרא הוא, כמו שא' דוד בשאול ויהונתן,
מנשרים קלו מאריות גברו. הסלת מסכת אבות.

שמואל הקטן אומ' בן חמש שנים למקרא כו' בן מאה כאילו
מת עבר ובטל מן העולם. ברוב המחזורים שנינו ההיא דשמואל הקטן
אומ' בנפל אויבך אל תשמח בסוף בי' מאמרות, ואעפ' ששנויה למעלה בפ' בן
זומא, כדי לסמוך עליה הוא היה או' בן חמש שנים למקרא, ויש שאין כת' למעלה
לדשמואל הקטן וכת' הכא ...

+ תניא ר' נתן אומ' עז פנים לגהינם כו'.

The sayings of **הא הא בן** and **בן בג בג** are not given as part of
the genuine Five Peraqim, but are placed at the end of Peraq vi. (143 a).

The Authorship of the Commentary.

7. We have already intimated (p. 12) that the name of the author of
the commentary on Aboth in this manuscript is

ר' יעקב ברבי שמשון.

This is inferred from the acrostic verses prefixed to its fifth Peraq in
the Cambridge University MS. Addit. 1213,—No. 92 as described in
Schiller-Szinessy's *Catalogue* (Vol. II. pp. 61—72), and to its fourth and
fifth Peraqim in the Bodleian MS. Opp. 317. The acrostic in the former
MS. gives the name יעקב simply, whilst those in the latter give the full
name יעקב ברבי שמשון. He was the teacher of Rashi's grandson Rabbenu
Tam; and, as we gather from the above mentioned MS. No. 92 (fol. 27 b,
line 15), the name of his own teacher was R. Shemuel Hallevi. For an
allusion to him in this MS. see Vol. I. fol. 76 a, col. 2 :

פי' הרב ר' יעקב בר' שמשון כו'... ואני שמעתי מפי הרב חי'טב דט"ו
שבחות יש בו כו'.

In Vol. I. fol. 42 a, col. 1, he is named as the compiler of a MACHAZOR.

* "ENGRI (an-gri), s. m. Espèce de léopard du Congo. On trouve aussi engroi." See the
French Dictionaries of Littre and of the *Académie Française*.

† For the remainder of this ברייתא see *Critical Notes*.

His commentary on Aboth is frequently given anonymously ; and it has also been ascribed to or cited in the names of Rashi, R. Isaiah, Rashbam and R. Ephraim*. Luzzatto attributed it conjecturally to R. Simchah, whom (as we have seen) he regarded as the compiler of the Machazor of which it here forms part.

When the name of the author of the commentary was once forgotten, it is not to be wondered at that it should have been ascribed to the famous Rashi or one of his school ; but it may be remarked that the abbreviation ר"ש, for R. Jacob Shimshoni, would readily have been corrupted into ר' ישעיה. The same might have been mistaken for an abbreviation of ר' ישעיה. Notice the confusion between the names of R. Isaiah and Rashi in the heading of the first commentary in the MS. No. 19 described above.

No. 21.

BRITISH MUSEUM, Additional 27208.

A very small P. B., containing Aboth, six Peraqim, pointed, fol. 177 b—227 b, with a marginal commentary, agreeing, on the whole, with No. 20.

No. 22.

BRITISH MUSEUM, Additional 27556.

P. B., with the commentary of Eleazar of Worms. The name אלעזר is marked on fol. 164 b, 166 a, 168 b, 170 b, 186 a.

Aboth, six Peraqim, pointed, is found on fol. 160 b—185 a, accompanied by a marginal commentary agreeing with No. 20.

Reading of III. 9 (fol. 167 b):

... בעדת אל בקרב אלהים ישפוט מניין שאפילו חמשה שנ' ואגורתו... שלשה שנ' בקרב אלהים ישפוט כו'.

where the clause בקרב וגו' is repeated.

But the commentary is upon the reading of א, thus :

וסתם דיינין חמשה כדברי ר' שהיה אומ' דייני' בחמשה... וי"מ מניין אפי' חמשה שנ' אלהים נצב בעדת אל (שהיא) עשרה ונם בקרב בתוך העד' שהיא חציה חמשה אלהי' ישפוט כי בקרב כמו בתוך... כך פי' רבי' נחמיה

* R. Shemuel of Uceda, the author of the commentary on Aboth called MIDRASH SHEMUEL, refers to it in the preface to his own work as a commentary which was variously attributed to ר' אפרים and רשב"ם. See *Critical Notes*, on III. 24.

פרקי אבות

Nos. 23—90.

BODLEIAN LIBRARY MANUSCRIPTS

I. Commentaries with or without the text

Name	Number
Rashi	29, 37, 54, 55
Jacob ben Shimshon	24-27, 42, 44, 46, 47, 56-58, 85
Maimonides (Arabic)	23, 28, 39
„ (Hebrew)	24, 40, 41, 44-47, 66, 88
El'azar ben Shelomoh	36
Rabbenu Jonah	29, 30
Israel of Toledo (Arabic)	90
Joseph ibn Shoshan	33
Isaac Israeli	31
R. Shelomoh (Arabic)	28
Joseph Ja'betz	33
Mosheh Al'asqar	32
Gabriel of Nikolsburg	34
Mosheh ben Israel	35
Anonymous	38, 87
Translation	86

II. The text alone

Nos. 43, 48-53, 59-65, 67-84, 89.

In the following list of manuscripts of Aboth in the Bodleian Library the numbers according to Neubauer's as yet unpublished *Catalogue* of Hebrew Manuscripts are given. That is to say, the heading "BODLEIAN LIBRARY, 120", for example, designates the manuscript numbered 120 in Neubauer's *Catalogue*.

No. 23.

BODLEIAN LIBRARY, 120.

Poc. 285 (Uri 66).

This contains a good text of the five Peraqim (pointed for the most part), with the Arabic commentary of Maimonides, in Hebrew characters, fol. 97 b—192 b; followed by some extraneous matter as far as fol. 193 b, which ends with the words :

ואיצא מן מסכת אבות.

These words are repeated on the following page, and serve to introduce כו' פנים לנהינם כו' ; all of which—as also a few leaves of the five Peraqim—have been supplied by a later hand.

At the end of Aboth is written :

וכתב ישמעאל בן יוסף הסופר בר' שמואל המלמד תנצב"ה.

Readings :

I. 4, ממנו (for מהן). בצמאה. 6, באשת חבירו קל וחומר. 14, נגד שמה. 15, אס אאני לי, as א. 18, אלא שתיקה. 19. The margin, not the text, has 'אמת כו'.

II. 1, מרבה חכמה מרבה, 8, שאי אפשר להשמע, 5, ועונשן של עבירה, 11, אם עשיתה תורה, 9, מרבה עצה מרבה תבונה, the margin adding, ישיבה, 10, הרבה, 15, עין רעה, 18, ללמוד מה שתשיב, 19, תורה, omitting, 20, בוד סוד, 24, למדתה תורה הרבה נותן לך...לכָּטֵל אבל אם, 19.

III. 1, בלעונו, 2, למקום, as א. The margin adds, ולואין, 1, 7, ומפנה, 9, as א. 17, as א, except תורה ומעשים טובים. The margin adds, והמלבין כו', 20, om. הוא היה אומר. 23, the text omits כו' יתירה, 24, חובה יתירה כו', 24, לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה, 24, וְיִמְטְרֵא תִּסְמָא, 28.

* These are given as part of Rambam's text in many Italian Prayer Books, but he does not comment upon them.

† The negative is also omitted, by a clerical error, in a few other MSS.

iv. 8, in margin, not in text, 'וכל הלמד ע"מ לעשות בו'. 19, om. עולה
prima manu. 23, לְפָרֹחַדוֹר. בְּפָרֹחַדוֹר. 31, לְחַיִּיתָ לְמִנָּה.

v. 10, שואל בהלכה בו'. 15, שלך ושלי שלי ושליך שלך, as א. The
 margin adds, (1) שלך, and (2) שלי. 31, (*sic*) ובה וכלא, with marginal
 additions.

No. 24.

BODLEIAN LIBRARY, 376.

Mich. 507 (ol. 665).

A very carefully written MS., containing :

I. A commentary on the six Peraqim, fol. 1 b—35 b, agreeing with
 No. 20.

II. The five Peraqim, pointed, with the commentary of Maimonides in
 Hebrew, fol. 54 a—77 a ; followed by an unpointed text of Pereq R. Meir.

At the end of the MS. the scribe, Mordekai ben Levi חלפן states that
 it was finished in 5237 A.M. = 1477 A.D., and that it was written for R. Noah
 ben Immanuel of Norzi.

No. 25.

BODLEIAN LIBRARY, 377.

Mich. 311 (ol. 666).

At the beginning is an indifferently written commentary on the six
 Peraqim, agreeing with No. 20. Fol. 51 a gives the date קצ"ג = 1433 A.D.,
 and the scribe's name,

אביגדור בר' יוסף הכהן.

No. 26.

BODLEIAN LIBRARY, 378.

Can. Or. 83.

Folio, three columns to the page, well written. It begins (fol. 1 a—17 b)
 with another copy of the same commentary.

No. 27.

BODLEIAN LIBRARY, 379.

Bodl. 145 (Uri 204).

Another copy of the same commentary, breaking off abruptly at the end of the fifth chapter with the words, סליק פרק חמישי, the remainder of the leaf on which they are written having been cut off. Folio, double columns, well written.

No. 28.

BODLEIAN LIBRARY, 380.

Poc. 43 (Uri 238).

Rambam on the five Peraqim: Arabic in Hebrew characters, followed by קנין תורה, with a commentary by

ר' שלמה אלסגולמאסי.

No. 29.

BODLEIAN LIBRARY, 381.

Bodl. Or. 598.

This MS. contains two commentaries on the five Peraqim, viz. by

I. R. JONAH, fol. 1 a—53 b.

II. "RASHI," fol. 54 a—62 b.

The margin of I. contains the text.

No. 30.

BODLEIAN LIBRARY, 382.

Opp. Add. 4to, 59.

Another copy of the commentary of R. JONAH on the five Peraqim.

No. 31.

BODLEIAN LIBRARY, 383.

Poc. 202 (Uri 220).

The commentary of ISAAC b. R. SHELOMOH, followed by a commentary on Job by R. Isaac Israel.

Near the beginning of תורה קנין this copy reads :

ורמב"ם ורמ"ה ורבי' יונה ז"ל לא פי' פרק זה לפי שאינו ממסכת' זו.

In other copies, רש"י also is classed with those who commented on the five Peraqim only; but his name is here omitted, probably by a clerical error.

No. 32.

BODLEIAN LIBRARY, 384.

Opp. 244 (ol. 421).

A copious commentary on the six Peraqim, headed :

ספר מרכבת המשנה שחבר החכם השלם הה"ד יוסף בכ"ר החכם השלם
הה"ד משה אלאשקר זלה"ה.

The writer quotes רש"י and רשב"ם (fol. 48 a), &c.

No. 33.

BODLEIAN LIBRARY, 385.

Mich. 265.

This MS. contains the commentaries of

- I. יוסף יעבין, on the six Peraqim, fol. 1 a—40 b.
- II. יוסף נ' שושאן, on the five Peraqim, fol. 41 a—89 b.

No. 34.

BODLEIAN LIBRARY, 386.

Mich. 94.

The commentary of R. GABRIEL of Nikolsburg, fol. 1a—56b, as far as iv. 19. The notes on Pereq III, which break off at § 11, are in a later hand (fol. 30 a—45 b).

No. 35.

BODLEIAN LIBRARY, 387.

Opp. 243 (ol. 420).

At the beginning is **בית אבות**, the commentary of R. Moses ben Israel on the six Peraqim. This ends on fol. 88 a. At the end of Perek v. (fol. 75 a), **רשב"ם** is quoted on the names **בן הא הא**, and **בן בנ**.

No. 36.

BODLEIAN LIBRARY, 388.

Opp. 246 (ol. 423).

"Commentary (Agadic and mystical) on Abhoth (beg. i. 5*, and has also the sixth chapter) by a French or Rhenish Rabbi, the son of R. Sh'lomoh...The author composed his comm. before 5009 = 1249 (fol. 84 b)". See Neubauer's *Catalogue*.

No. 37.

BODLEIAN LIBRARY, 389.

Opp. 378 (ol. 800).

On fol. 2 a—13 b is a commentary on the six Peraqim. The date of transcription **שכ"ז** = 1567 A.D. is given at the end. As far as the end of Perek v. it agrees with the "RASHI" of Isaac b. R. Shelomoh.

No. 38.

BODLEIAN LIBRARY, 390.

Opp. 245 (ol. 422).

A lengthy commentary on the six Peraqim, beginning with a reference to the MIDRASH SHEMUEL on the saying, **כל ישראל יש להם חלק בו**.

* יסופו יורד לגיהנם.

No. 39.

BODLEIAN LIBRARY, 407.

Poc. 68 (Uri 215).

Maimonides on Sanhedrin: Arabic in Hebrew characters. The five Peraqim begin on fol. 10 b. At their conclusion the date 1488 A.D. is given thus:

שנת הרמ"ח ליצירה דהיא שנת אחשצ"ט לשטרות.

The scribe's name was

יוסף בר ירד המכונה גראוי נב"ע בר יצחק בר משה בר יוסף.

Readings:

II. 18, *omitting* תורה ללמוד מה שתשיב.

III. 9, *om.* שיש לו בידו מעשים טובים, 17, *om.* ומנין אפי' שלשה שנ' שלא כהלכה.

v. 24, *והלל*. 29, after שבשמים is written:

[שמואל הק' כו'... ר' יהודה הנשיא] אומ' עו פנים לניהנם...

but the sayings in brackets are marked for omission, and replaced by the words הוא היה.

Pereq VI. follows (fol. 50 a), with short Hebrew notes.

No. 40.

BODLEIAN LIBRARY, 408.

Opp. 95 (ol. 850).

Maimonides on the Mishnah, three Sedarim:

ביאור הרמב"ם על משניות נזיקין וסדר קדשים וסדר טהרות
שהתחיל לחברם בהיותו בן עשרים ושלשה שנים.

The commentary on the five Peraqim, fol. 60 b—68 b, is followed by

אבות מר' נתן.

No. 41.

BODLEIAN LIBRARY, 409.

Can. Or. 14.

Maimonides on the Mishnah, קרשים and זרעים, and on the five Peraqim, fol. 297 a—313 a.

No. 42

BODLEIAN LIBRARY, 692.

Opp. 317 (ol. 627).

This contains *inter alia* a commentary on the six Peraqim, fol. 114 b--130 b, agreeing with No. 20. Before Pereq iv. (fol. 124 a), and also before Pereq v. (fol. 127 a), is found an acrostic of

יעקב ברבי שמשון,

who is accordingly described in the *Catalogue* as PROBABLY THE AUTHOR OF THE COMMENTARY. His name is given again acrostically in an astronomical treatise, *ספר האלקושי*, of date 1123 A.D., which is bound up in the same volume. See fol. 91 b.

In the middle of Pereq v., on the margin of fol. 129 b, is written :

ער הנה כתבתי בשנת ע"ה לפרט (1315 A.D.)

and on the following page, 125* a :

פה התחלתי צ"ו לפרט (1336 A.D.)

In the margin of fol. 126* b is written, after *בן הא הא ב'*, and before the AGES :

חסלת מסכת אבות פרקים חמשה.

The name of the scribe, *שמואל*, is marked in several places.

No. 43.

BODLEIAN LIBRARY, 1057.

Opp. Add. fol. 11.

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 215 b—221 b.

No. 44.

BODLEIAN LIBRARY, 1059.

Mich. 610 (ol. 434).

P. B., containing Aboth, pointed, with the commentary of Rambam, fol. 126 b—144 a, followed by :

פרק ר' מאיר כפי מה שפירש רבינו שלמה זצ"ל.

* The number 125 occurs twice in the pagination of the MS., and is marked with an ASTERISK upon its second occurrence.

No. 45.

BODLEIAN LIBRARY, 1061.

Can. Or. 49 B.

P. B., containing Aboth, pointed, with the commentary of Rambam, fol. 69 b—82 a; followed by Pereq R. Meir, with a commentary which is written as if it were a continuation of that of Rambam.

No. 46.

BODLEIAN LIBRARY, 1062.

Can. Or. 18.

P. B., containing Aboth, pointed at the beginning, with Rambam's commentary in the margin, fol. 395 a—403 a; followed by Pereq R. Meir, with a commentary (= No. 20), which is attributed to רש"י, with the remark:

כִּי הָרַמְבַּ"ם לֹא פִּירֵשׁ דָּבָר עֲזָ.

No. 47.

BODLEIAN LIBRARY, 1063.

Mich. 525 (ol. 446).

P. B., with Aboth, pointed, and Rambam's commentary, fol. 89 b—107 b; followed by פִּי רַבִּי שְׁלֵמָה ז"ל, פרק של ר' מאיר.

No. 48.

BODLEIAN LIBRARY, 1064.

Mich. Add. 64.

P. B., with a pointed text of Aboth and Pereq R. Meir, fol. 32 b—39 a.

Before חֲמִשָּׁה קִנְיָנִין כו' (fol. 38 b), is written:

וַיֵּשׁ מִקוּמוֹת שְׁמֵת־פִּלְלִין מִנְחָה בְּשֵׁאֲמְרוּ עַד כֵּאֵן וְאַחֵר כִּךְ אֹמַר אֵילֹ חֲמִשָּׁה קִנְיָנִין שֶׁהָרִי אֲנִי אֹמְרִין קֹדֶם מִנְחָה אֵילֹ פִּירְקֵי אֲבוֹת וְאֵין חוּבָה אֶלֶּא מִנְחָה.

No. 49.

BODLEIAN LIBRARY, 1065.

Opp. Add. 4to, 62.

P. B., with pointed text of Aboth and ר' מאיר כו', fol. 106 a—117 b. At the end of Pereq v. is written, תם פרקי אבות (fol. 115 a).

No. 50.

BODLEIAN LIBRARY, 1067.

Mich. 360 (ol. 447).

P. B., with fragments of Aboth, pointed, in the margins of fol. 198, 199:

- (1) From לְצַדִּיקִים שְׂמִיקִימִים, to וְבוֹרַח מִן הָעֵבֶרָה (iv. 5—v. 1).
- (2) From וּמִכְרִיעוֹ לִכְפָּ זָכוֹת (vi. 6), to the end of the chapter.

No. 51.

BODLEIAN LIBRARY, 1071.

Can. Or. 27.

"Compendium of מחזור," with the six Peraqim, pointed, fol. 132 a—145 a.

No. 52.

BODLEIAN LIBRARY, 1081.

Reggio 63.

P. B., with Aboth and קנין תורה, unpointed, fol. 141 b—159 b.

Here and in No. 53 the fifth Pereq ends:

בן בנ אומר הפוך בה דכלא בה כו'... בן ההא אומר כו'... בן חמש שנים
מן השולם.

No. 53.

BODLEIAN LIBRARY, 1094.

Mich. 290 (ol. 443).

Fragment of a Machazor, with Aboth, pointed—ending, ננמרה מסכת
; followed, after a blank page, by פרק ששי, fol. 14 b—23 b.

No. 54.

BODLEIAN LIBRARY, 1095.

Opp. Add. 4to, 28.

"Siddur, according to R. 'Amram Gaon," transcribed by Moses b. Isaac גרסיאן, at עיר רודום, and dated (fol. 90 a), הקפ"ו = 1426 A.D.

On fol. 91 a commences

פירוש פרקי אבות לרש"י ז"ל.

Readings:

II. 17 (fol. 98 b). הוי זהיר בק"ש לקרותו בשעתו ובתפילין לא גרסינ'

IV. 8 (fol. 102 b). אין מספיקין בידו כו'.

IV. 19 (fol. 103 a). ובתר שם טוב על גביהן

At the end of Pereq v. is written, סליקו להו פרקי אבות ה'. Then follow the AGES, and שנו חכמים כו'.

No. 55.

BODLEIAN LIBRARY, 1097.

Mich. 571 (ol. 533).

P. B., containing Aboth, pointed, with the commentary of "RASHI" in the margin, fol. 85 b—99 b; followed by Pereq VI., with a marginal commentary, fol. 100 a—102 b.

It has the following note on IV. 8 (fol. 93 b):

הבי גרסינן אין מספיקין בידו ללמוד וללמד.

No. 56.

BODLEIAN LIBRARY, 1100.

Opp. 59 (ol. 668).

This, which is described as a copy of the MACHAZOR VITRY, contains a commentary on the six Peraqim, fol. 285 b—294 b, agreeing with No. 20.

Reading, in the note on the קנינים ה' (fol. 294 a):

וראיתי במדרש ר' שמעון שמשון קרא בספר משלי...

the name שמשון being marked for omission, and replaced by שמשון.

No. 57.

BODLEIAN LIBRARY, 1101.

Opp. Add. fol. 14.

"A fragment of the preceding," that is of another copy of the so-called MACHAZOR VITRY. See No. 20.

fol. 195 b. פיסקי של ביצים מן הרב יעקב בר' שמשון

At the beginning of fol. 90, after a lacuna, comes, 'ר' חנניה בן עקשיא בר', but Aboth has disappeared.

No. 58.

BODLEIAN LIBRARY, 1102.

Opp. 649 (ol. 1483).

P. B., with a pointed text of the six Peraqim, and marginal commentary (= No. 20), fol. קל"ז to קס"ב.

The commentary from iv. 8 to the end is in a comparatively late hand (שו" = 1548 A.D.).

No. 59.

BODLEIAN LIBRARY, 1103.

Can. Or. 86.

P. B., with pointed text of Aboth, fol. 36 a—46 a; followed by שנו חכמים בר', before which is written :

סליקא לה מסכת אבות
מכאן ואילך אינו מפרקי אבות.

No. 60.

BODLEIAN LIBRARY, 1105.

Opp. 758 (ol. 653).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 145 a—162 a

No. 61.

BODLEIAN LIBRARY, 1106.

Opp. 642 (ol. 1476).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 54 b—67 a.

The **תקופות** begin (fol. 316 b) with the year **ז"ז** = 1337 A.D.**No. 62.**

BODLEIAN LIBRARY, 1109.

Opp. 643 (ol. 1477).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 102 a—114 b.

The calendar begins (fol. 237 a) with the year :

ק"ט י"ז ל**מחזור** **רס"ט** = 1349 A.D.**No. 63.**

BODLEIAN LIBRARY, 1110.

Mich. 162 (ol. 543).

P. B., ending with the six Peraqim, pointed.

No. 64.

BODLEIAN LIBRARY, 1112.

Opp. 157 (ol. 1007).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. **מ"ד** to **מ"ט**. Dated, on the title page, **על נדבתי יקום** ; and, on fol. **ק"ח** :**וואתם הרבקים בה' אלהיכם חיים** = 1698 A.D.

Transcribed by :

צבי הירש בלא"ה דוד כ"ץ הסופר פה ק"ק לאשיין.**No. 65.**

BODLEIAN LIBRARY, 1113.

Opp. 158 (ol. 1008).

P. B., with the six Peraqim, unpointed, fol. **נ"ה** to **נ"א**. Dated at the beginning, **קרו"ש** = 1650 A.D.

No. 66.

BODLEIAN LIBRARY, 1114.

Opp. 156 (ol. 1006).

P. B., containing Aboth and Pereq R. Meir, pointed, with Rambam on Aboth, in the margin, fol. א'ל to ח'ל. The commentary is abbreviated *in loc.* for want of space, and is supplemented on fol. קט"ו—ק"ב.

No. 67.

BODLEIAN LIBRARY, 1115.

Mich. 73 (ol. 542).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 104 a—115 b.

No. 68.

BODLEIAN LIBRARY, 1116.

Opp. 645 (ol. 1459).

P. B., with the six Peraqim, written in large square characters, and pointed, fol. 79 a—97 b.

Reading: III. 9, omits 'חמשה שא' ומנין שא'. A late hand has supplied the omitted words in the margin (fol. 84 b).

No. 69.

BODLEIAN LIBRARY, 1117.

Can. Or. 44.

P. B., incomplete, beginning with the six Peraqim, pointed, from א"ל אלא שנים (III. 4), to the end of the sixth chapter (fol. 19 a).

No. 70.

BODLEIAN LIBRARY, 1119.

Mich. Add. 41.

P. B., with the six Peraqim, unpointed, fol. 76 b—89 a.

No. 71.

BODLEIAN LIBRARY, 1120.

Can. Or. 102.

P. B., with the six Peraqim, unpointed (for the most part), fol. 72 b—91 a. Dated on the last page, שׁין יור לִפֿ"ק = 1550 A.D.

No. 72.

BODLEIAN LIBRARY, 1121.

Mich. 200 (ol. 541).

P. B., with the six Peraqim, unpointed, fol. 93 b—120 b.

No. 73.

BODLEIAN LIBRARY, 1122.

Bodl. 24 (Uri 300).

P. B., ending with the text of Aboth, unpointed (for the most part), as far as v. 26 : ירבעם חטא והחטיא את ישראל.

Readings :

II. 18, כִּדִּי תִשִּׁיב. III. 9, בִּקְרֵב אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט, omitting וּמִנֵּין
'אִפִּי חֲמִשָּׁה שָׁנִי' 28, גִּזְפוּ תוֹרָה, with הַלְכוֹת added in the text as a
correction. v. 8, שְׁאֵלִין בִּירוּשָׁלַיִם. v. 9 is omitted.

No. 74.

BODLEIAN LIBRARY, 1123.

Opp. 646 (ol. 1480).

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 96 b—116 b.

No. 75.

BODLEIAN LIBRARY, 1124.

Can. Or. 110.

P. B., with the six Peraqim, unpointed, fol. 113 b—140 b.

The Mishnith, up to fol. 122 a, have rubricated initial words. From fol. 122 b to the end blank spaces are left at the beginnings, the rubrication not having been completed.

Dated at the end, רנ"ב לִפֿ"ק = 1492 A.D.

No. 76.

BODLEIAN LIBRARY, 1126.

Opp. 776 (ol. 268).

A small illuminated Siddur, containing the six Peraqim, unpointed, fol. 40 b—27 a (numbered *from the end of the MS.*).

Dated on fol. 1 b, רל"א = 1471 A.D.

No. 77.

BODLEIAN LIBRARY, 1129.

Opp. 336 (ol. 723).

P. B., with the six Peraqim, unpointed, fol. 25 a—32 b.

The date 1394 A.D. is given at the end of fol. 65 a, thus :

היום אנו לבריאת עולם לה' אלפים ומאה וחמשים וארבעה נמצא יש לנו
מבריאת עולם ער"א מחזורים וה' שנים ממחזור ער"ב.

Ending of Pereq v. :

..אביך שבשמים. בן בן בן כו'. בן הא הא כו'. בן חמש כו'. ר' יהודה
הנשיא אומ' עז פנים לגהינם ובוש פנים לזן עדן. עז פנים ר' אליעזר אי' כו' :

No. 78.

BODLEIAN LIBRARY, 1132.

Can. Or. 108.

P. B., with Aboth and קנין תורה, pointed, 247 a—275 a. In II. 17, ובתפלה is omitted (fol. 253 b).

No. 79.

BODLEIAN LIBRARY, 1133.

Opp. Add. 8vo, 18.

P. B., with the six Peraqim, pointed, fol. 224 a—247 a.

The sixth Pereq begins :

פרק משנה. שני חכמים כו'.

No. 80.

BODLEIAN LIBRARY, 1135.

Opp. Add. 8vo, 17.

A miniature סירור, "Spanish rite," containing, near the end, the six Peraqim, pointed.

Chapters III. and IV. are headed respectively פרק ג' and פרק ב'.

The ending of Chapter v. (Jehudah ben Thema's saying 'הוי עז כנמר כו' being omitted by a clerical error) is as follows :

...לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך" יהודה בן תימא או' בן חמש שנים כו' מן העולם.

Then comes a separate section headed ברכ, commencing with בן בנ כו' and continuing as in No. 81.

No. 81.

BODLEIAN LIBRARY, 1137.

Can. Or. 24.

"Common Prayers (Catalan rite ?)," with the six Peraqim, pointed, fol. 93 a—106 a.

Readings :

III. 8 is followed by 10, which is ascribed to חנניה כפר חנניה.

IV. 8, אין is written before the first מספיקין, but is crossed out by a later hand. 23, לפרוורוד.

Pereq v. ends thus :

...שבשמים. שמואל הקטן או' בנפול אויבך כו'. הוא היה או' בן חמש כו'.

Then follows (fol. 105 b) :

פרק ששי

בן בנ או' תפוד ותפך בך בכולא בך ומינה לא תזון.

בן הא הא או' לפום צערא אנגרא.

*תניא ר' נתן אומר הלומד תורה מן הקטנים כאלו אוכל ענבים כהות ושותה יין מנתו, והלומד תורה מן הגדולים למה הוא דומה כאלו אוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן.

* This saying is omitted at the place (rv. 23) where it is usually found.

תניא ר' יהודה הנשיא או' עז פנים לניהנם ובוש פנים לגן עדן.
 ר' אליעזר אומר ממזר, ר' יהושע או' בן הנדה, ר' אליעזר או' אף לא עמדו
 אבותיו על הר סיני, ועל כלם אליהו כותב והקב"ה חותם ואו' אוי לו למי
 שפוסל את זרעו ופונם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוננת לו שכל הנושא
 אשה שאינה הוננת לו אליהו כופתו, והקב"ה רוצעו, וכל הפוסל פסול ואינו מדבר
 בשבחו לעולם.

ואמר שמואל ובמומו פוסל, סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה, הכל למיתה
 הן עומדים.

תניא ר' אבא או' מי שנדול בחכמה ועמלו בתורה עושה נחת רוח ליוצרו גדל
 בשם טוב ונפטר בשם טוב ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב ויום
 המות מיום הולדו.

למוד תורה הרבה כדי שיתנו לך שכר הרבה ודע מתן שכרן לצדיקים לעתיד
 לבא.

ר' חנניא בן עקשיא או' רצה המקום לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה
 ומצות שנא' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.

No. 82.

BODLEIAN LIBRARY, 1139.

Mich. 2 (ol. 546).

P. B., commencing with the six Peraqim, pointed. Transcribed by
 אֵלִיָּהוּ עֵינִינוּ וַיִּשְׁמַח לְבָנוּ = 1457 A.D. (fol. 76 a), and dated מרדכי בר' אליהו.

Pereq III. 9—12, 15 are omitted.

Pereq VI., which is headed פֶּרֶק, commences, בן בן כו', and con-
 tinues as in No. 81.

No. 83.

BODLEIAN LIBRARY, 1142.

Opp. Add. 8vo, 14.

"Common Prayers (Provençal rite?)" with Aboth, Seven Peraqim,
 pointed, fol. 133 a—153 a.

The fifth Chapter ends :

... שבשמים. הוא היה אומ' עז פנים לניהנם ובוש פנים לגן עדן.

The sixth begins (fol. 148 a) :

בן בן בן ...

and continues as in No. 81, except that it repeats בנפול אויבך כו' from iv. 26, but with the addition of עונותיו לו כל עונותיו, and then adds the saying כו' חמש שנים כו'.

Then follows (fol. 149 b) what is commonly called the sixth Chapter under the name of the seventh, thus :

פרק שביעי

ר' מאיר אומ' כל העוסק בתורה לשמה זוכה לרברים הרבה כו'.

Readings :

III. 9, THREE before FIVE. VI. 10, קניין.

No. 84.

BODLEIAN LIBRARY, 1145.

Opp. Add. 4to, 96.

P. B., rite of Yemen, with the Assyrian, or Babylonian, vocalisation, containing Aboth, unpointed (except at the beginning), and קניין תורה, fol. 11 b—16 a. The date 5233 A.M. (= 1473 A.D.) occurs on fol. 84 b.

The sixth Chapter here departs widely from its usual form, and is read as follows. After בשם מרדכי (VI. 6) comes :

גדולה יראה שהיא מביאה לכל המדות האלו. וכן הוא אומ' תחלת חכמה יראת יי' ואמרו חכמים הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים.

אשרי מי שיכול לשום את עצמו אלם ולא אלם ממש שלא יחטא ויחייב את עצמו. חרש ולא חרש ממש. חגר ולא חגר ממש. וכל כך למה שלא יחטא ויחייב את עצמו ואת איבריו לניהנם. יהי עו כנמר וקל כנשר ורץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון* כדי שיזכה להיות מיורשי גן עדן.

אשרי אדם שישים עצמו כשור לעול וכחמור למשוי...

And so on, with a long series of BEATITUDES, ending with the saying on the "310 æons" which each צדיק is destined to inherit :

שנ' להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא.

* A later hand has written יצרו above the line.

No. 85.

BODLEIAN LIBRARY, 1204.

Opp. 160 (ol. 1010).

"R. Ele'azar of Worms' commentary on the common prayers," &c.
From fol. 275 a to the end, there is a commentary on Aboth (=No. 20),
breaking off in the middle of the AGES.

No. 86.

BODLEIAN LIBRARY, 1217.

Can. Or. 12.

On fol. 216 a—241 a is a Hebrew-German translation of the six Peraqim.

No. 87.

BODLEIAN LIBRARY, 2252.

Mich. 125.

On fol. 151 a—186 a is a "philosophical" commentary on the six Peraqim,
written in an Italian cursive hand, of the latter part of the 16th century.

No. 88.

BODLEIAN LIBRARY, 2282.

Opp. 572 (ol. 1159).

On fol. 25 a—38 a is Rambam's commentary on ABOTH.

No. 89.

BODLEIAN LIBRARY, 2284.

Mich. 548.

Fol. 49 a—61 b (numbered from the commencement of the *second part*
of the MS.) contains a pointed text of the six Peraqim.

No. 90.

BODLEIAN LIBRARY, 2354.

Opp. Addit. Qto. 126.

This proves to be the lost Arabic commentary of R. ISRAEL of Toledo (cent. XII—XIII), upon which the commentary of his descendant Isaac b. R. Shelomoh* on the six Peraqim (1368 A.D.) is founded.

1. The MS., which is probably of the latter part of the sixteenth century, is "in mixed (Rabbinic and current) oriental Sepharadic handwriting." It is defective at both ends, and at two places in the middle. At present there remain 191 leaves. The page generally contains 19 lines, of about 13 words; but some pages (69 a—76 b) are more closely written. Its six Peraqim, or portions of Peraqim, commence on the following pages:

1 a;	21 b;	67 b;	99 a;	136 a;	185 b.
(I. 8)	(II. 1)	(III. 1)	(IV. 3)	(V. 1)	(VI. 1)

Fol. 25 ends upon **ושבר עבירה** in II. 1, with the words **ובלבד שבא** (= **3** 26 a₁₃†); and fol. 26 begins upon **כאילו עשיתם** in II. 2 (= **3** 27 b₂₃):

תלך אל מצוה בל יחסב להום באנהום עמלוהא ורבי מאיר הלוי ז"ל פסר...

Fol. 27, which is misplaced, should follow 98. It ends with the catch-word **וגימטריאות** (III. 28), and the remainder of the third chapter is missing.

Fol. 99 begins with **איוהו עשיר** (IV. 3). The commencement of the fourth chapter is missing.

Fol. 190 ends on VI. 3, with the words, **רהיט ואויל דכתיב בית אלהים**, **נהלך** (= **3** 122 b₁).

Fol. 191, the last leaf of the MS., contains a fragment of the commentary on VI. 6, beginning a little before **בשמחה**, and breaking off at the clause

בפלפול התלמידין.

The commentary is very rich in illustrations from the ancient Jewish literature, and also contains many allusions to medieval works on **ABOTH** and on other subjects. The writer was evidently a philosopher, as well as a man of letters. He goes fully into discussion of ethical points. Notice in particular the Excursus of 26 pages on the principles of almsgiving (160 a—172 b) appended to his comments on v. 19.

* The references to R. Isaac's commentary in this article are taken (with one exception) from the manuscript K 7 in the library of St John's College Cambridge, which was quoted as **3** in the *Critical Notes to the Sayings of the Jewish Fathers* (1877).

† The suffix denotes the line of the page. Thus the above reference is to line 18 of fol. 26 a, where fol. 26 denotes the original fol. 27 (כ"ז), the eleventh folio having been lost.

2. The following References occur in the Manuscript.

7 b ₉ , 11 b ₁₀ , 32 b ₇ *, 33 a ₁ , 46 b ₂ , 53 a ₉ *, 53 b ₄ ,
55 b ₁₈ , 62 b ₁₃ .	(1) רבינו שמואל
17 b ₉ , 22 a ₁₉ , 26 a ₃ , 39 b ₁₈ , 42 b ₁₄ , 45 a ₁₉ , 53 b ₈ ,
77 b ₁₈ , 138 a ₇ .	(2) רבינו יונה
22 a ₁₁ *, 26 a ₁ , 53 b ₇ , 53 b ₁₁ *, 64 b ₅ , 82 a ₁₃ ,
83 a ₁₂ , 93 b ₂ *, 141 a ₁₃ , 145 a ₇ , 152 a ₂ .	(3) ר' מאיר (הלוי)
14 b ₁₅ , 55 b ₁₆ , (114 b ₈ *), 150 b ₁₇ .	(4) רבינו משה
143 b ₁₉ , 147 a ₇ .	(5) רש"י
23 a ₂ , 148 a ₁₃ .	(6) ר' יצחק בן ניהא
146 b ₇ , 190 a ₁ .	(7) רבינו סעדיה
16 a ₁₄ .	(8) ראב"ד
149 a ₁₂ .	(9) רבינו הא"י
149 a ₁₉ .	(10) רבינו חננאל
53 a ₈ .	(11) ר' שמעון
169 a ₁₅ .	(12) צאחב הלכות גדולות
77 a ₅ .	(13) אפלטון
15 a ₇ , 17 a ₁₇ , 87 b ₁₉ .	(14) אל פילוסוף*
104 b ₈ .	(15) ארסטטאלים
48 b ₁₀ , 48 b ₁₈ , 98 a ₄ , 180 a ₁₀ .	(16) גאליאנוס
67 b ₁₃ .	(17) אל שאער
23 a ₁ .	(18) ר' שלמה בן הרמת

3. Notes on the above References.

- (1). 32 b₇*. The scribe here, interpolating אי, gives לשמוע שואי as the reading of R. Shemuel; but his comments are rightly rendered: יקול אדא אמכנך אן תסמע כו'.
- (1). 53 a₉*. ד' שמעון (sic) ור' שמואל עאם יקרו שגשיכתן נשיכתן שועל. Here B (40 b₇) reads: ורש"י ורשב"ג גורסין כו', but doubtless by a clerical error for ורש"י ורשב"ם, which is the reading of No. 1.

The citations from R. Shemuel will be given *in extenso* at the conclusion of this article. We have given them the first place in our list on account of their relation to the vexed question of the authorship of the great commentary in No. 20.

- (3). 22 a₁₁*. For ר' מאיר, who is quoted as recommending the *via media*, B (24 b₁₅) substitutes רמב"ם.

* There is no distinctive form for final פ in this manuscript.

- (3). 53 b₁₁*. רבי מאיר הלוי ז"ל יקרא עין הרע יריד אל רגבה ואל טמאעה
 II. 15. ואל חסד והו אל צדיח מן אל ונהיין אחרהמא אן אל
 עיין תווח (sic) עלא גל אנלב. ואל תאני כו.

33 (41 a₁₇) here reads: ... והרמ"ה גורם עין רעה, which is also the true reading in the first line of the above quotation from No. 90, although the scribe has written הרע. In the last line read 'תונג' כו, or in Arabic characters ^{تَوْنَتْ عَلَى الْاَغْلَبِ} 33 (41 a₁₈) continues, citing our author's argument: וכת' הר' ישראל ז"ל זו היא הגירסה הנכונה לפי שעין לשון נקבה על הרוב.

- (3). 93 b₂*. רבי מאיר ז"ל יקרא והכל לפי רוב המעשה אבל לא על פי
 III. 24. [לפי MS.] המעשה.

Here 33 (65 b₁₉) has: והרמב"ם והרמ"ה ז"ל גורסין כו.

- (4). 114 b₈*. R. ISRAEL quotes, ר"ים אל מפסרין ז"ל, a title which 33
 IV. 9. (79 b₂₄) replaces by the name of רמב"ם. R. ISRAEL then proceeds (114 b₁₁) to introduce his own opinion as follows:

ואני בער ולא אדע קטן השועלים תולעת ולא איש... פאקול
 וכבוד הרב ז"ל עומד במקומו אן כו.

and these words also are cited by R. Isaac (33 80 a₂).

4. R. Isaac's use of this commentary.

A comparison of R. ISAAC's citations with those of our author fully suffices for the identification of the latter with "R. ISRAEL." The following examples will serve to indicate the *extent* to which he is indebted to the writer of this commentary.

A.

The MS. commences abruptly at I. 8 (הרחק משכן רע), with the words: (כו) תרין כותלו של צדיק ופי כתאב אל חק אשאר אלא אבעאר מנאורת אל (ט) אלמין כקו סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה.

Then follow allusions to Lot, the Canaanites (Ex. xxiii. 33), and Nehemiah, in which 33 follows our commentator, but without expressly quoting from him until the following clause, ואל תתחבר לרשע, upon which "R. ISRAEL" remarks (1 b₁₂), and is quoted as remarking (33 12 a₉), that a man should avoid the extremes of too great reserve and too great freedom in his intercourse with his fellows:

פינבני לאל אנסאן אן יכון מעא אל נאם ביין מנקבין וביין מנכסט...
 he must neither be איש רעים, on the one hand, nor חדל אישים, on the other.

B.

On I. 18 (שמעון בנו כו') R. ISRAEL has a note extending from 13 b₁₂ to 18 a₁. There is apparently some omission at 14 b₁₅, where, after explaining the expression לגוף טוב, he concludes :

... ואמא בדברי תורה מחמוד אל כלאם פיהא ורבי משה ז"ל... תגדה
פי מא הו מכתוב בעד פרק בעשרה מאמרות.

33 gives an abstract of R. ISRAEL'S note up to this point, adopting his remarks freely, but without acknowledgment. Then comes a quotation of 36 lines (33 21 b₅—22 a₁₅)—*not found in its place in* No. 90—commencing :

וכת' הרב ישראל ז"ל כי הדיבור מתחלק לד' חלקים יש שכולו מועיל והוא דברי תורה ...

This is followed (1) by a quotation from R. JONAH, *which itself contains a reference to רמב"ם*, and (2) by אמר המחבר כו' (22 a₂₅). 33 then summarises the remaining 119 lines of R. ISRAEL in 23 lines (33 22 b₇—23 a₄), somewhat as follows :

וילא המדרש כו' R. Shim'eon, having first given a caution against wordiness בדברי הגוף, now gives a like caution even with regard to דברי תורה. What is required is that a man should act up to his knowledge, as it is said, נאה דורש ונאה מקיים (=No. 90, 15 a₃). The prophet says, איכה תאמרו חכמים אנחנו כו' (=15 a₁₁). And Sh. ben Chalahtha says that he who has learned Thorah, and does not practise it, is more severely punished than עיקר כל עיקר אותו שלא למד כל עיקר (=15 b₁₄). A parable of a king who had a garden, and put two gardeners into it: one of them planted trees; the other did not, &c. (=15 b₁₅). But Doctrine is prior to Practice, שהתלמוד... מביא לידי מעשה (=16 a₇). R. Jonah says that כו' דברים refers to דברי תורה (=17 b₉); and "R. ISRAEL" approves of this interpretation, which is in accordance with the saying (=18 a₁) :

לעולם ישנה אדם לתלמידיו דרך קצרה.

C.

R. ISRAEL'S note on II. 1 (רבי אומר כו') is interesting for several reasons. After giving an account of RABBI, the son of the R. Shim'eon (21 b₃), he states (1) the usual interpretation of איזו היא דרך ישרה כו', and (2) the view of RAMBAM*(?) viz. that it is the *via media*, אל אפעאל אל מתואסטה, with the remark (22 a₁₂) that, "by my life" they are charming renderings, only the words will not bear the senses put upon them. He quotes R. Jonah, whose interpretation is characterised as inconsistent and unintelligible (22 b₂); and then, referring

* See above, § 3. (3).

to the use which is made of this Mishnah in Nedarim * 22 b, he concludes as follows (22 b—23 a):

מכאן ראה שאין פירוש המשנה הזו וגרסנה (*sic*) בדברי המפרש הזה"

בל שהיא תפארת לעושיהו תפארת לו מן האדם"

'פאניירו אל קראיון אל גירסא ונקלו אל ואו מן לעושיהו ונצמוהא אלא תפארת פי ינתצם אל מענא באן יכון לעושיהו כנאיה לאלאה תע' ואל ואו צמיר האדם והוא עבראני פציח אם מעושיהו יטהר נבר תם זאד שרחא' וקאל תפארת לו מן האדם וצמיר לו עאייד לעושיהו אל מדכור יריד אן האדם הבורר גורם לעושיהו התפארת עלא סביל ואמר לי עבדי אתה ישראל אשר בכ אתפאר ולם תסאמח אל כטאבה אכתר ממא כהאדה אן יכון אל כאלק גל גלאלהו יפתכר באל מזלוק פי יכון חאצל האדאל קול עלא האדאל תאויל עבס[‡] מא קצדוה אל מפסרון יעני אן לא יקתצר אל אנסאן פי אפעאלה עלא מא יכון בה מחמודא' ענד אל נאם פקט אלא ובמא יכון מחמודא' ענד רבהו [רבה] פי יכון עמלהו כאלץ ואין שית קולת אן צמיר תפארת לו לאל אנסאן פיקול אן כל דרך שהיא תפארת לעושיהו פאל נאם יחמדוה עליהא ותצח לו תפארת מן האדם הבא " וראית פי נסכה קדימה לר' שלמה בן חרמת שליח ציבור יועם אנהא ירושלמית תפארת מן האדם בחרפ אל ואו והאדה מא אידני עלא האדא אל תאויל והאכרא אלפניתהו פי גרסת רבי יצחק בן גיאת ז"ל[§] ולאסתחתם באנהא צחיחה ולא קנעת בהא אלא אנהו אליק ונהא' אנכשפ לי פיה אלא האדאל נאיה ומן שא פידוק אל מדאהב ויתכזיר מא יואפקהו כי אוזו מילין תבחן וחיך אוכל יטעם לו :

Here again R. Isaac borrows freely, partly with and partly without acknowledgement, from our author.

* The MS. has נררים 'פ' ד' נררים, that is to say, Pereq III, which commences with the words, ארבעה נררים.

† That is ^ננְגִירוּאָ. The ^נ may be supposed to stand for a vowel, as in נעא (for ^ננְעָ) in the penultimate line of p. 48. In lines 4, 9 and 11—but not in lines 12 and 18—of the above extract ^נ is written פִּי and detached from its following verb. On the other hand אל האדה is several times, but not invariably, written as a single word. In lines 5 and 10 'א... stands for "א...", with tenwin. In line 12 for כאלץ read כאלצא.

‡ The word wanted in place of עבס is عكس, corresponding to which 33 (25 a) has, הפך כוונת המפרשים ז"ל.

§ For ולאסתחתם we should perhaps read ^אאֶחָדָם, that is ^אאֶחָדָם.

First he sums up in eleven lines (B 24 b₂—24 b₁₂) all the points in R. Israel's account in twenty-six lines (No. 90, 21 b₁—22 a₆) of Rabbi and his compilation of the Mishnah.

Next he gives the usual interpretation, and also cites Rambam for the opinion that :

דרך ישרה היא המדות הממוצעות כו.

Then comes a long citation (B 24 b₁₇—25 a₈) in the name of R. Israel, corresponding to the passage No. 90, 22 a₆—23 a₄, to the following effect :

The received interpretations, however plausible in themselves, do not suit the expressions used, (1) because when תפארת comes to anyone it is of course from others and not from himself, so that it is superfluous to add מן האדם, and (2) because עשה does not correspond to דרך but מצוה, the expression wanted being הלך. R. Jonah's interpretation is stated and criticised. The writer then suggests the reading תפארת לעושיהו תפארת, and the remainder of the citation is a somewhat abbreviated rendering of the passage given above from No. 90, ending with the words,

כי און מילין תבתן וחד יטעם לאכול ע"כ.

It should be noticed that the reading תפארת לעושה תפארת of the copy described above as probably JERUSHALMITH is found also in the Cambridge University manuscript Addit. 470. 1 (fol. 144 b₃) of the Mishnah, from which the text of ABOTH referred to in this *Catalogue* is taken*.

R. Isaac, on the contrary, remarks (B 25 a₁₆) : "but I myself have two corrected and pointed copies of the six Sedarim of the Mishnah which were written in Jerusalem the Holy City, and it is written in them תפארת לעושה as it is written in all the books of ספרד and צרפת."

The specimens which we have given shew that the commentary in this manuscript tallies with that of R. ISRAEL as described in the passage cited on p. 3, in which R. Isaac remarks that he has culled his own from the "great and wide sea" of R. Israel's commentary in Arabic upon the Masseketh.

5. Readings of passages in Aboth.

Amongst the readings of R. ISRAEL, including some which have been already noticed, are the following :

I. 9, בעלי הדין (3 b₁₇).

II. 1, תפארת לעושיהו (*sic*) (22 b₉), conjecturally.

II. 5, דבר שאפשר לשמוע (32 a₄). The scribe has crossed out שאפשר and written over it שאי אפשר לו, but it is clear from the commentary

* This manuscript was cited as α in the *Critical Notes*, and it has since been edited (1883) by the Rev. W. H. Lowe for the Syndics of the Cambridge University Press, under the name of "The Mishnah on which the Palestinian Talmud rests."

(32 b₆) that R. Israel approves the former reading, which he attributes to R. Shemuel.

II. 7, על ראטפת אטפוך (36 a₁₈).

II. 8. He places the clause מרבה עבדים כו' (39 a₁₉) before מרבה מרבה ישיבה מרבה חכמה (39 b₁₆), שפחות כו' and reads מרבה ישיבה מרבה חכמה.

II. 15, עין רעה (53 b₁₁), although the scribe has written עין הרע.

II. 16, התקן, without ו (56 a₇).

III. 9, חמשה שנא' ואגודתו כו' (74 a₁₉), with the remark :

ושרח אגודה בחסב האדאל גירסא קבצת אל יד.

III. 24, לפי רוב המעשה (93 a₁₃)

IV. 14, הוי ממעט בעסק (119 a₁₉).

IV. 17, ככבוד חבירך (122 a₁₄).

IV. 23, פרוסדור (126 a₆). It is clear from the commentary that this is R. Israel's reading, although the scribe has here again gone astray and written

פרוזדור (*sic*) יקרא באל סין ודאליון.

v. 8, שאלין בירושלים (147 a₁₀). This reading is given as Rashi's.

As regards the ending of ABOTH according to this commentary, after אביך שבשמים (v. 30) comes (179 b₁₃) :

הוא היה אומר עז פנים וגו'. רבי אליעזר אומר עז פנים ממזר סוף אדם למות וכו'.

The writer then adds (179 b₁₈) :

ופי פרקי אבות יתלו האדה ר' יהודה אומר אשרי מי שעמלו בתורה יגדיל תורה ויאדיר "שמואל הקטן קד כתבתהו פי פרק בן זומא" יהי רצון מלפניך . . . במהרה בימינו.

But after commenting upon יהי רצון וגו' and ובושת פנים לנן ערן he remarks (180 b₁₉) :

הונא חמת אל משנה "לאבן אפתן אל נאם אן יוצלון בהא מא לים מן אל מסכתא ולא היא משנה ואנכא היא ברייתא פי מסכת חלה וצ"ל כלה והאדה נצחא תניא רבי נתן אומר עז פנים לנהינם עז פנים" רבי אליעזר אומר ממזר . . .

The saying בן חמש שנים כו' is added, but with the remark that it is not מסכתא ולא היא (181 b₁₅), and it is followed by the sayings of בן בג בג (183 b₁₃) and בן הא הא (184 a₂).

6. R. Israel's citations from R. Shemuel.

R. Israel's citations from R. Shemuel have to be taken into account in connexion with the controversy as to the authorship of the commentary

in No. 20, which we have seen reason to ascribe to R. Jacob ben Shimshon (p. 23). R. Shemuel is cited on the following passages :

A.

(I. 12) אבטליון אומר הכמים הזהרו בדבריהם כו'.

ורבי שמואל ז"ל פסר פיה שלא תקלו בדברי תורה ואפילו אתם עכשו עומדים במקום בני תורה ששא שחבו חובת גלות ותגלו למקום עמי הארץ [ויוסיפו] להקל בדברי תורה וימותו ונמצא שם שמים מתחלל שאומרים אוי לו לפלוני שלמד תורה ראו מה אירע לו וזהו שמצינו רב בקעה (כי רב היה גורר גדרות למצות במקום עמי הארץ שהבקעה היא משל למקום עמי הארץ והיה רב גורר להם גדרות וזהו בקעה) מצא וגדר בה גדר.

In this extract from No. 90, 7 b₉ the word ויוסיפו has to be supplied, whilst on the other hand the words from כי רב בקעה to שחבו are evidently a gloss. The passage is found also in § 16 a₁₆ in the name of Rashbam, and it is slightly abbreviated from a passage in No. 20, 98 a₉, where the writer introduces it as his own, viz. with the words ואני אן.

B.

(I. 15) הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי כו'.

וכדאלך פסר רבינו שמואל ז"ל אם אין אני לי מי לי אן לם אעמל פי האדאל דוניא מא ינפעני פי אל אכירה פמן יכון מן יעניני פי אל אכירה.

See No. 90, 11 b₁₀. This gives the general sense of the interpretation adopted in No. 20, 99 a₁₈ (מפורש בבריית' כו') from the Aboth of R. Nathan, cap. XII. In this case § 19 a has no reference to Rashbam, which is explained by the fact that the commentary in No. 20 here gives a traditional interpretation only and not one which the writer claims as his own.

C.

(II. 5) ואל תאמר דבר ש(אי) אפשר לשמוע כו'.

ואל אליק ענדי גירסת רבינו שמואל ז"ל ותפסירהו ואל תאמר דבר שאי אפשר [וצ"ל שאיפשר] לשמוע שסופו להשמע יקול ארא אמכנך אן תסמע דברי תורה ויכון מעך מהלא' לסמעה לא תקול האדא לם יפותני וקר ימכני סמעה פי וקת אכור פאינד לים תדרי מא יחדס* ולעל יעוקד עאיין סמעה פי וקת מתא טלבת דאלך.

* That is ياكث. In the same line אכור is written for آخر, and יעיקד should be followed by the preposition عن before סמעה. The reader will detect further minor inaccuracies which we need not here specify in the extracts from No. 90.

See No. 90, 32 b₆ and 33 a₁. The passage is cited as Rashbam's in \mathfrak{B} 30 a₂₀, and corresponds to No. 20, 105 b₇, where the form of expression ואל תאמר שאי איפשר לשמוע, אם אינך טרוד ועסוק במלאכה ואיפשר לך לשמוע דבר תורה עכשיו כו' is such as would almost certainly mislead an unwary scribe accustomed to the usual reading.

D.

(II. 13) אחד לווה מן האדם כלווה מן המקום כו'.
ורבינו שמואל ז"ל פסר פי כאלו לווה מן המקום פאן אל מלוה ענד מא יסלף מאלה לאל לווה פאנהו אמן באל תאלת אלדי חצר בינהם והו אל אללהו תע אלדי אוצאה וקאל אם כספ תלוה את עמי את העני עמד.

See No. 90, 46 b₂ and No. 20, 107 b₁₈, where the passage is introduced with the words ואני כך קיבלתי. It is cited as Rashbam's own, with the same prefatory words, in \mathfrak{B} 38 a₈.

E.

(II. 14) הם אמרו שלשה שלשה* דברים כו'.
(a) פרי שמואל יחסב יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך מע' ואל תהי נח לכעוס קוולא' ואחדא' לאן אחדהומא סבבא' לאל אכר.

This is found in No. 90, 53 b₄ and No. 20, 108 a₅, and it is given in \mathfrak{B} 39 a₁₂ and 39 b₁₉ in the name of Rashbam.

(β) שנשיבתן נשיבת נחש ר' שמעון ור' שמואל עאם יקרו שנשיבתן נשיבת שועל פאן אסנאן אל תעלב דקה והיא מעוונה.

This is found in No. 90, 53 a₈ and No. 20, 108 a₁₅, and is given as Rashbam's by R. Isaac, according to the carefully written copy No. 1 (41 b₁₇), thus:

ורש"י ורש"ב"ם† ז"ל נורסי נשיבת שועל.

F.

(II. 15) עין רעה ויצר הרע ושנאת הבריות כו'.
ורבינו שמואל ז"ל פסר פי ושנאת הבריות אן יבנצוה אל נאם לקבח אפעאלה פי ידמוה ויסבוה חתא תנפד פיה לענתהם.

See No. 90, 55 b₁₈; \mathfrak{B} 41 b₅; No. 20, 108 a₂₅.

* This is the reading of No. 20 (107 b).

† Here \mathfrak{B} (40 b₇) reads רשב"ם for רשב"י, by a clerical error

G.

ואל תהי רשע בפני עצמך. (II. 17)

ורבינו שמואל ז"ל פסר פיה לא תנפדר ען מוארת אל נאם ותנקבין ען מצאחבתהם פתציר עומד בפני עצמך חדל אישים כאילו עצמך יחיד בעולם.

See No. 90, 62 b₁₃; B 44 a₁₄; No. 20, 109 a₂. This passage is introduced in No. 20 with the words **כך קיבלתי ולי נראה**. Two lines later comes a reference to **ר"ת**, doubtless inserted by R. Isaac ben Dorbelo.

In all of these cases except B the interpretation cited by R. Israel in the name of ר' שמואל is cited by R. Isaac in the name of Rashbam. R. Isaac's citations are the more literally exact, and he has many more than are to be found in No. 90. The commentary which they cite apparently agreeing with R. Jacob ben Shimshon's (No. 20), how are we to account for the fact that they cite it as Rashbam's? We shall return to this question in the section on the Cambridge University manuscript, Additional 1213.

פרקי אבות

CAMBRIDGE MANUSCRIPTS.

Nos. 91—115.

I. Commentaries with or without the text

Name	Number
Anonymous	104, 114
Jacob ben Shimshon	99, 101, 108, 111
Maimonides (Arabic)	94
„ (Hebrew)	99
Isaac Israeli	115
Joseph Ja'betz	102
מגן אלהים	106
פרח שושן	91

II. The text alone

Nos. 92, 93, 95—98, 100, 103, 105, 107, 109, 110, 112, 113.

Pereq II. 1, תפארת לְעוֹשֶׂה תפארת. 17, ובתפלה is omitted in the text.

Pereq III. 1, מליחה סרוחה. 5 and 6, שאכלו. 9, בעדת אל מניין שאפי' ... בשלשה שנ' ואנורתו, the clause on the number *five* being omitted, *prima manu*. 14, this mishnah omitted by error, but afterwards inserted by the original scribe. 22 and 23, חיבה יתירה כו' is omitted in the text.

Pereq IV. 9, לאכול מהם. 13, ר' יהונתן (?) אומ', 14, מעט עסק is doubtless the original reading of the manuscript, but it has been altered into רומה לפרוסדוד. 23, ולא ראש. 22, משלנת רשעים, 21, יש לו. ממעט בעסק. והתקן עצמך בפרוסדוד. In both cases the ס has been roughly altered into ז. 24, בעולם הזה (?) לחיי העולם הבא. של קורת רוח לעולם הבא. 29, ש. אפילו without. 32, לך מנוס without.

Pereq V. 8, שאָלן. 9, בערב שבת בין השמשות without. 10, the text omits ובמנין. 17, ומשיב כעינין. 18, קהר. 32, ויצא הפסדו בשכרו is written of the נח, *prima manu*.

הַפֶּזֶר בָּהּ וְהַפֶּזֶר בָּהּ דִּבְלִילָה בָּהּ וְכוּלָךְ בָּהּ וּבָהּ תִּתְּנִי כו'.

the words בה וכולך being unpointed and marked for omission. 33, after אנרא ... comes the saying of Shemuel ha-Qatan כו' אויבך כו', and the section concludes with the saying on the AGES, which is here attributed to him.

No. 93.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Dd. 15. 5.

A small Sephardic* Prayer-Book in Rabbinic character, with the six Peraqim (fol. 229 a—266 b), pointed to the end of fol. 264.

No. 94.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 271 (3).

Some loose tattered leaves of paper containing fragments of Rambam's commentary on Aboth up to the third Pereq inclusive, in the original Arabic, written in or near Damascus.

The writing is of the 14th century, and resembles that of the codex Fl. 2. 7.

* Popularly written Sephardic. But cf. סִפְרָדִי in Obadiah 20, and סִפְרָדִי, which must be read *Sephardi*, in the couplet at the commencement of the Haqdamah to Ibn Ezra's יסוד מורא.

No. 95.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 375.

A thick manuscript on vellum, of medium quarto size, 13th century, square character, Ashkenazic hand, the folios as yet not numbered.

It contains the "order of the prayers of the whole year, according to the custom of the Jews of Rome and other towns of Italy."

Just beyond the middle of the manuscript, between פסח and שבועות, is a pointed text of the six Peraqim.

At the end of פסח is a note on the observance, by some persons, of the days between Passover and Pentecost as the days in which the disciples of R. Aqiba died and as days when the wicked are judged in Gehinnom, concluding with the saying,

ואל ישנה אדם מנהג מקומו להקל.

Then follows the remark on the recital of ABOTH,

וכן נהגו בין פסח לעצרת בכל שבת ושבת לשנות מסכת אבות תכף לתפילת המנחה,

which is repeated, with a trifling variation, on the next page, on which מסכת אבות commences.

Readings :

Pereq I. 3, על מנת שלא. 4 and 5, יוסף, with marks (as elsewhere in the MS.) to indicate that it is the name of the scribe. 8, ואל תהי חבר. 12, הבאים אחריהם, *prima manu*. 14, יאָסֶף.

Pereq II. 2, מעלה אני. 6, הבניין. 9, מהלל. 14, by the addition of שלשה in the margin the reading is corrected into, הם אמרו, בעל בריתך. תורה מה שתשיב. 18, שלשה שלשה דברים.

Pereq III. 9, ר' הִלְפִּתָּא כו'. The proof for לחמשה is שנ' בקרב כו', and the phrase כל השוכח is repeated after the several numbers. 12, השוכח. 15, דבר אחר מתלמודו חייב מיתה. 16, בן אַרְבֵּינָם. 20, מְסוּרוֹת. 24, לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה. 25, וְגִימְטְרִיא פְּרָפְרִיּוֹת. 28, חֶסֶדָא. 28, גוּפֵי הַלְבוּת. 28, וּמְצוּרָה.

Pereq iv. 19, וכתר שם טוב על גביהן. 29, קָנְנוּ. בְּקָנְנוּ.

Pereq v. 13, הַשְׁמִיטָה. 14, בכל שנה ושנה. 17, בְּלִמְדֵּי. 27, דברים, דברים רעים הָלָלוּ. טובים הָלָלוּ.

Ending:

After בתורתך (v. 30) come the saying of Shemuel ha-Qatan, the AGES (in his name), ben Bag Bag (with the reading, בָּהַ סָפֵא וְכֹלֵא בָּהַ, ...), and the saying of ben He-he.

At the end of Pereq v. is written,

כליק פירקי מסכת אבות.

and at the end of "Pereq R. Meir,"

סליק להו מסכת אבות

שבח לדר בערבות.

No. 96.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 437.

An illuminated copy of the תפלות for the whole year, according to the Italian rite, on 332 leaves of vellum, of which the three from 18 to 20 are missing: "a most beautiful specimen of a pocket prayer book", and in good preservation.

It was written by Isaac Zaraq for his children (fol. 3 a), and finished at Ferrara in the year 1456 A.D. (fol. 332 a).

The six Peraqim, pointed, extend from fol. 189 b to 214 b.

This text supports several of the better readings. Notice in i. 19, עומד for עומד; in v. 8, the composite reading בְּשִׁעָלִין; and the spelling בן הֵיָהּ in v. 32.

No. 97.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 438.

A small thick volume containing a very old copy of the תפלות according to the Sepharadic rite.

In the latter half of the MS., the folios of which are not numbered, there is a pointed text of Aboth, in six Peraqim, followed by Pereq R. Meir, making in all **Seven Peraqim**, as in Nos. 10 and 83.

No. 98.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 470. 1.

A manuscript on 250 leaves of paper, folio, $11\frac{5}{8} \times 8\frac{5}{8}$ inches, in Rabbinic character, Greek Sepharadic handwriting of the 14th century.

It contains the whole MISHNAH according to the recension of the Palestinian Talmud.

It is described in the unpublished part of Schiller-Szinessy's *Catalogue*, where it is numbered 73, and stands at the commencement of the section on TALMUDIC LITERATURE, to which the second volume is devoted.

It has since been edited by the Rev. W. H. Lowe, M.A., Hebrew Lecturer at Christ's College (Cambridge, 1883), under the title,

מתניתא דתלמודא רבני מערבא

or in English,

"The Mishnah on which the Palestinian Talmud rests, edited for the Syndics of the University Press, from the unique manuscript preserved in the University Library of Cambridge, Add. 470. 1."

We have given below (1) a comparative index of the Mishnah, (2) specimen pages fol. 1 a and fol. 249 a and a page of shorter extracts*, and (3) the complete text of Aboth according to our manuscript.

The scribe's name seems to have been צדוק, צדקיה, or some other commencing with צ, as the lines are frequently filled up with that letter. See fol. 1 a line 20 and fol. 249 a line 24. Dr Schiller-Szinessy continues :

"The hand is a very distinct one and full of character. To judge from the nature of some of the mistakes to be met with here, the scribe must have been a faithful copyist, albeit not a very intelligent one. He apparently copied right and wrong with equal zeal; and in the *pointed* words, which frequently occur in the Mishnah, he has occasionally impossibilities of pronunciation. But these facts, so far from detracting from the value of this MS., are in our estimation an absolute advantage to it, providing it as they do with the guarantee that our scribe merely copied what was before him, but invented nothing that was his own. Of course, some deviations from the ordinary text in the shape of misspellings or omissions may be his; but consistently different wordings, or even spellings, cannot be his, but must be older. The same we must particularly assume to be the case with respect to the consistent forms of names of certain Mishnah-teachers, as also to the division of each Pereq into Halakhoth, which here frequently and widely differs from that of all three principal recensions, and lastly and above all, to the various readings headed נ"א, i.e. נסחא אחריתא."

* These formed pages (52)–(56) of *Sayings of the Jewish Fathers* (1877).

COMPARATIVE INDEX OF THE MISHNAH,

shewing the title of each מסכת and the number of its פרקים according to the Cambridge University MS. *Additional* 470, and its positions in that MS. and in the edition of Surenhuis (1698—1703) respectively.

סדר זרעים

Sur. i.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. i.	p. in MS.	פרקים	מסכת
263	22a	5	מעשר שיני	1	1a	9	ברכות
245	25b	5	מעשר ראשון	37	3b	8	פיאה
289	27b	4	חלה	76	7a	7	דמיי
306	29a	3	ערלה	109	9a	9	כלאים
320	30b	3	ביכורים	155	13a	10	שביעית
				200	17b	11	תרומות

סדר מועד

Sur. ii.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. ii.	p. in MS.	פרקים	מסכת
282	58b	5	ביצה	1	32b	24	שבת
300	60b	4	ראש השנה	78	39b	10	עירובין
355	62b	4	תעניות	134	44b	10	פסח
387	65a	4	מגילה	206	49a	8	כיפורים
413	67a	3	חגיגה	176	52b	8	שקלים
403	68a	3	משקין	259	56a	5	סוכה

סדר נשים

Sur. iii.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. iii.	p. in MS.	פרקים	מסכת
322	94a	9	נימין	1	69a	16	נשים
359	98b	7	קידושין	56	77b	13	כתובות
178	100b	9	סוטה	104	84b	11	נדרים
				146	90a	9	נויר

סדר נזיקים

Sur. iv.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. iv.	p. in MS.	פרקים	מסכת
292	131 ^b	8	שבועות	1	106 ^a		נזיקין (באבא תינינא) (באבא בתרא)
322	136 ^a	8	ערויות	107	111 ^a	30	
364	140 ^b	5	עבודה זרה	157	117 ^a		
409	143 ^b	5	אבות	207	123 ^a	11	סנהדרין
492	148 ^a	3	הוריות	269	129 ^a	3	מכות

סדר קדשים

Sur. v.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. v.	p. in MS.	פרקים	מסכת
236	179 ^a	6	כריתות	7	149 ^b	14	זבחים
266	182 ^b	6	מעילה	65	156 ^a	13	מנחות
323	185 ^a	5	מידות	114	163 ^a	12	שחיטת חולין
284	188 ^a	6	תמיד	155	168 ^a	9	בכורות
383	191 ^a	3	קנים	192	173 ^a	9	ערכים
				218	176 ^b	7	תמורה

סדר טהרות

Sur. vi.	p. in MS.	פרקים	מסכת	Sur. vi.	p. in MS.	פרקים	מסכת
389	236 ^b	10	נדה	15	192 ^a	30	כלים
427	240 ^b	6	מכשירים	146	206 ^a	18	אהלות
450	243 ^b	5	זבים	213	214 ^b	14	ננעים
469	245 ^b	4	טבול יום	269	221 ^b	12	פרה
480	247 ^a	4	ידים	313	227 ^a	10	טהרות
492	249 ^a	3	עקצין	356	232 ^a	10	מקוות

Annexed are specimens from the above-mentioned MS. *Additional* 470.

אֵיהֶן

אֵיהֶן

מאמתי קורין את שמע בערבים משעה שהכהנים נכנסים לאכל בתרומתן עד
 סוף האשמורת הראשונה דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים עד חצות רבן
 גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר **ב** מעשה שבאו בניו מבית המשתה
 אמרו לו לא קרינו את שמע אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין
 אתם לקרות **ג** ולא זו בלבד אלא כל שאמרו חכמים עד חצות מצותן
 עד שיעלה עמוד השחר הקטר חלבים ואיברים ואכילת
פסחים מצותן עד שיעלה עמוד השחר כל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה
 עמוד אם כן למה אמרו חכמים עד חצות אלא להרחיק את האדם מן העבירה
ד מאמתי קורין את שמע בשחרים משיבירו בין תכלת ללבן ר' אליעזר אומר
 בין תכלת לברתן עד הנץ החמה ר' יושע אומר עד שלש שעות שכן דרך
 בני מלכים לעמוד בשלש שעות הקורא מיכן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא
 בתורה **ה** בית שמאי אומרי בערב כל אדם יטו ויקרו ובבוקר יעמדו שנ'
 בשכבך ובקומך בית הלל אומרי כל אדם קורין כדרכן שנ' ובלכתך
 בדרך אם כן למה נאמר בשכבך ובקומך אלא בשעה (שדרך) בני אדם שוכבין ובשעה
 שדרך בני אדם עומדין **ו** אמר ר' טרפון (אנו) הייתי בא בדרך והמיתי
 לקרות כדברי בית שמיי וסכנתי עצמי (מפני) הלסטין אמרו כדאי הייתה
 לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל **ז** בשחר מברך שתים לפנייה
 ואחת לאחריה בערב מברך שתים לפנייה ואחת לאחריה בערב מברך
 שתים לפנייה ושתים לאחריה אחת ארוכה ואחת קצרה מקום שאמרו להאריך אינו
 רשאי לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי (שלא) לחתום שלא לחתום אינו צ'
 רשאי לחתום **ח** מזכירין יציאת מצרים (ובליל) לות אמר ר' לעזר בן עזריה
 הרי אני כבן שבעים שנה לא זכיתי (שת)אמר יציאת מצרים בלילות עד
 שדרשה בן זומא שנ' למען תזכור את יום צאתך (מארץ) מצרים כל ימי חיך ימי חיך
 הימים כל ימי חיך הלילות וחכמים אומרי ימי חנויך בעולם הזה כל ימי חיך להביא
 את ימות המשיח **הל' ח** (פרק) **ב** היה קורא בתורה
 והגיע זמן המקרא אם כיון אל לבו יצא
 ואם לאו לא יצא ובפרקים שואל מפני הכבוד (ומשיב) ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב
 דברי ר' מאיר ר' יודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקין
 שואל מפני הכבוד ומשיב שלום כל האדם **ב** אילו הן בין הפרקים בין ברכה
 לראשונה לשניה ובין שניה לשמע ובין שמע לזוהיה אם שמוע ובין והיה אם שמוע

249 a

מטמין את הידים ספרי המירם אינן מטמאין את הידים אמ' רבן יוחנן בן זכאי וכי אין לנו על הפרושין אלא זו בלבד והרי הן אומ' עצמות חמור טהורים ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים אמרו לו לפי חובתן היא טומאתן שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרודות אמר להן אף כתבי הקדש לפי חובתן היא טומאתן שלא יעשה אדם סיפרי המירם שאינן חביבין אינן מטמאין את הידים " מן אומרין צדוקין קובלין אנו עליכם פרושים שאתם מטהרין את הנצוק אומרין פרושים קובלין אנו עליכם צדוקין שאתם מטהרין את אמת המים הבאה בין הקברות אומרין צדוקין קובלים אנו עליכם פרושים שאתם אומר' מה אם שורי וחמורי שאיני חייב בהן מצות הרי אני חייב בנזקן עבדי ואמתי שאיני חייב בהן מצות אינו דין שאהא חייב בנזקן אמרו להן לא אם אמרתם בשורי ובחמורי שאין בהן דעת תאמרו בעבדי ובאמתי שיש בהן דעת שאם אקנינו ילך וידליק נדישו של אחד ואחי חייב לשלם " וְאָמַר מִן נְלִילִי קוֹבֵל אֲנִי עֲלֵיכֶם פְּרוּשִׁין שֵׁאתֶם אֶת הַמּוֹשֵׁל עִם מִשָּׁה בְּנֵט אֹמְרִי פְּרוּשִׁין קוֹבֵלִים אֲנִי עַלֶּיךְ מִן נְלִילִי שֵׁאתֶם כּוֹתְבִין אֶת הַמּוֹשֵׁל עִם הַשֶּׁם בְּדָף וְלֹא עוֹד אֵלָּא שֵׁאתֶם כּוֹתְבִין אֶת הַמּוֹשֵׁל מִלְּמַעַל וְאֵת הַשֶּׁם מִלְּמַטָּן שֶׁנִּי וַיֹּאמֶר פְּרַעְיָה מִי יוֹלֵךְ אֲשֶׁר אִישְׁמַע בְּקוֹלוֹ לְשַׁלַּח אֶת יִשְׂרָאֵל וּבִשְׁלָקָהּ מֶה הוּא אֹמֵר יוֹלֵךְ הַצִּדִּיק וּפְרַעְיָה וְעַמּוֹ הַרְשָׁעִים " הָלַךְ וְ

תפילה מסכתא " מסכת עקצין

פרק ראשון כל שהוא יד ולא שומר מיטמא ומטמא ולא מצטרף שומר אף על פי שאינו יד מיטמא ומטמא ומצטרף לא שומר ולא (ו) לא מיטמא ולא מטמא " אלו מיטמין ומטמין ולא מצטרפין שורשי השום וחבצלים והקלופות כ בזמן שהן לחים והפיטמה שלהם בין לחה בין יבישה העמוד שהוא מכון כנגד האוכל שורשי החזירין והצנן והנטיס דברי ר' מאיר ר' יהודה אומ' שורש צנן גדול מצטרף והסיב שלו אין מצטרף שורשי המינתה והפונם ירקות שדה וירקות גנה שעקין לשתלין והשיזרה של שבולת והלבוש שלה ר' לעזר אומ' אף הסוג של רצפית הרי אלו מיטמין ומטמין ולא מצטרפין " אילו מיטמין ומטמין ומצטרפין שורשי השום והבצל צ והקפלוטות בזמן שהן יבשין והעמוד שאינו מכון כנגד האוכל יד הפרכיד טפח מיכן וטפח מיכן יד האשכול כל שהוא זונב של אשכול שריקנה ויד מכבר של חמרה ארבעה טפחים וקנה של שבולת שלשה טפחים ויד כל הנקצרין שלשה ושארין דרכן להקצר ידיהן ושורשיהן כל שהן ומלעין של שיבולין הרי אלו מיטמין ומטמין ולא מצטרפין " ר' אילו לא מיטמאין ולא מטמאין ולא מצטרפין שורשי קולס אכרוב וחליפות תמרין והלפת את שדרכן להגזו ונקערו ר' יוסי מטמא בכולם ומטהר בשורשו קולס אכרוב

פסח פרק עשירי הלכה ד'

48 ^b רבן גמליאל אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו פסח מצה וּמְרוֹרִים פסח על שם שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים מְרוֹרִים על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים מצה על שם שנגאלו לפיכך אנו חייבין להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל לנצח למי שעשה לנו את כל הניסים האלו והוציאנו מעבדות לחירות ונאמר לפניו הללויה

סוכה פרק רביעי הלכה ד'

57 ^b מצות ערבה כיצד מקום היה למטה מירושלם נקרא מוצא יורדין לשם ומלקטין משם מורביות של ערבה ובאים וזוקפים אתם לצדדי המזבח וראשיהם כפופים על גבי המזבח תקעו והריעו ותקעו בכל יום מקיפין את המזבח פעם אחת ואומרים אנא יי' הושיעה נא אנא יי' הושיעה נא ר' יודה אומ' אני והוא והושיעה נא אני והוא והושיעה נא אותו היום מקיפין את המזבח שבע פעמים

ביצה פרק ראשון הלכה ב'

58 ^b *בהמה שנולדה ביום טוב הכל מודים שהיא מותרת ואפרות היוצא מן הביצה הכל מודים שהוא אסור

סנהדרין פרק עשירי הלכה א'

128 ^a אלו שאין להם חלק לעולם הבא האומ' אין תחיית המתים ואין תורה מן השמים ואפיקורוס ר' עקיבה אומ' אף הקורא בספרים החיצונים והלוהש על המכה ואומ' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך וגו' אבא שאול אומ' אף ההוגה את השם באותיותיו

תמיד פרק ששי הלכה ח'

191 ^a ...שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבוא לעולם שכולו שבת מנוחה לחיי העולמים *תוס' ביום הראשון ברא הקב"ה את עולמו בשני הכל מקלסין אותו בשלישי ישב עליהם בדין ברביעי פרע מן הרשעים בחמישי נתן שכר טוב לצדיקים בששי מלך על עולמו בשביעי הכל מקלסין לכבודו ואומ' מזמור שיר ליום השבת

טוב להודות ליי' ולומר
לשמך עליון "

* See T. B. Beḥah 6b. But cf. רמב"ם, Yom Tob i. 1.

† See Aboth de-R. Nathan cap. i.

The foregoing specimen pages and extracts have been chosen in each case with reference to some characteristic reading or readings which they contain, and the words to which it is desired to call attention have been in some cases underlined.

We conclude by giving the complete text of ABOTH, which was taken as the standard text in the writer's *Sayings of the Jewish Fathers* (Cambridge, 1877). It is here printed page for page and line for line according to the manuscript.

The mishnith are not numbered in the manuscript, but we have added numbers in the margin corresponding to its punctuation and solely with reference thereto, a fresh mishnah being reckoned as commencing after every stop. The stop usually consists of a pair of dashes placed in a horizontal line, but the pair after בלעם in v. 27 are in a *vertical* line, and no extra space is left between it and the following word עין, the scribe having doubtless omitted this stop in the first instance.

The following selection of readings may serve to indicate the essential character of this text, and the merits and defects of its scribe.

Pereq I. 7 and 8, **נִיתָא** or **נָתַאי** **מִתָּאֵי**, 11, the words **וְאֵל תְּתִיאֵשׁ** **שֶׁנִּי אִמָּת וּמִשְׁפָּט שְׁלוֹם כֹּי**, the proof-text **כֹּי** are repeated from 8. 19, the proof-text **כֹּי** is omitted.

Pereq II. 5, **דְּבַר שְׂאִיפֵשֶׁר לֹו לְהִשְׁמַע**. 9, **אִם עֲשִׂית**. 10—13 and throughout the codex, **לִיעֹזֵר** and **לְעֹזֵר** often without **אֵי**. 15, **עֵין רַעָה**.

Pereq III. 9, **חֲמִשָּׁה שֶׁנִּי בִקְרֵב כֹּי**. 17, it omits **שְׁלָא כְּהִלְכָּה** after **תּוֹרָה**, and likewise **שְׁנִי בְּצֵלָם כֹּי**. 21, **שְׁנִי בְּצֵלָם כֹּי**. 28, **נֹופִי תּוֹרָה**.

Pereq IV. 7, after **אֹמֵר** the scribe has omitted,

מֵאֵד מֵאֵד הוּי שְׁפֵל רוּחַ כֹּי. ר' יוֹחָנָן בֶּן בְּרוּקָה אֹמֵר.

Pereq V. 32,

הַפּוֹךְ בָּהּ וְהַפֶּךְ בָּהּ דְּכוּלָּהּ בָּהּ וְכוּלָּךְ בָּהּ :

- 1 **מִסְכְּתָא דְּאֲבוֹת** " **פֶּרֶק רִאשׁוֹן** " מִשָּׁה קֵבֶל תּוֹרָה מְסִינִי
וּמִסְרָה לְיִהוּשֻׁעַ וְיִהוֹשֻׁעַ
לְזִקְנִים וְזִקְנִים לְנִבְיָאִים וְנִבְיָאִים מְסִרּוּהּ לְאַנְשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה הֵן אָמְרוּ שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים
2 הָיוּ מִתּוֹנִים בְּדִין וְהַעֲמִידוּ תַלְמִידִים הִרְבָּה וַעֲשׂוּ סֵיג לְתוֹרָה " **שְׁמַעוֹן** הַצַּדִּיק

סדר נזיקים אבות פרק ראשון

- 144 א היה משירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על
 3 התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים **אנטיגנס** איש סוכו קיבל משמעון
 הצדיק הוא היה אומר אלתהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת
 לקבל פרס אלא היו כעבדים המשמשים את הרב על מנת שלא לקבל פרס ויהי
 4 מורא שמים עליכם יוסי בן יעזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלם
 קבלו מהן יוסי בן יעזר איש צרדה אומר יהי ביתך בית וועד לחכמים והוי מתאבק
 5 בעפר רגליהן ושותה בצמאה את דבריהם יוסי בן יוחנן איש ירושלם אומר
 יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה
 6 באשתו אמרו קל וחומר באשת חבירו מיכן אמרו החכמים כל זמן שהאדם מו
 מרבה שיחה עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל מדברי תורה וסופו יורש גיהנם
 7 יהושע בן פרחיאי ומתאי הארבלי קבלו מהם יהושע בן פרחיאי אומר עשה
 8 לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות מתאי הארבלי אומר
 9 הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות יהודה
 בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך כערכי
 הדוינים וכשהיו בעלי הדין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרין מל
 10 מלפניך יהיו בעיניך כצדיקים שקיבלו עליהן את הדין שמעון בן שטח אומר
 הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכן ילמדו לשקר
 11 שמעיה ואבטליון קבלו מהן שמעיה אומר אהוב את המלאכה ושנא את
 12 הרבנות ואל תתודע לרשות ואל תתיאש מן הפורענות אבטליון אומר חכמי
 הזהרו בדבריהם שמא תחובו חובת גלות ותנלו למקום המים הרעים וישתו התלמידים
 13 הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל הלל ושמאי קיבלו מהן
 הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות
 14 ומקרבן לתורה הוא היה אומר נגד שמא אבד שמא די לא מוסיף יסוף ודילא
 15 יילף קטלא חייב ודי אשתמש בתנא חלף הוא היה אומר אם אין אני לי מי
 16 לי וכשאני לעצמי מה אני אם לא עכשיו אמתי שמאי אומר עשה תורתך
 קבע אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות
 17 רבן גמליאל אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות
 18 שמעון בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי לנוף טוב אלא שתיקה
 לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא
 19 רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת

סדר נזיקים אבות פרק שני

פרק שני

י ועל השלום

שיבור לו

רבי אומר אי זו היא דרך ישרה

האדם כל שהיא תפארת לעושה

תפארת לו מן האדם והוי זהיר במצוה קלה כחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה והסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לירי עבירה דע מה למעלה ממך עין ראה

ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים רבן גמליאל בנו של ר' יהודה

הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיניעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה לגורר עון וכל העמלים עם הציבור יהיו עמלים עמהן לשם שמים שזכות אבותם מסייעתן וצדקתן עומדת לעד ואתם

מעלין עליכם שכר כאילו עשיתם הוו זהירין ברשות שאין מקרבין לאדם

אלא לצורך עצמן ונראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לאדם בשעת

דחקו הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו בטל

רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך ר' הלל אומר אל

תפרוש עצמך מן הציבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך ואל תדין את חבירך עד שתגיע למקומו ואל תאמר דבר שאיפשר לו להשמע שסופו ואל תאמר

כשאפנה אשנה שמא לא תפנה הוא היה אומר אין בור ירא חטא ולא עם

הארץ חסיד ולא הבישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בכחורה מחכים

ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש אף הוא ראה נולולת אחת שצפה

על פני המים ואמר לה אל דאטיפת אטיפוך וסוף מטיפיך יטופון הוא היה

אומר מרבה בשר מרבה רמה מרבה נכסים מרבה דאנה מרבה שפחות מרבה

זמה מרבה עבדים מרבה גזל מרבה נשים מרבה כשפים מרבה תורה מרבה חיים

מרבה חכמה מרבה ישיבה מרבה צדקה מרבה שלום קנה שם טוב קנה לעצמו

קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי

הוא היה אומר אם עשית תורה הרבה אל תחזק טובה לעצמך כי לכך נוצרתה

חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואילו הן ר' לעזר בן הורקנוס

ור' יהושע בן חנניה ור' יוסי הכהן ור' שמעון בן נתנאל ור' אלעזר בן ערך הוא היה

מונה שבחן אלעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טיפה יהושע בן חנניה אשרי

יולדתו יוסי הכהן חסיד שמעון בן נתנאל ירא חטא אלעזר בן ערך מעין המתנבר

הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואלעזר בן הורקנוס

בכף שניה מכריע את כולן אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף

סדר נזיקים אבות פרק שלישי

- מאזנים ואליעזר בן הורקנוס עמהן ואלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כולם" ^{145 a}
- 12 אמר להם צאו וראו אי זו היא דרך טובה שידבק בה אדם רבי ליעזר אומר עין טובה ו' יהושע אומר חבר טוב ו' יוסי אוכר שכן טוב ו' שמעון אומר הרואה את הנולד ו' לעזר אומר לב טוב אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריהם שבכלל
- 13 דבריו דבריהם" אמר להם צאו וראו אי זו היא דרך רעה שיתרחק ממנה אדם ו' ליעזר אומר עין רעה ו' יהושע אומר חבר רע ו' יוסי אומר שכן רע ו' שמעון אומר הלווה ואינו משלם אחד לווה מן האדם כלווה מן המקום ברוך הוא ש' לווה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן ו' לעזר אומר לב רע אמר להם רואה אני את דברי אלעזר
- 14 בן ערך מדבריהם שבכלל דבריו דבריהם" והן אמרו שלשה דברים ו' ליעזר אומר יהי כבוד חבירך חביב עליך כשלך ואל תהי גוה לכעוס ושוב יום אחד לפניו/ מיתתך והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים והוי זהיר מנחלתן שמא תכווה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כנחלי אש"
- 15 ו' יהושע אומר עין רעה ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאים את האדם מן העולם"
- 16 ו' יוסי אומר יהי ממוון חבירך חביב עליך כשלך התקין עצמך ללמוד תורה
- 17 שאינה ירושה לך וכל מעשיך יהיו לשם שמים" ו' שמעון אומר הוי זהיר בקרית שמע ובתפלה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא תחנונים לפני המקום ברוך הוא ש' כי אל רחום וחנן הוא ארך אפים ורב חסד ואל תהי רשע בפני עצמך"
- 18 ו' לעזר אומר הוי שקד ללמוד תורה מה שתשיב לאפיקורוס ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך' ו' טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים
- 19 עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק הוא היה אומר לא עליך המלאכה לנמור ולא אתה בן חורים ללמד לבטל אם למדתה תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא"
- 1 **פרק שלישי** עקביה בן מהללאל אומר השתכל בשלשה דברים ואין את בא לידי עבירה דע מאין באתה ולאין אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון דע מאין באתה מטיפה כרוחה ולאין אתה הולך לרמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים
- 2 ברוך הוא" ו' חנניה סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאילולי
- 3 מוראה איש את רעהו חיים בלענו" ו' חנניה בן תרדיון אומר שנים שהיו יושבין צ ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים שנ' ובמושב לצים לא ישב אבל שנים שהיו יושבין ועוקקין בדברי תורה שכינה ביניהם שנ' אז נדברו יראי יי' איש אל רעהו ונו"

סדר נזיקים אבות פרק שלישי

145 b

- 4 אחד שיושב ושונה מעלה עליו הכתוב כאילו קיים את כל התורה כולה שני יושב בדד
5 וידום כי נטל עליו " ו' שמעון אומר שלשה שהיו אוכלין על שלחן אחד ולא אמרו
עליו דברי תורה הרי כאילו אכלו מזבחי מתים שני כי כל שלחנות מלאו קיא צואה
6 בלי מקום " אבל שלשה שהיו אוכלין על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כ/
כאילו אכלו משלחנו של מקום ברוך הוא שני וידבר אליו זה השלחן אשר לפני יי' "
7 חננייה בן חכניאי אומר הניעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה
8 הרי זה מתחייב בנפשו " ו' נחונייה בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה
מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו
9 עול מלכות ועול דרך ארץ " ו' חלפתא איש כפר חנניה אומר עשרה שהיו יוש/
יושבין ועוסקין בדברי תורה השכינה ביניהם שני אלהים נצב בעדת אל ומנין
אפי' חמשה שני בקרב אלהים ישפט ומנין אפילו שלשה שי ואגודתו על ארץ יסדה
ומנין אפילו שנים שני אז נדברו ידאי יי' איש את רעהו ומנין אפילו אחד שני בכל
10 המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך " ו' לעזר בן יהודה איש
ברתותה אוכר תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכן הוא אומר ברוד כי ממך הכל
11 ומידך נתנו לך " ו' יעקב אומר המהלך בדרך ושונה ומפסיק מְשַׁנְתוֹ ואומר
מה נאה אילן זה מה נאה אילן זה ומה נאה ניר זה מעלין עליו כאילו מתחייב צ
12 בנפשו " ו' דוסתי ב' ינאי אומר משם ו' מאיר אומר תלמיד חכם שהוא יושב
ושונה ושכח דבר אחד ממשנתו מעלין עליו כאילו מתחייב בנפשו שני רק השמר
קך ושמר נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך יכול אפילו תקפה עליו
משנתו תל' ופן יסורו מלבבך כל ימי חיך הא אינו מתחייב עד שישב ויסירם מלבו "
13 ו' חנניה בן דוסא אומר כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת
14 וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקיימת " הוא היה אומ' כל
שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו מרובה ממעשיו
15 אין חכמתו מתקיימת " הוא היה אומר כל שרוח הבריות נוחה ממנו רוח
המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה ממנו אין רוח המקום נוחה הימנו "
16 ו' דוסא בן הרכינס אומר שינת שחרית ויין של צהריים ושיחת הילדים
17 וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאים את האדם מן העולם " ו' לעזר
המודעי אומר המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות והמפר בריתו של
אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה אף על פי שיש בידו מעשים טובים אין לו חלק
18 לעולם הבא " ו' ישמעאל אומר הוי קל ראש ונוח תשחרות והוי מקבל את כל

סדר נזיקים אבות פרק רביעי

- 19 האדם בשמחה " ו' עקיבה אומר שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לך
20 לערוה " הוא היה אומר מסורות סייג לתורה נדרים סייג לפרישות סייג
21 לחכמה שתיקה " הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם שני כי בצלם
22 אלהים עשה את האדם " חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חיבה יתירה נודעת
23 להם שנקראו בנים למקום שני בנים אתם ליי אלהיכם " חביבין ישראל שניתן להם
כלי שבו נברא העולם חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי שבו נברא העולם
24 שני כי לקח טוב נתתי לכם תורתיו אל תעזובו " הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב
25 העולם נדון והכל לפי המעשה " הוא היה אומר הכל נתון בעירבון והמצודה
פרושה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוחה והיד כותבת
וכל הרוצה ללוות בא ולוזה והגבאין מחזרין תמיד בכל יום ונפרעים מן האדם
לדעתו ושלל לדעתו ויש להם על מה שיסמכו והדין דין אמת והכל מותקן לסעודה "
26 ו' לעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה
אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה אם אין דעת אין בינה אם אין בינה
27 אין דעת אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח " הוא היה אומר כל צ
שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מעוטים
והרוח באתה ועוקרתו והופכתו על פניו וכל שמעשיו מרובים מחכמתו למה הוא
דומה לאילן שענפיו מעוטים ושרשיו מרובים אפילו כל הרוחות באות עליו אינן
28 מזיזות אותו ממקומו " ו' לעזר הסמה אומר קינים ופתחי נדה הן הן גופי צ
תורה הלכות תקופות וגמיטרייה פרפראות לחכמה "

- פרק רביעי** 1 בן זומא אומר אי זה הוא חכם הלמד מכל אדם
2 שני מכל מלמדי השכלתי " אי זה הוא גיבור
3 הכובש את יצרו שני טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלכוד עיר " אי זה
הוא עשיר השמח בחלקו שני יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשרך בעולם
4 הזה וטוב לך בעולם הבא " אי זה הוא מכובד המכבד את הבריות שני כי מו/
5 מכבדי אכבד וכוזי יקלו " בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן
העבירה שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה ששבר מצוה מצוה ושבר
6 עבירה עבירה " הוא היה אומר אל תהי בז לכל אדם ואל תהי מפליג לכל דבר
7 שאין לך אדם שאין לו שעה ואין לך דבר שאין לו מקום " ו' לויטס איש יבנה
אומר כל המתחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שונג ואחד מזיד
8 בחילול השם " ו' ישמעאל בנו אומר הלמד על מנת ללמד מספיקין בידו

סדר נזיקים אבות פרק רביעי

- 1466 ללמוד וללמד הלמד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות" 9
 ו' צדוק אומר אל תעשים עטרה להתנדל בהן ולא קרדום לאכל מהן וכך
 היה הלל אומר ודי אשתמש בתנא חלף הא כל הנאות מדברי תורה נטל חייו מן
 10 העולם" ו' יוסי אומר כל המכבד את התורה נופו מכובד על הבריות וכל
 11 המחלל את התורה נופו מחולל על הבריות" ו' ישמעאל אומר החושך עצמו
 מן הדין פורק ממנו איבה ונזל ושבועת שוא והנס לבו בהוראה שומה רשע ונס
 12 רוח" הוא היה אומר אל תהי דן יחירי שאין דן יחירי אלא אחד ואל תאמר
 13 קיבלו דעתי שהן רשאים ולא אתה" ו' יוחנן אומר כל המקיים את התורה
 מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני"
 14 ו' מאיר אומר הוי מעט עסק ועסק בתורה ותהיה שפל רוח בפני כל אדם
 ואם ביטלת מן התורה יש לך בטילים הרבה ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה
 15 ליתן לך" ו' ליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד
 והעובר עבירה אחת קנה לו קטיגור אחד תשובה ומעשים טובים כתרם לפני
 16 הפורענות" ו' יוחנן הסנדלר אומר כל כניסה שהיא לשם מצוה סופה להתקיים
 17 ושאינה לשם מצוה אין סופה להתקיים" ו' לעזר אומר יהי כבוד תלמידך חביב
 עליך ככבוד חבירך וכבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך כמורא שמים"
 18, 19 ו' יהודה אומר הוי זהיר בתלמוד ששננת תלמוד עולה ודון" ו' שמעון אומ'
 שלשה כתרים הן כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות וכתר שם טוב עולה על
 20 גביהן" ו' נהראי אומר הוי נולה למקום תורה ואל תאמר היא תבוא אחרי
 21 שהבירך יקיימה בדרך ואל בינתך אל תשען" ו' ינאי אומר אין בידינו
 22 לא משללות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים" ו' מתיה בן חרש אומר
 23 הוי מקדים לשלום כל האדם והוי זנב לאריות ולא ראש לשועלים" ו' יעקב
 אומר העולם הזה דומה לפרוזדור לפני העולם הבא התקין עצמך לפרוזדור
 24 כדי שתכנסם לברקלין" הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים
 טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם
 25 הבא מכל חיי העולם הזה" ו' שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חבירך
 בשעת כעסו ואל תנחמנו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו
 26 ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו" שמואל הקטן אומר בנפל אויבך אל תשמח
 27 ובהכשלו אל יגל לבך" אלישע בן אביה אומר הלמד ילד למה הוא דומה להיות
 כתובה על נייר חדש והלמד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק"

סדר נויקים אבות פרק חמישי

- 28 ר' יוסי בן יהודה איש כפר הבבלי אומר הלמד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מנתו והלמד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן " ר' אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו 29 יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפי' חדש אין בו " ר' ליעזר הקפר אומר הקנאה 30 והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם " הוא היה אומר הילודים למות והמתים להחיות והחיים לידע להודיע ולהודיע שהוא היוצר והוא הבורא והוא המבין והוא הדיין והוא עד והוא בעל דין והוא עתיד לדין שאין לפניו לא עולה לא שכחא לא משוא פנים ולא מקח שוחד שהכל שלו ודע שהכל לפי חשבון " 32 אל יבטיחך יצרך ששאל בית מנוס שעל כרחך אתה נוצר ועל כרחך ארה נולד ועל כרחך אתה חי ועל כרחך אתה מת ועל כרחך אתה עתיד ליתן דין ו

פרק חמישי

וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה

1 בעשרה מאמרות נברא העולם ומה

- תלמוד לומר והלא במאמר אחד היה יכול להבראות אלא להיפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות וליתן שכר טוב לצדיקים שמו 2 שמקיימים את העולם שנברא בעשרה מאמרות " עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד 3 שהביא עליהם את המבול " עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין לפניו עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר 4 כולם " עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולם להודיע כמה 5 היא חיבתו של אברהם אבינו " עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה 6 על הים " עשר מכות הביא הקב"ה על המצרים במצרים ועשר על הים " 7 עשרה נסיונות ניסו אבותינו את המקום במדבר שנ' וינסו אותי זה עשר פעמים ולא 8 שמעו בקולי " עשרה נסים נעשו בבית המקדש לא הפילה אשה מריח בשר הקדש ולא הסריח בשר קדש מעולם ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים ולא נראה זבוב בית המטבחים ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים ולא כיבו גשמים את המערכה ולא ניצחה הרוח את עמוד העשן עומדים צופים ומשתחווים רווחים ולא הזיק נחש ועקרב בירושלם ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלם " 9 עשרה דברים נבראו בין השמשות פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והמכתב והלוחות ויש אומרים אף המזויקים וקבורתו של משה 10 ואילו של אברהם אבינו ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה " שבעה דברים בנולם

סדר נזיקים אבות פרק המישי

- ושבעה בחכם החכם אינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה ואינו נכנס לתוך דברי חבירו ואינו נבהל להשיב שואל כהלכה ומשיב כעניין ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון על מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומורה על האמת וחלופיהו בגולם
- 11 שבעה מיני פרעניות באין על שבעה גופי עבירות מקצתן מעשרין ומקצתן שאינן מעשרין רעב של בצורת בא מקצתן רעבים ומקצתן שבעים גמרו שלא לעשר
- 12 רעב של מהומה ושל בצורה בא ושלא ליטול חלה רעב של בלייה בא דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין ועל פירות שבעיות
- 13 חרב בא לעולם על ענוי הדין ועל עיוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה
- 14 חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חילול השם גלות בא לעולם על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל השמט הארץ בארבעה פרקים
- הדבר מרובה ברביעית בשביעית במוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית בשביעית מפני מעשר עני שבששית וב/ ובמוצאי שביעית מפני פירות שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה מפני גזל מתנות
- 15 עניים ארבע מידות באדם האומר שלי שלי ושליך שלך מדה בינונית ויש אומרי מדת סדום שלי שלך ושליך שלי עם הארץ שלי ושליך חסיד שלך ושלי שלי רשע
- 16 ארבע מדות בדיעות נוח לכעוס ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו קשה לכעוס וקשה לרצות יצא הפסדו בשכרו קשה לכעוס ונוח לרצות חסיד נוח לכעוס וקשה לרצות רשע
- 17 ארבע מידות בתלמידים ממהר לשמוע וממהר לאבד יצא שכרו בהפסדו קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו ממהר לשמוע וקשה לאבד חכם קשה לשמוע וממהר לאבד זה חלק רע
- 18 ארבע מידות בנותני צדקה רוצה שיתן ואל יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים שיתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשל יתן ויתנו אחרים חסיד אל יתן ואל יתנו אחרים רשע
- 19 ארבע מידות בהולכי בית המדרש הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו הולך ועושה חסיד לא הולך ולא עושה רשע
- 20 ארבע מידות ביושבי לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה ספוג שהוא סופג את הכל משפך שהוא מכניס בזה ומוציא בזה משמרת שהיא מוציאה את היין וקולטת את השמרים נפה שהיא מוציאה את הקמח וקולטת את הסלת
- 21 כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר ובטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם
- 22 אי זו היא אהבה שהיא תלויה בדבר זו אהבת דבר זו אהבת אדם ותמר ושאינה תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן
- 23 כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים
- 24 אי זו היא מחלוקת שהיא לשם

סדר נזיקים אבות ברק חמישי

- 25 שמים מחלוקת שמאי והלל ושאינה לשם שמים זו מחלקתו של קרח " כל המוכה
את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות
26 תשובה " משה זכה וזיכה את הרבים וזכות הרבים תלויה בו שנ' צדקת יי' עשה
27 ומשפטיו עם ישראל " כל שיש בו שלשה דברים תלמידו של אברהם ושלשה
28 דברים תלמידו של בלעם " עין טובה ונפש שפלה ורוח נמוכה תלמידו של אברהם
עין רעה ונפש רחבה ורוח גבוהה תלמידו של בלעם ומה בין תלמידיו של אברהם
לתלמידיו של בלעם תלמידיו של בלעם יורדים לנהיגים שנ' ואתה אלהים תורידם
לבאר שחת אבל תלמידיו של אברהם יורשין גן עדן שנ' להנחיל אוהבי יי' ואוצרותיהם
29 אמלא " ר' יהודה בן תימא אומר הוי עו כנמר וקל כנער ורץ כצבי וגבור כארי
30 לעשות רצון אביך שבשמים " הוא היה אומר עו פנים לנהיגים ובוש פנים לגן
עדן יהי' רצון מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותינו שתבנה עירך בימינו ותן חלקינו
31 בתורתך " בן בג בג אומר הפוך בה והפך בה דכולה בה וכולך בה ומנה לא
32 תזוע שאין לך מידה טובה ממנה " בן קא קא אומר לפום צערה אנרה
חסלת אבות פרקים ה'

Although this is not the place to discuss the true form of the text of
Аבות, we must not omit to notice the reading in Pereq iv. 23:

העולם הזה דומה לפרוזדור לפני העולם הבא התקין עצמן לפרוזדור כרי
שתכנס לטרקליו.

It will be seen that there is good authority for reading פרוזדור (or פרוסדור)
with two *Daleths*, as in our manuscript, in preference to פרוזדור.

An estimate of the character of the manuscript as a whole may be formed
from the footnotes to Mr Lowe's edition of it, in which erroneous, doubtful or
peculiar readings are briefly discussed, or are marked with asterisks and have
attention called to them by the frequently recurring observation:

כן הוא בכתיבת היד.

No. 99.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 491.

A fine copy of the first volume of the Machazor according to the Italian (Neapolitan?) rite, on parchment, folio, with about 37 lines to the page.

Not dated, but of the first half of the 15th century, and written in an Italian Rabbinic hand by Shelomoh, son of a Shemuel צרפתי (fol. 84 a, 94 b), who was קרוי (fol. 138 a), that is *a martyr*.

It contains the five Peraqim and Pereq R. Meir, pointed, the former with Ibn Tibbon's rendering of Ramban's commentary (preceded by the Shemonah Peraqim), and the latter with an abridgment of R. Jacob ben Shimshon's commentary (No. 20), which is here, as elsewhere, attributed to Rashi (fol. 85 a—110 b).

It has the readings cited under No. 5, and likewise those in Pereq III. 9 and 17 cited under No. 12, and speaking generally it furnishes a good specimen of an Italian type of the text of ABOTH.

No. 100.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 541.

An illuminated pocket Prayer-Book, of the Sepharadic rite, fourteenth century, Rabbinic character, on parchment, consisting originally of probably 210 leaves, of which all after fol. 190 are missing.

A text of the six Peraqim, pointed, commences on fol. 169 a, and breaks off with the words, ומוחל על עלבוינו (vi. 1), at the end of the last remaining folio.

No. 101.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 561.

A small codex of 228 leaves, parchment (except fol. 3, which is of paper attached to fol. 4), French Rabbinic character, with occasional illuminations.

The text of the manuscript is of the early part of cent. 14, the name of the original scribe פרץ (fol. 98 b), and the date of the marginal literature which has been added cent. 14—15.

On fol. 3 a is a statement in Italian, in Luzzatto's hand, to the effect that the date of the codex is 1329 A.D.

It contains on fol. 7 b—136 b a copy of the תפלות according to the Franco-Ashkenazic rite, in which is a text of the six Peraqim (85 b—94 a), with a marginal commentary abbreviated from R. Jacob ben Shimshon's (No. 20). Fol. 95, the next after Aboth, is missing.

This text contains substantially the same baraitic matter as No. 20 at the end of Pereq v., and places the sayings of Ben He-he and Ben Bag-bag at the end of Pereq vi., but they have likewise been added in the margin of the preceding chapter (fol. 92 a).

No. 102.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 655.

A small codex consisting of 60 leaves of paper, with 39 or 40 lines to the page, containing a commentary on the six Peraqim, written in a Sephardic hand and in "Rashi" characters. It commences:

משה קבל תורה היה ראוי שיאמ' הקב"ה נתן תורה למשה ומשה מסרה
וכו' וי"ל שרצה להודיענו ב' עניינים גדולים הא' מהם מעלת התורה, הב'
מעלת ארון הנביאים ע"ה :

The author is not named in the manuscript, but was in reality

ר' יוסף יעבין

whose commentary has been printed in Adrianople (1555 A.D.), and recently in Warsaw (1880).

The transcription was completed at Bologna, in the year רס"ד (=1504 A.D.). See fol. 59 a.

The author quotes, R. Joseph ibn Shoshan, Ralbag, R. Jonah, Ramban, R. Abr. ibn Ezra, Rambam, Rashi, R. Jacob (ben Asher ben Jechiel), author of the Turim. See pages 3 b, 5 b, 9 a, 9 b, 11 b, 19 a, 26 a, 46 b.

He has also frequent references to the great ISRAELI family of Toledo (fol. 3 b, 11 b, 51 b, 57 b, etc.).

In Pereq vi. (fol. 57 b) occurs the remark:

וכת' ר' ישראל הזקן וז"ל כי הו' הם בכלל הה' כי הכבוד בכלל העושר.

On this the scribe, who appears to have been one of the exiles from Spain or Portugal, writes in the margin, וכ"ש בארץ הזאת.

Another copy of the same is to be found in the "Imperial" Library of Paris (New Catalogue, No. 452).

No. 103.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 662.

A Machazor, or the first volume of one, written originally on 246 or more leaves of parchment (of which some fifty at least are now missing from one place or other), folio, about twenty-two lines to the page, Ashkenazic "square" character of the 14th century.

It has numerous ציורים, or drawings.

From fol. 53 b to fol. 64 b is a pointed text of the six Peraqim.

1. *The different pronunciations of רב and רבי.*

Notice the remarkable pointing of רְבִי in Pereq II. 1, and likewise of רִי (II. 15—19), corresponding to the current colloquial Jewish German pronunciation *Reb* for *Rab*.

Elias Levita in his ספר התשבי writes that this irregular pointing רְבִי is found in many prayer books. He is at a loss to account for it; but thinks that it may have sprung out of the previous use of the abbreviation רִי, in which the Shiva may have been used merely to denote the absence of a vowel. He continues,

... אך קשה לי שאנחנו האשכנזים קוראים הברת הריש בקמן חטוף ונאמר רְבִי על משקל חֲלִי עֲנִי ולעולם לא מצאתיה כן.

In T. B. Sanhedrin 18 b and 36 a the words לא תענה על רִיב (Exod. xxiii. 2) are taken to mean, Thou shalt not gainsay a scholar greater than thyself. This is evidence of a practice of pronouncing רב as רִיב in former times, as is still done in the compound בִּירְבִי, "son of Ribbi."

In one of the inscriptions discovered by Professor Julius Euting in the course of his travels in Syria and Arabia in the years 1883-4, and which is quoted in the *Athenaeum* for the 26th September, 1885, from the last number of the *Sitzungsberichte* of the Academy of Berlin, Βηρεβί is found as a transliteration of בִּירְבִי, thus :

Σαμου|λῆ Γά|λου Βη|ρεβί. שלום.

2. *Readings in the text of ABOTH.*

Pereq I. 4, ר' מתאבק בעפר רגליהן ו' is omitted. 12, הבאים אחריהם, קנים, 19.

Pereq II. 4, עשה רצונך כרצונו. The saying is repeated in its usual form after IV. 19. 17, בקריאת שמע.

Pereq III. 1, לתן את החשבון (twice), and so in IV. 32. 2, מורא מלכות. 9, חמשה שני' ואגרתו כו' followed by שלשה שני' בקרב כו', 21, after בצלם the clause חבה יתירה כו' is marked for omission. 25, om. החנות פתוחה. 26, תדיר בכל יום. 26, חכמה אין דעת, אם אין חכמה אין דעת, is marked for omission.

Pereq IV. 9, אל תעש. 12, שאין רשאים הם. And on ולא אתה there is a marginal note, אלא אתה.

Pereq V. 8, נשאלין. 9, ופי הבאר is omitted. 31, דכלה, with the marginal note, ס"א דכולה. It is from כלה written defectively that the reading ובלה סיב not improbably arose.

3. *The censorship of Jewish writings.*

This manuscript is remarkable for the extent to which it has been tampered with by the censors. See from fol. 183 b onward, where whole sections and entire pages have been blotted out. The censorship of Jewish writings dates from 1263 A.D., and has usually been conducted by converted Jews. PABLO (Paul) CHRISTIANI directed the first censors, who held their commission from JAYME (James) the First of Aragon. See TOURON's *Histoire des hommes illustres de l'ordre de Saint Dominique* vol. I., pp. 486, 492 (Paris, 1743). The same king established the Inquisition in his dominions, as TOURON relates (pp. 40—1) on the authority of the *Lettres Apostoliques* of Gregory IX. and his successors, from 1236 to 1274 A.D.

No. 104.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 667.

A codex of 228 leaves of vellum, quarto, double columns of thirty-nine lines each, elegantly written in Rabbinic character in a French Ashkenazic hand.

The main part of it, to folio 192, consists of a Machazor, compiled apparently by

נתנאל בן יוסף

who is named in a poem on fol. 190 a, line 10.

From the calendar, which commences with the cycle רס"ג (fol. 185 b), it may be inferred that the codex is of the earlier part of the 13th century, a little later than 262 × 19 (= 4978) A.M., or 1218 A.D. Say about 1220 A.D.

The compiler must therefore have been R. Nathanael ben Joseph *ha-Zaqen*, grandfather of the martyr, "Natanel (der heilige) de Chinon b. Joseph b. Natanel, abbrev. "הקר"ן" (Zunz *Literaturgeschichte der synago-*

galen Poesie p. 363). Notice the reference to a R. Jose מקינון in No. 20, סימן שפ"ד.

The letters forming the word יעקב are marked on fol. 124 a, col. 1, to indicate the name of the scribe.

In the Machazor is an unpointed text of the six Peraqim (fol. 82 a—86 b), and also a commentary upon them (not always in agreement with the reading of the text), whose six sections commence at the pages

102 b, 104 a, 104 b, 106 a, 107 b, 110 a,
respectively.

The commentary stands next after the poem :

אשריך הר העברים על ההרים הגבוהים כו',

which is signed acrostically אברהם, and is attributed in No. 20 to Abraham Ibn Ezra.

The editor identifies himself with one of the Talmud commentators who wrote on יומא, by his short note on Pereq v. 8 (fol. 108 a, col. 2, line 2) :

לא הפילה כו'. כבר פרשתיו היטב במסכת יומא בפר' ראשון.

He must have been, like R. Isaac b. Dorbelo, a younger contemporary of the grandsons of Rashi, who are expressly referred to in other parts of the manuscript, thus :

fol. 66 a, col. 1, נשלמו דברי רבינו תם זכר צדיק לברכה.

fol. 91 a, col. 2. ואומר מורי רבינו שמואל...

Notice the reference to Rashi's son-in-law R. Simchah of Vitry :

בהילכות נידה תלמיד רש"י הרב ר' שמחה מויטרי סידר כו',

which occurs (fol. 169 b, col. 1) in the course of a section signed with the name of Isaac b. R. Shemuel, who was nephew of R. Tham and grandson of R. Simchah.

The commentary agrees and disagrees with the longer commentary in No. 20 ; and also with that cited as Rashi's by R. Isaac Israeli (No. 1), and printed as his in the דרך חיים of R. Löwe ben Beçaleel and elsewhere. But "Rashi" commented on the five Peraqim only, according to the express statement of R. Isaac Israeli on Pereq vi. 1 :

רש"י ורמב"ם ורי"ז ורמ"ה לא פירשו פרק זו לפי שאינו ממסכתא זו.

It commences thus (fol. 102 b) :

אתחיל פירושי אבות. מסרה, לימדה. ולא לזקנים שהיו בימי משה אלא זקנים שהיו בימי יהושע. שהיו רודים ושוטרים על ישראל עם יהושע כדכת' ויעברו בני ישראל את ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע.

and it continues in agreement with the "Rashi" of the *Derek Chayim*.

In the last mishnah of Pereq I. the text (82 b) reads עומד, thus :
 על שלשה דברים העולם עומד על התורה (sic) ועל הדין ועל האמת ועל
 השלום שנ' אמת כו'.

but the commentary runs as follows (103 b, col. 2):

על שלשה דברים העולם קיים, ולא דמי לג' דברים העולם עומד דריש פירקין
 דהתם ה"פ שהק' מעמידן (sic) בהם והכי קאמ' שבני העולם קיימים ביניהם
 שאינם אוכלין זה את זה בדין שדנין את המעוות את חבריו, על האמת שמתוך
 כך מאמינים זה את זה דמלוה איש ומרויח, נם על השלום, שפטו בשעריכם,
 וכת' בתריה (?) אולי יחנן יי' צבאות שארית יוסף.

The note on Pereq II. 2 is as follows (104 a, col. 1):

וכל העוסק גרסי', ואתם מעלה כו', עתה מדבר כלשון התלמוד כשליח לפני
 המקום אותן העוסקין לשם שמים אעפי שיכות אבותם מסייעתן מעלה אני
 עליכם כאילו היא זכות עצמיכם, אינמי אפי' אין אתם מעלה אני וכו', אינמי
 אעפי שאני בעצמי עושה התשועה הואיל ולשם שמים אתם עוסקין מעלה אני
 כו'. כך שמעתי.

In Pereq III. 9 the number *five* is connected with the clause כו' ואנודתו
 (105 a, col. 1), on the ground that

איגוד של אצבעות של אדם חמשה.

RASHI on the contrary, according to R. Isaac Israeli, connects the *five*
 with בקרב אלהים ישפט, explaining it as made up of

ג' דיינין וב' בעלי דין.

On מסורת in Pereq III. 20 (105 a, col. 2) the commentary has the short
 note:

מסורות, מסורת הגדולה, סייג גדר וחיוזוק לידע בירור של מקראות.

Here R. Isaac Israeli writes:

סינ פרש'י גדר וחיוזוק ויא' כי מסורת היא תורה שבעל פה והיא סיג לתורה
 שבכתב.

The note on Pereq III. 21 (105 b, col. 1) is directed against the forced
 rendering of Gen. ix. 26 "God made man *in imagine*" (Ps. xxxix. 7):

..שנ' כי בצלם אלהים עשה את האדם, בצלם אלהים נברא האדם, וכל
 המפטפט ודורש פני המקרא בדופי כי בצלם אלהים עשה את האדם, חיישי
 שמא מין הוא.

This agrees with the note in No. 20 (vol. II. 114 b, end), of which it is
 apparently an *earlier* form.

The midrashic note on Perek III. 25 (105 b, col. 1),

ר' עקיבא קאמ' להו, הכל נתון בערבון, אינמי בערבין, נשמתו של אדם ערב על כל האיברים, זכו זכתה היא לא זכו נידונת היא,

is quoted by R. Isaac Isr. as Rashbam's; and it is found in No. 20 (vol. II. 115 a).

In the short note on Perek IV. 8 (106 b, col. 1, line 12),

על מנת לעשות, גדול הוא מהלמד על מנת ללמד,

there is no mention of the peculiar reading which R. Isaac Israeli attributes to RASHI,

רש"י ז"ל גורס ע"מ ללמד אין מספיקין בידו ללמוד וללמד וכו',

with the remark that Rashbam on the contrary reads מספיקין (without the negative),

וכן גרסת כל הספרים.

On Perek IV. 10 (106 b, col. 1) the writer has a reference to his TEACHER:

המכבד את התורה, שמלמדה לתלמיד הגון ומחבב דברי תורה לבני אדם. ל'א' מכבד שמשמר ספר תורה בכבודו, ואינו מניחו לא על גבי מיטה ולא על גבי ספסל. ואין ר' מודה.

See below on Perek IV. 19; and fol. 108 a, col. 1, line 8; 109 a, col. 2, line 1, &c.

In the last clause of Perek IV. 19, on the Three Crowns, the text (84 b, col. 1) reads עולה על גביהן. The commentator, omitting עולה, writes (106 b, col. 2):

...וכתר שם טוב על גביהן על ידיהן בא שם טוב לאדם כו'.

An alternative rendering is then dismissed as follows:

לא (sic) נר' ג' כתרים הן כמשמעו וכתר שם טוב על גביהן כלומר גדול על כולם, ואין ר' מודה. דא"כ הכי הוה ליה למיתני ארבעה כתרים הם.

In No. 20 (vol. II. 122 a) on the contrary the latter interpretation is adopted, thus:

...כך קיבלתי ולי נר' על גביהן למעלה מכולן כו'.

The ten temptations of Abraham are enumerated in their place in the note on Perek V. 4 (107 b, col. 2); but the subject is resumed after the conclusion of the chapter, in the form of an extract from *Midrash Tillim* (109 b, col. 2). See on Psalm xviii. 31. In the former place references are also given to Pirke R. Eliezer [chaps. 26—31], and the קרובה of Rosh ha-Shanah. See the כלוק for the second day in Ashkenazie Machazora.

Amongst the foreign words transcribed in this commentary notice, on Perek V. 30 (109 a, col. 1, line 25), as in No. 20, אינגריש, thus:

הוי עז, אינגריש, אדוק ולהוט במצות.

There is a reading לַמְצוֹת [for י"ג] בן י"ב, in the course of the notes upon the AGES. After them is written (109 a, col. 1, line 6),

סליק מסכת אבות פירקין חמשה.

and after this,

תניא ר' נתן כו'.

But the AGES are discussed over again in the sixth Pereq, and there the usual reading is given distinctly, thus (fol. 111 a, end of col. 1),

בן שלש עשרה למצות.

From the specimens given above it is evident that this commentary, while agreeing in style and more or less in subject-matter with the work commonly ascribed to RASHI is not identical therewith. It is a selection of notes from ancient sources by a compiler who added but little of his own. Some such collection of traditional interpretations must have formed the basis of the more extensive and more original treatise of R. JACOB BEN SHIMSHON (No. 20).

No. 105.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1176.

A defective Ashkenazic Siddur, of the 13th century, quarto, containing on the last leaf of its fourth remaining quire a fragment (Pereq I. 1—12) of a pointed text of ABOTH, which is called simply הפרקים.

Readings :

Pereq I. 3 על מנת שלא 4 and 5, יוסף. 8, om. ואל תתחבר לרשע. כזכאין וְשִׁקְפָלִי, 9, 12, הבאים אחריהם, with which words the fragment ends.

Notice the pointings 'ך' and 'ך', on the first and other folios of the codex, comparing No. 103, § 1 (p. 81).

No. 106.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1180.

A manuscript of the early part of the 15th century, excellently written in an oriental Sephardic hand, in Rabbinic character. Quarto, double columns of 28 lines each. The folios are not yet numbered.

The codex contains *inter alia* a lengthy commentary on ABOTH, entitled

מגן אלהים

which breaks off at Pereq v. 7 (... עשרה נסיונות), at the end of the third column of fol. 92 from the commencement of the commentary.

The next part of the manuscript begins with a philosophico-cabbalistic letter, of not quite nine pages, by Moses of Narbonne (fol. 2 a, 6 a), on the *שעור קומה* (fol. 2 a, col. 1, line 2), a tract printed in *רויאל*, fol. 37 sq., Amsterdam 1701. The letter commences, *כל הנקרא בשמי*, but is distinct from the commentary on *ABOTH*, although not unlike it in style.

Many lines in the manuscript end with the upper part of a *ש*, which may accordingly be assumed to be the initial letter of the scribe's name.

Each *Perek* of the commentary is preceded by an introduction. The introduction to *Perek I.* begins thus:

פי' מס' אבות הנקרא מגן אלהים" ויהי ביום השמיני. דרש לפרק ראשון ממסכת אבות. זה הדבר אשר צוה יי' תעשו וירא אליכם כבוד יי'. ת"ר בשעה שירד משה ולוחות בידו בא שטן לפני הב"ה א"ל תורה היכן היא כו'.

Reckoning from this folio, the portions of the commentary on the five *Peraqim* (not counting the introductions to them) commence severally on the pages specified below, viz.,

Perek I.	משה קבל	on fol. 4 b.
Perek II.	ר' אומר	on fol. 18 b.
Perek III.	עקביה	on fol. 43 b.
Perek IV. 6, 7	ר' לויטס איש יבנה	on fol. 67 a.
Perek v.	בעשרה מאמרות	on fol. 85 a.

At the end of fol. 3 b is written,

ורבינו נסים מביא בענין אחר כבר ידוע שכל התורה שבכתב ושבע"פ נמסרה למשה כמו שדרשו ז"ל במגלה כו'.

The commentary on *משה קבל* begins with some very fanciful *Gematria*. Then follows a note on the difference between *קבל* and *מסר*. It is asked why it was said (fol. 5 a, col. 1, line 19),

משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע... אנמיננוס קבל כו'.

And the answer is:

מוכרח היה לומר במשה קבל ולא לשון מסר ' כי לשון מסר משמע כל סודותיה ופירושיה ולא הניח לו כלום אלו אמ' מסר הש' תורה למשה היה משמ' שהש' לא עקב לעצמו כלום ואין בתורה יותר אלא מה שמסר למשה. וזה לא יתכן שהרי לא נמסרו למשה כל נ' שערי בינה שהרי כת' ותחסרהו מעט מאלהים ' ועוד כי לא תוכל לראות את פני כי לא יראני האדם וחי ' שהרי כל התורה שמותיו של הב"ה... ולפי' לא כת' במשה מסר אלא קבל ר"ל קבל כל מה שבכח אנוש ליגע כו'. אבל משה כשמכרה

ליהושע משה לא עכב לעצמו מכל מה שקבל דבר אלא הכל מסר ליהושע... אבל באנטיגנוס ואילך כתי' קבל... קבל משמעון הצדיק מה שקבל כלומ' מה שהיה בכח שכלו לקבל ולפי' מימיו ואילך התחיל המחלוקת בו'.

The saying, כל התורה שמותיו של ה"ה, is also cited by Ramban. See the introduction to his commentary on Genesis. Compare in the Zohar, on Exod. xx. 12 (fol. 90 b, Lublin), הוי דקב"ה שמה אורייתא שמה דקב"ה הוי.

The author shews an acquaintance with the work of בעל הטורים (Exod. xxi. 1), when he writes near the end of fol. 7 b,

וכן הדין מצוה שיעשה פשרה מרם ישמע מדברים.

He names the *Sepher ha-Iggarim* at the end of fol. 9 b.

He quotes RASHI near the end of fol. 20 a, col. 1; RAMBAM on the next page and elsewhere; the ZOHAR on fol. 39 a, col. 1, line 13; and gives cabbalistic interpretations in various other places. Notice his Gematria on the Tetragrammaton, which he calls שם השם (fol. 20 a, col. 1, line 11); and his express references to קבלה and חכמי קבלה (fol. 19 a, col. 2, line 3; 46 a, col. 2, line 20, &c.).

At the end of fol. 15 a notice the Gematria, which as it stands is inexact,

ואל תתחבר לרשע לרשע בנמ' ליצר הרע.

But לרשע may be written להרשע, and הרשע, ὁ πονηρός, is the gematric equivalent of הרע יצר.

The writer omits no opportunity of illustrating the strife between the two principles in man. Witness his extraordinary interpretation of the case stated at the beginning of Baba Me'ia, *If two persons have hold of a cloak, and both claim it, &c.* The cloak (he says) is man, and the two persons are the spirit and the flesh (fol. 16 a, col. 2, line 6):

ומימרא בריש בבא מציעא שנים אוחזין בטלית... הם הצורה והחומר. או אם תרצה לומר הנשמה והגוף, או אם תרצה לומר יצר טוב ויצר רע, זה אומר הנשמה אומרת וכו'.

A peculiar reading of Pereq II. 4 is mentioned on fol. 23 b, col. 2, line 17:

יש שגורסין עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונו כרצונך.

The saying is repeated on fol. 74 b, col. 2, line 3, after the saying on the Three Crowns (Pereq IV. 19), thus:

הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך, נ"ל שכתבתיה למעלה.

On the next mishnah (fol. 25 a, col. 1) he raises the question whether Hillel ha-Zaqen or some other Hillel is the speaker. This discussion illustrates his practice of attempting to account for the sequence and arrangement of the mishnaioth throughout the masseketh.

In Perek II. 15 he reads (fol. 30 b) :

...צאו וראו אי זו היא דרך ישראל שידבק בה האדם.

And two columns later he writes, that R. Eleazar identifies the דרך ישראל with מרה רעה ער, the quality of contentment, the lack of which is עין טובה מאד, and makes the enjoyment of the world like drinking salt water, which only increases thirst.

On Perek II. 18, 'ורע מה שתשיב בו', he writes that אפיקורוס may denote any man (whether a heathen, or a sceptical Jew), who does not believe in the oral Torah. And he remarks on the words following that בעל מלאכתך refers to a service that springs מיראה, and עמל בו to a service מאהבה (fol. 35 a, end).

In the introduction to Perek v. (82 b) the ten מאמרות are compared severally with the ten דברות.

No. 107.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1200.

Yemen Machazor, folio, written near the end of the 16th century (fol. 166 b), on paper, in S. Arabian Rabbinic character, with the so-called Babylonian vowel points; on which see in the Palæographical Society's *Oriental Series*, Plate 91, with Schiller-Szinessy's description (1882). At fol. 18 b commences a text of the six Peraqim, of which the first only is pointed; except that in the remaining five a few words, here and there, are pointed *in the ordinary way*, and not uniformly with the rest of the codex. Folios 1—17 are missing; but their contents have been added in a modern hand, and with the ordinary vowel points, at the end of the codex.

The following readings will serve to shew the character of the text of ABOTH:

Perek I. 2, משיירי אנשי' כנסת הגדולה, על מנת שלא, 3, יוסי, 4 and 5, בני ביתך ולמד את כל בני ביתך ענוה, 5, יוסף בן יוחנן בן יעור, but בן יעור, 15, משתיקה, 19, קיים.

Perek II. 2, אם עשית טובה הרבה, 9, שכר כאלו עשיתם.

Perek III. 21, בצלם (אלהים) in both places, 24, לפי רוב המעשה.

iv. 15, בפרוודור, לפרוודור, 23, פרקלט, without yod, 26, שבשואל, 32, חרון אפו לא נאמר אלא אפו מלמ' שמחלין בו.

v. 8, וקשה לאבד חלק טוב, 18, שאלין, אש של עצי, נעשו לאבותינו.

No. 108.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1213.

A codex of 80 leaves of paper, $8\frac{1}{8}$ by $5\frac{5}{8}$ inches, containing the commentary of R. JACOB BEN SHIMSHON on the six Peraqim, somewhat abbreviated, and defective at the end, written in three Greek Sepharadic hands, in rabbinic character, of cent. 15—16. The second hand begins at fol. 60 b, and the third at fol. 69 a.

The six chapters commence severally on the pages,

2 a, 18 b, 27 b, 39 b, 53 a, 72 b,

the first opening with an introduction,

משה קבל תורה מסיני ומסרה לי(הושע וכו'. כך היא תחלת)המשנה
ומסכתא זו מסדר ישועות וסידרה אחר מסכת ע"ז למעלה מהוריות כו'.

The manuscript breaks off on Percq VI. 6, thus :

...והעושה סייג לרבריו כשמורה דברי תורה נוהר לעשות סייג לרבריו כרי
שלא יבשלו בו בני אדם ואף נוהר בתשובתו כמו שאמרו בפרק ראשון חכמי
הזהר

1. R. Isaac Israeli's citations.

It has been shewn above, under No. 90 § 6 (pp. 52—5), that the passages cited by R. Israel from "R. Shemuel," and by R. Isaac Israeli after him from "Rashbam," agree with the commentary in No. 20. The last we took to be a recension (by R. Isaac ben Dorbelo) of the commentary of R. Jacob ben Shimshon, which is also contained in this manuscript. A few more examples of R. Isaac's citations from "Rashbam" will serve to complete the identification of the commentary which he cites with that in No. 20 and No. 103.

A.

On Percq II. 5, 'הלל אומר אל תפרוש כו' (ר'), we read in B 28 b₁₄ (see p. 46, note):

כת' רשב"ם כי זה הוא הלל הזקן אבל המעתיק טעה בדלת מנין הבבות
ונתחלפה לו ברי"ש וכת' ר' הלל ע"ב.

and in No. 108, fol. 21 a :

הלל כתוב במשנת ר' גרשום ור' אפרים בלא רי"ש והוא הלל הזקן.

The latter is an incomplete form of the note referred to by R. Isaac, which is found in its entirety in No. 20, fol. 105 a :

הילל כת' במשנת רבינו גרשום ור' אפרים בלא ר' והוא הילל הזקן אבל המעתיקים קלקלו השורה וטעו בר' של מניין הבבות ונתחלפה להם ד' ברי"ש וכתבו ר' הילל.

Thus we see that in No. 108 we have only an *abbreviation* of the commentary which R. Isaac cites as Rashbam's.

B.

On Pereq III. 4 we read in No. 108, fol. 23 b :

ומנין לאחר שיושב ... אין גורסין זו במשנת ר' אפרים ושאר כל המשניות המדוייקות אבל מסיים הבבא ליראי ה' ולחושבי שמו.

and in \mathfrak{B} 50 a₂₁ :

וכן כת' רשב"ם ז"ל אין גורסין זה במשנאות אלא מסיים הבבא ליראי יי' ולחושבי שמו ע"כ.

C.

On Pereq III. 9 Rashbam is quoted in \mathfrak{B} 54 a₅ as saying that מנין without ן should be read in each case for ומנין, thus :

כת' רשב"ם כל מנין הכתובי' כאן אין כת' בהן וי' במשניות ע"כ.

This is wanting in No. 20 and No. 108, but is found in another copy of the commentary, the property of the *Beth ha-Midrash* of the Ashkenazic Jews in London (fol. 112 b) :

... יצאו יהושע וכלב הרי עשרה. כל מניין השנויין כאן בלא יור כתובים במשניות. בקרב אלהים ישפוט כו'.

D.

On Pereq III. 17 compare the following extract from \mathfrak{B} 60 a₈ :

ורשב"ם ז"ל גורס והמאדים פני חבריו ברבים ... וכן מצאתי בשית' סדרי משנה שלי שכתו' מבחוץ והמאדים וכו'.

with what is written in No. 108, fol. 31 b :

... והמאדים פני חבריו ברבים גרסין.

E.

On Pereq III. 24 Rashbam is quoted as below in B 65 b₁₃:

רשב"ם ז"ל כת' שקבל מרבותיו שכך היא הגרסה ובטוב העולם נידון אבל
לא לפי רוב המעשה... והוא ז"ל כת' שמצא במשיניות והכל לפי
רוב המעשה כו'.

This is found in No. 20, fol. 115 a, and with some clerical errors in No. 108, fol. 34 b, thus:

...אלא (sic) לפי רוב המעשה... כך קבלתי ואני מצאתי במשיניות והכל (sic)
רוב המעשה כו'.

F.

On Pereq IV. 15 the reading **תורה ומעשים טובים** is cited in B 85 a₇ as the reading of Rashbam against **כל הספרים**, and in No. 108, fol. 45 b, we read accordingly:

תורה ומעשים טובים עומדין לו לאדם למגן כו'.

Here No. 20 (vol. II. fol. 121 a) gives only the usual reading **תשובה כו'**, and makes no mention of the reading **תורה כו'**.

G.

On the verse, *Rejoice not &c.* (Prov. xxiv. 17), which is put into the mouth of Shemuel ha-Qatan in Pereq IV. 26, it is suggested in No. 108, fol. 50 a, that he meant it to be applied to the case of scholars engaged in controversy; and Rashbam is cited in B 92 b₁₁ as explaining the saying of Shemuel in this way, a part of the citation being written in the margin, but by the original scribe.

H.

In No. 108, fol. 27 b, there is a quotation in the name of the author's TEACHER, not found in any of the other copies which I have collated:

(Pereq III. 1.)... מליחה סרוחה, וא"ת מה בכך מכל מקום הריני עתה חשוב
בנוי ובכח ובקומה לכך דע לאן אתה הולך, וא"ת מה בכך שתמות ותנוח
בקבר לכך דע לפני מי אתה עתיד ליתן החשבון, מפני מורי ה"ר שמואל
הלוי ז"ל.

Thus we are led to infer that even No. 20, whatever later additions it may include, does not contain everything that was to be found in the original text of the commentary. Notice its omissions mentioned under §§ C and F.

2. The Author of the commentary.

Prefixed to Perek v. in this manuscript are the acrostic verses :

יותן לי לבב להורות עמוקים דלות ראות ידות קושט יושר הגיד בצוואת וגלות
ברב כח בקע בצורות יאורי מים ויבלי נהרות שם קודש קורא דורות. צוררי
ימנר ביום עברות נמוג והלום יסוד ערות בעלי עיין בעשרה מאמרות.

From the verses even in this corrupt form one can gather that the name of the writer was **יעקב**. They are given more correctly in No. 42, thus :

יותן לי לבב להורות. עמוקים דלות ראות זרות. קושט יושר הגיד בצורות.
באר וגלות אמרות טהורות. ברב כח בקע בצורות. יאורי מים יבלי נהרות.
שם קדוש קורא דורות. צוררי ימנר ביום עברות. נמוג והלום יסוד ערות.
בגילי עין ביוד מאמרות.

and the preceding chapter is introduced in No. 42 by the verses :

יונתי בהסתר בנקרות הצורים. עמודים תיכן בעשרת הדברים. קפאון לי ישיח
יקרים וקדורים. כעליל הוציא תעלומות לאורים. באמונת עתים ותוסן ישועות.
רב חכמה ורב דעות. בלתי סור ובלתי תעות. יסער לי הבין שמועות. שמוע
מוסר שמוע מזמה. ונתן לי השכל והחכמה. ולבי גם יהנה אימה. במושכי
שבט כבן זומא.

Thus the full name of the author is clearly given as,

יעקב ברבי שמשון.

On this R. Jacob see in vol. II. of Schiller-Szinessy's *Catalogue* under No. 92, where our MS. No. 108 is described. He was a man of great learning, who lived in the 11th and 12th centuries. From the Oxford MS. Opp. 317, No. 42 in this *Catalogue* (p. 33), we learn that he was engaged in writing his **ספר האלקושי** in the year 1123 A.D.

We have seen that he names as his teacher one R. Shemuel ha-Levi (p. 92). From the **תמים***, as printed in **אוצר נהמד**, vol. III. 59, we learn that he was also a disciple of Rashi, and that he was a teacher of Rashi's grandson Rabbenu Tham, and a commentator on ABOTH, it being there written, on the creation of man **בצלם כו** (Perek III. 21) :

והר' יעקב בר שמשון שפירש מס' אבות כתוב (sic) שם שמי שמפרש בצלמו
בצלם אלהים ברא אותו חיישין **שמא מין הוא**... והוא היה תלמידו של
רבינו שלמה זצ"ל ורבו של רבינו יעקב זצ"ל.

* A work of R. Mosheh תקן, who lived in cent. 13—14.

This note on **בצלם כו'** is found in our copies of R. Jacob's commentary. In No. 108 it appears in the mutilated form:

כי בצלם אלהים עשה את האדם חוששין הוא לומר מין הוא.

Granted that the commentary emanated from the school of Rashi, it would be a natural mistake to ascribe an anonymous copy of it to Rashi himself. But the most tempting explanation is that the name of its proper author **רי"ש** was corrupted into **רש"י** (p. 24). The former abbreviation is actually used in R. Isaac ben Dorbeclo's *Machazor* (No. 20)*. It is suggested in Schiller-Szinessy's *Catalogue*, that this mistake of writing **רש"י** for **רי"ש** has been made in the **דעת זקנים**, fol. 23 b, col. 2 (Livorno 1783, folio), where an explanation of a clause in the **AGES** (**למצות** **בן י"ג**), found in our R. Jacob's commentary, is given in the name of **RASHI**. We have seen that its sixth *Peraq* is ascribed to **RASHI** in a number of Italian *Machazors*, where it is used to supplement Rambam's treatise on the five *Peraqim*.

R. Isaac Israeli, who (on vi. 1) expressly states that Rashi commented on the five *Peraqim* only, follows his ancestor R. Israel of Toledo (No. 90) in attributing the commentary to one R. Shemuel, or Rashbam, whom we may suppose to have been the grandson of Rashi of that name. The author being presumably known to be of the school of Rashi and yet not Rashi himself, and his grandson Rashbam being so famous as a Talmud commentator, the latter might easily come to be regarded by a Spanish rabbi as the writer of the commentary. But we have good evidence to the contrary in the acrostics which name Rashbam's elder contemporary **R. JACOB BEN SHIMSHON** as the true author, not to mention the independent testimony of the **כתב תמים** to the effect that he was actually a commentator on **אבות**.

No. 109.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1490. 1.

A French Ashkenazic Siddur, quarto, of the early part of the 14th century, written on vellum in a south German rabbinic hand, and containing an unpointed text of the six *Peraqim* (fol. 25 a—30 b).

The following are specimens of its readings, including some obvious clerical errors:

הזהרו מדבריכם 12. כל המרבה שיחה 6. נתונין בדין 1. 17. רב וקנה לך חבר...

* In vol. II. fol. 69 a, col. 2 (סימן שס"ג), a section ends **ער כאן ת' מ"ר. רי"ש**. A possible explanation of the confusion of names in the two commentaries in No. 19 is that **רי"ש** and **רש"י** were first interchanged, and the latter (an unfamiliar abbreviation), perhaps with the addition of **ע"ה**, was then read as **ישעיה**.

Pereq II. 1, הוי זהיר (for והוי) 2, סוף בטיילה.

Pereq III. 9, שלשה שנאמ' אפי' בקרב אלהים ישפוט מניין אפי' * בעדת אל... 16, om. ויין 12, ואגודתו. 17, (om. תורה ומעשים (טובים). 22 and 23 (but not 21), om. של צהרים. 24, חבה יתירה כו'. 25, om. והפנקס פתוחה. 28, נופי תורה.

Pereq IV. 23, בפרוסדור. 27, הלומר תורה לילד. 31, שיש בשאול. 28, והלומר מן הגדולים.

Pereq V. 8, נעשו לאבותינו בבית המקדש. The chapter ends with the *baraitic* additions found in No. 20 and elsewhere.

No. 110.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1495.

A small Prayer Book, vellum, written in an Italian rabbinic hand, of the 15th century. It contains a text of the six Peraqim, of which a few words only, here and there, are pointed.

Its reading of Pereq II. 18 is as follows (fol. קפ"ג, end) :

ר' אלעזר אומ' הוי שקוד ללמוד תורה מה שתשיב לאפיקורוס, ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל בריתך, ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך.

No. 111.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1523.

Five leaves of an Ashkenazic Siddur, of the early part of the 14th century, parchment folio, rabbinic hand, two columns to the page.

Two leaves, not consecutive, contain portions of R. Jacob ben Shimshon's commentary on ABOTH. The former of these has the conclusion of the fifth and the beginning of the sixth chapter; and the latter a portion of the sixth, ending (on § 9) with the words,

מלויין לשון לוייה.

These words are on the fourth page from the end of the commentary in No. 20 (fol. 142 a).

* No mention is here made of the number *five*.

No. 112.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1729.

A Yemen Machazor, folio, written before 1644 A.D., but with some parts supplied in a later hand. It contains, after the Sabbath *Minchah*, a text of the six Peraqim, of which the first Pereq and a few words besides are pointed, viz. with the Babylonian vowel-points, or ניקוד העליון, as in No. 107.

Readings :

Pereq III. 1, מְלָחָה סְרוּחָה. 24, והכל לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה.

Pereq IV. 17, בפרוודור... בדי שתעלה למרקלין. 23, חביב עליך ככבוד חבירך.

No. 113.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1752.

A Provençal Machazor, defective, on parchment, quarto, well written in square characters, with some letters and sentences rubricated, of the 14th century.

It contains (at the end) an unpointed text of portions of ABOTH. The second, third, and fourth chapters are here reckoned the *first*, *second* and *third* respectively, the Pereq מִשֶּׁה כֹּן being regarded as an Introduction. Compare No. 80.

Before מִשֶּׁה קָבַל is written,

ממתן תורה ועד משנה תורה משה קבל תורה.

In this Pereq our manuscript reads briefly, וישתו התלמידים וימותו (12), and לא מדרש הוא עקר אלא מעשה (18). The *third* folio from the beginning of ABOTH ends at Pereq II. 8,

...מרבח עבדים מרבח גול מרבח תור.

After this a leaf is missing, and the next begins, תורה שאינה ירושה לך (II. 16). In II. 18 the text agrees with No. 110, reading

...תורה מה שתשיב...ומי הוא בעל בריתך כו'.

The chapter ends :

...ופועלים עצלים ושכר הרבה ובעל הבית דוחק ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא.

Pereq III. (here called ב'). 1, ולפני (sic) אתה עתיד לתת את החשבון, 5, גוזרין עליו (sic) מלכות ועול דרך ארץ, 8, אבל שלשה (sic) על שלחן אחד, This mishnah is given in the name of ר' חנינא בן הקנה, next come ר' דוסא בן ר' חנינא (13—14), and after these, ר' דוסא ב' (16), the mishnoth 9—12 and 15 being omitted. 24, אבל לא על פי רב המעשה, 25, הכל נתון בערבין.

The last page of the codex has the beginning of Pereq בן זומא, down to ה' הלומד על מנת ללמד אין (8), the אין being written in the margin in rabbinic character.

No. 114.

CAMBRIDGE UNIVERSITY, Additional 1754.

Another Yemen Machazor, of the same character and date as No. 112. It contains the six Peraqim, pointed throughout with the Babylonian vowel-points, and accompanied by a marginal *Perush* running beyond the pages which contain the text.

The following are some of the readings of the text, which is on the whole a good one :

Pereq I. 4, בצמאה, 6, יירש נהנום, 9, כרשעים שלא קבלו עליהם, ... נגד שמא אבד שמא 14, (*prima manu*) את הדין.

Pereq II. 3, שאין מקבלין לו לאדם, 14, שלשה שלשה דברים, 15, עין רעה, 16, שכינה עמהן, 9, om.

Pereq III. 1, מלחה סרוחה, 2, חיים בלעו, 3 and 9, om. מרגילין לערוה, 19, שלא כהלכה, om. פנים בתורה, 17, שמי, אבוא כו' 24, והכל לפי רוב המעשה אבל לא על פי המעשה.

Pereq IV. 3, לעולם הבא, 17, בכבוד חבירך, 23, לפרוודוד, בפרוודוד, 24, מכל חיי כו' for כחיי העולם הבא.

Pereq V. 8, שאלין, 24, שמאי והלל, 26, וחטאת הרבים תלויה בו.

The commentary cites R. JONAH on the last mishnah of Pereq I. On Pereq III. 7, it has the note :

הניעור כמו הניחור בחלוף העין מאותיות אה'ע' והוא קול שמוציא האדם כשהוא ישן כמו נחרת סוסיו וזה למה ששומעין אותו לסטים וחיות רעות ובאות עליו.

No. 115.

SAINT JOHN'S COLLEGE, K. 7.

A codex of 132 leaves of paper, of which the eleventh is lost, quarto, usually twenty-five lines to the page, except when it contains portions of the text, which is written large. Presented to St John's College, Cambridge, in the year 1684 A.D., by EDMUNDUS CASTELLUS, Professor of Arabic in the University.

It consists (like No. 1) of a copy (but not so carefully written) of the commentary on the Six Peraqim by R. ISAAC ISRAELI,

יצחק ס"ט בר' שלמה בר' יצחק בר' שלמה בר' יצחק * בר' ישראל הסופר בר' צ"ל בן [ישראל ז"ל].

The six chapters commence severally on the pages,

1 b, 24 a, 47 a, 71 a, 97 a, 119 a.

The work was completed by the author (as he tells us) in the year 1368 A.D., in the 28th year of his age. On fol. 115 b₁₄[†] he refers to,

הר' יעקב בן הרא"ש ז"ל.

that is to say, to Rabbenu Jacob ben Asher ben Jechiel, who died after 1340 A.D.

The transcription, which is in a Sepharadic rabbinic hand, was finished on Tuesday, the 28th Elul, 5277 A.M., that is, 1517 A.D. The place of writing was אדפי, and the name of the scribe,

משה בן יהודה בן אבי זמרא ס"ט.

A full and excellent description of another copy of this commentary is given by Herr S. Sachs in his as yet unfinished catalogue (written in Hebrew) of manuscripts in the Günzburg Library, now in St Petersburg.

1. The sources of R. Isaac Israeli's commentary.

The relation of this *Perush* to that of R. Israel may be gathered from our description of the latter (No. 90). It uses most of the authorities there named (p. 47), drawing especially from the commentaries of (or attributed to) Rashi, Rashbam, Rambam, R. Meir ha-Levi, and R. Jonah, as well as from R. Israel's own.

It also supplies a reference to R. JOSEPH IBN עבנין (or עקנין), a disciple of Rambam, which No. 90, being defective at the beginning, omits. This

* In the description of No. 1 a בר' יצחק has fallen out before בר' ישראל.

† In explanation of this mode of reference see above, p. 46, note.

R. Joseph is cited on Pereq I. 7, והווי דן כו', immediately after Rambam, thus :

...וכן לאדם חסיד (ו)ישר ונאמן אין לדנו לחובה ואף כי כל דבריו נוטים לחובה. בן כתב הרמ"בם וצ"ל וכן כת' הרמ"ה ז"ל, והחכם ר' יוסף בן עכנין וז"ל תפש עליו וכת' כי דין זה שוה לכל ונ"א בכל אדם בין צדיק בין רשע, וכת' הר' ישראל ז"ל לשון משנתנו מסייע לר' יוסי בין (sic) עכנין ז"ל והשכל מסייע להרמ"בם.

This is found in No. 115 at the end of fol. 11 a, a few lines only before the passage, at which No. 90 commences,

...כמו שנא' סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים והאלה ואמרו עונותיו של רשע גרמו לסתור כותלו של צדיק (11 b₁₀).

The readings in square brackets are from No. 1. This codex, which is in general superior to No. 115, omits the reference to R. ISRAEL in the above passage [13 a₁₇]. But it is found in the Günzburg manuscript, as described by Sachs, as well as in No. 115.

In No. 1, fol. 12 a, and in the Günzburg manuscript, but not in No. 115, which has lost a folio at this place, there is a citation, also on Pereq I. 7, from R. JOSEPH IBN GIQATILLA :

וקנה לך חבר... ובמשלי ר' יוסי ז' גיקמיליא ז"ל למה חברים העוסקין בתורה דומים למדורה של עצים הא' מדליק את חבירו כך החברים הלומדי' זה שואל וזה משיב זה מקשה וזה מתרץ נמצא' כלם דולקין ' אבל הלומד יחיד דומה לעץ יחיד דולק שאין האור מתאחזת בו ע"ב.

The RABBENU MESHULLAM quoted on Pereq III. 25 (67 b₁₀), whom Sachs inclines on the whole to regard as a צרפתי, proves on the contrary to be a רומי, his note on the סעודה, which our R. Isaac cites, being introduced thus in the earlier commentary of רי"ש, according to No. 20 (vol. I. 115 b₁₉):

ור' משולם בר' קלונימוס איש רומי פ' לסעודה ליום המיתה...

On Meshullam see in Schiller-Szinessy's *Catalogue*, under No. 53 (vol. I. p. 161).

Lastly, our R. Isaac quotes his father, א"א ז"ל (3 a₂₂, 19 b₅, &c.), and his grandfather ISAAC (126 b₁₇, 127 a₂₄, &c.), whom he also calls רר' זקני רר' יצחק ישראל (122 a₅, &c.), at times with and at times without the addition of ז"ל.

On Pereq II. 13 we read in this codex (38 a₁₃):

כאלו לוח מן המקום (ב"ה) מפרש בספר בן סירא לכך קורא מקום להק"בה לפי שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו ומצאתי בפ' ההנדה שחבר

הר' ישראל זקני (sic) ז"ל שכת' על ברוך המקום שנתן תורה לישראל וכו' כשתמנה שם של ד' אותיות תמצא מניינו עולה למנין מקום כיצד וכו' * ע"כ. וכת' הר' ישראל ז"ל...

But instead of הר' ישראל זקני we must read with No. 1 (39 a₂₀),

זקני הר' יצחק ישראל.

a reading further attested by the Günzburg manuscript (Sachs, *Catalogue*, col. 42), and by the context of this very passage, in which a genuine citation from R. ISRAEL immediately follows.

For some of our author's citations from the pseudo-Rashbam see on No. 108, comparing No. 90 § 6. Examples of comments cited by him as from RASHI on passages of ABOTH are given below.

2. R. Isaac Israeli's citations as from Rashi.

At the commencement of Pereq VI. (119 b₄) R. Isaac remarks :

רש"י ורמב"ם וריו"ל ורמ"ה לא פירשו פרק זו לפי שאינו ממסכתא זו.

On the earlier chapters RASHI is not unfrequently quoted. For example :

A.

On Pereq III. 4 (50 a₂₀) he is quoted as follows :

כת' רש"י ז"ל ולא מצינו במשנה כת' ישב בדד וידום אבל רגילין העם לאומרו ע"כ.

This is a remark of some critical importance. It reveals the source of not a few interpolations in the written text.

B.

On the reading of Pereq III. 9 (54 a_{7, 19}) he is quoted to the following effect :

ורש"י ז"ל גורם מנין שאפי' ה' שנא' בקרב אלהים ישפוט, ופי' אלהים לשון דיינים [ג' דיינים] וב' בעלי הדין הרי בכאן חמשה. מנין שאפי' ג' שנא' ואגורתו על ארץ יסדה ומצינו ג' שמרויים אגורה שאגורת אגוב ג' קלחים בו ע"כ.

* The explanation given is that the squares of the numbers represented by the letters of יהוה ($10^2 + 5^2 + 6^2 + 5^2$) together make up the numerical value of מקום ($40 + 100 + 6 + 40$).

C.

On Pereq III. 18 (60 b₆) we read :

פרש"י ז"ל הוי קל לראש כשאתה בחור הוי קל כנגד היוצר וגוה לתשחורת וגם בעת זקנתך תהא נוח לו תשחורת מלשון זקנה כמו כי הילדות והשחרות. וי"א הוי קל לראש לשר הבירה וכו'.

D.

On Pereq III. 25 (67 b₉) a remarkable note is given in the name of RASHI :

...והכל פרש"י אע"פ שהדין דין אמת " הכל מתוקן לסעודה א' רשע' וא' צדיק' יש להם חלק לעולם הבא לבירה הגדולה ע"כ.

E.

On Pereq IV. 8 (78 b₁₇),

רבי ישמעאל בנו אומר הלמד על מנת ללמד **מספיקין** בידו ללמוד וללמד, a reading **אין מספיקין** is given as RASHI's, and as peculiar to him, thus :
 רש"י ז"ל גורם ע"מ ללמד אין מספיק' בידו ללמוד וללמד וכו', ופי' הלומד ע"מ ללמד לקרותו רב או ר' אין מספיק' וכו'. ורשב"ם גורם מספיק' וכן גרס' כל הספרי'.

And it is written in the margin of the text,

רש"י גורם על מנת ללמד אין מספיק' בידו וכו' ובכל הספרי' כתו' מספיק'.

F.

In Pereq IV. 17 (85 b₁₇) the reading **כבוד חבירך** has the support of the commentary quoted as RASHI's, thus :

פרש"י ז"ל כבוד חבירך משמע קרוב לכבוד חבירך וכן במורא רבך קרוב למורא רבך וכן וכבוד רבך קרוב לכבוד שמים ע"כ.

Over against this reading, which R. Isaac himself gives in his text, it is written in the margin of the codex, **י"ג חביב עליך כשלך**.

G.

On Pereq V. 8 two passages are quoted as from Rashi :

(102 b₁₆) וכת' רש"י ולא כבו הגשמים ולא נצח' הרוח כמדומה (שהוא) שיבוש דהא ביומא אמר' הא משנה אנב גררה ולא קתני בה הני תרתי ומוסיפי' להו בברית' והנך תלתא עומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים בתלתא קא חשיב להו והוה להו נמי י' ע"כ.

(102 b₂₄) ולא אמ' אדם לחבירו וכו'. פרש"י לפי שכל הדדים בתוכו היה מומין להם שהם (השם) *(marg.)* פרנסתן ולא הוצרך א' מהם לצאת משם וכת' הר' ישראל ולפי זה יש לגרום שאל"ן בירושלם ופי' שאתקיי' ואדור כמו נפשו בטוב תלין ע"כ.

But R. Isaac himself, after "Rashbam" and R. Jonah (103 a₄), reads בשעולין לירושלם.

II.

On Pereq v. 29,

יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר כו'.

"RASHI" is quoted to the following effect (115 b₇):

פרש"י ז"ל משנה זו שנויה (להלן) בזבחי' (*sic*) בפרק מקום שנהגו תכף לאות' של ר' עקיבה שהיה אומ' עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריו' ובא ללמדנו שלא דבר ר' עקיבה אלא במי שהשעה רחוקה לו ביותר אבל צריך אדם לעשות עצמו עז כנמר וקל כנשר לעשות רצון אביו שבשמים לקבל שבתות וימים טובים ע"כ.

See also fol. 4 a₁₂, 40 b_{7, 11}, 50 a₂₄, 61 b₁₀, 66 b₂₀, 68 a₂₁, 70 b₉, 81 b₃, 96 b₂₆, 100 a₁₅, 103 a₁₆, 103 b_{7, 9}, &c.

These comments, or some of them, may perhaps be rightly attributed to Rashi. They are more or less in his style, and one cannot doubt that he expounded the tract ABOTH in his lectures, although he may not himself have written down his notes upon it. In copies of R. Jacob ben Shimshon's commentary (Nos. 20, 108, &c.), which (as we have seen) our R. Isaac quotes as Rashbam's, sundry references are given to RASHI, but not as a writer on ABOTH.

Thus much will suffice to indicate the character of R. Isaac's *Perush*; but full justice could not be done to it without collating it in detail. It is indispensable to any critical commentator on ABOTH, and would itself amply repay the labour of careful editing.

3. The date of R. Israel's commentary.

R. Isaac Israeli, who was born in 1340 A.D., being of the sixth generation in descent from and including

ר' ישראל הסופר בן ישראל.

that is, R. Israel ha-Sopher ISRAELI, the latter would have been born in the 12th or the 13th century according as we reckon on an average more or less than 28 years to a generation. If he was the R. ISRAEL whose Arabic

commentary our R. Isaac cites, the author of this, as we assumed in our description of it (p. 46), may have been born late in the 12th century or early in the 13th. In either case his commentary might have been written not later than the middle of the 13th century; nor is there apparently any internal evidence to the contrary, according to No. 90, the latest author of ascertained date quoted therein being RABBENU JONAH (p. 47), who died about 1230 A.D.

Sachs, however, in his *Catalogue* takes the author to be a different R. Israel, who died in 1317, or possibly 1322 A.D. He was without doubt (writes he) the R. Israel of Toledo (col. 26) who was engaged in controversy with R. Asher ben Jechiel (ש"ת הרא"ש כלל נ"ה ס" ט). But the reasons assigned are, as they stand, not quite conclusive. They are to the effect that the R. Israel last named was a great scholar, who composed works in Arabic, and is styled "R. ISRAEL" simply by-HA-ROSH; and that the R. ISRAEL cited by our R. Isaac was a scholar of like calibre, who wrote in Arabic, and is referred to always as R. Israel, without further specification, if we assume him to be a different person from R. ISRAEL HA-SOPHER ISRAELI. But one's first impression from our R. Isaac's preface is that the R. Israel ha-Sopher named in his pedigree is the R. Israel whose work on ABOTH he cites; and so perhaps thought the careful scribe of No. 1, when he copied as far only as the name of **ר' ישראל** in large letters, as below:

פ' מסכת אבות חברו יצחק בר' שלמה בר' יצחק בר' שלמה
 בר' יצחק בר' ישראל הסופר בן ישראל תנצ"בה. תחלת דברי וראשית
 אמרי כו'... (2a_g) ולקטתיו מהים הגדול ורחב ידים פ' החכם הפילוסוף
 האלהי התורני הר' ישראל ז"ל אשר הרחיב בפ' מסכתא זו בלשון ערב...
 ועוד לקטתיו משאר חיבורי המפרש' ז"ל והוספתי אני מאשר חננוני מן
 השמים לקשר דברי כל תנא ותנא כפי השנת שכלי' ועוד סיימתי כל משנה
 ומשנה בפסוק לפי שכך הורגלתי להגידה ברבים...

On either hypothesis, R. Israel's commentary on ABOTH may have been written within the half century 1250—1300 A.D., and on neither can it have been written much before or much after.

פרקי אבות

Nos. 116—170.

(PARIS, 116—136. HAMBURG, 137—150. BERLIN, 151—155.
ST PETERSBURG, 156, 157. LONDON, 158—168. PARMA, 170.)

I. Commentaries with or without the text

Name	Number
Rashi	116, 117, 170
Jacob ben Shimshon	118—121, 151, 152, 158, 161
Maimonides (Hebrew)	121, 122, 152, 153
Bachja ha-Dayyan	160
Joseph ibn Shoshan	129, 130, 160
R. David (Arabic)	126
Isaac Israeli	123—125, (130)
Shem Tob ben Shem Tob	128, 160
Shim'on ben Tsemach Duran	127
Joseph Ja'betz	131
Shabbethai ha-Sofer	159
Aharon de Shelomoh Antones	169
Abraham Taussig	158
Anonymous	117, 132, 141
Translations	132, 144

II. The text alone

Nos. 133—140, 142, 143, 145—150, 154—157, 162—168.

The codices in the Imperial or as it is now called National Library of PARIS numbered respectively in the new *Catalogue* of Hebrew and Samaritan manuscripts,

152, 169, 306, 327, 328, 330, 387, 448, 452, 455, 583, 589,
636, 643, 644, 646, 719, 739, 769,

contain manuscripts of the text of ABOTH or of commentaries upon it as below, where the PARIS *Catalogue* numbers are given in brackets.

Nos. 116, 117.

(PARIS 644, 769.)

Each of these contains a copy of the commentary having the unique reading in Pereq IV. 8,

אין מספיקין בידו ללמוד וללמד.

which R. Isaac Israeli quotes as RASHI's (p. 101 E).

No. 116, which is a fine Machazor transcribed shortly before 1264 A.D. by one Eliezer, contains also the text of the Six Peraqim separately (fol. 78 a—89 b). It reads in Pereq III. 9,

...שנ' אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים
ישפוט מניין שאפילו חמשה שנ' ואנודתו על ארץ יסדה מניין שאפילו שלשה
שנ' בקרב אלהים ישפוט.

In Pereq IV. 23 it has בפרוידוד, לקרוידוד; and it places רב' אומר עשה (II. 4) after IV. 19.

The commentary (fol. 237 a—266 a) reads, on Pereq I. 3,

ושמעתי שצדוק ובייתום תלמידיו היו.

instead of referring (as some copies here do) to the ערוך, which would limit its age.

Pereq VI. is also commented upon, and it is remarked that for "FIVE possessions" the reading should be THREE.

No. 117 contains two commentaries, of which the former is that attributed to RASHI (fol. 91 a—95 b). See also under No. 130.

Nos. 118—120.

(PARIS 327, 387, 646.)

These contain copies of the commentary of R. JACOB BEN SHIMSHON, or רי"ש. See above pp. 90, 94.

No. 118 reads on Pereq v. 9, marking שנתגל for omission
ופי הבאר (שנתגל) פי הבאר שהיה מגלגל עם ישר' במדבר מנחליאל כו'.

In this mishnah the true reading may perhaps be והבאר, the interpolation of פי *mouth* being due in part to a misreading of the abbreviation פי in some ancient *Perush*.

No. 119 contains Rashi's *Sepher ha-Pardes*, followed by the commentary of רי"ש on ABOTH. Notice in this the reading in the introductory part (fol. 202 a, line 4),

אין ניקוד מברני דומה לניקוד שלנו,

and the reading on Pereq III. 18,

ויש מפרשין הוי קל ראש הקל את ראשך כלומר הוי זריז במלאכתך בבחורות' כדי שתנוח בזקנתך. וי"א הוי קל לראש לשר הבירה.

No. 120 is a fine Machazor transcribed a little before 1396 A.D. In the commentary we miss such critical notes as (II. 17). In Pereq II. 1 it reads לעושה תפארת.

Nos. 121, 122.

(PARIS 328—9, 330.)

These contain RAMBAM in Hebrew on ABOTH, in its place as a tract of the Mishnah; and the former adds the commentary of רי"ש on Pereq VI., but under the name of Rashi.

Nos. 123—125.

(PARIS 152, 169, 448.)

The commentary of R. ISAAC ISRAELI on the Six Peraqim.

No. 124, which contains a roughly written copy of the commentary (fol. 119 a—196 b), breaks off on Pereq IV. 31 with the words

ומהו השחר אלא שהכוונה בזה.

No. 125 begins on the *Great Synagogue*, and a leaf is missing before fol. 29, which commences at Pereq II. 5 with the words צבור שמעשיהם כעורים.

The copy of the same commentary which should be in No. 130 is missing

No. 126.

(PARIS 583.)

At the beginning and up to fol. 134 a is a commentary in Arabic "attribué à R. David... Le ms. a été exécuté au Caire à une époque récente." If the author is R. DAVID (ben Jehoshua) ben Abraham ben Mosheh ben Maimon, it may be put down to the middle of the 14th century.

No. 127.

(PARIS 739.)

The work **מגן אבות** of R. Shim'on ben Tsemach Duran, completed in 1559—60 A.D., including a commentary on ABOTH (fol. 199 b—269 a), first printed at Livorno in 1763 A.D.

No. 128.

(PARIS 719.)

This includes a copy of R. SHEM TOB BEN SHEM TOB'S commentary on the Six Peraqim, defective at the end.

The Peraqim begin respectively on the pages,

107 a, 123 b, 128 a, 133 b, 135 b, 139 b.

Nos. 129, 130.

(PARIS 455, 769.)

No. 129 is an excellent copy (but with three pages in a later hand) of the commentary of R. JOSEPH IBN SHOSHAN on ABOTH, dated (?) 5148 A.M. (=1388 A.D.). He sometimes gives Arabic equivalents for Hebrew words, as for **כפון** and **משמרת** in Pereq v. 21.

No. 130 is a defective copy of the same, dated 1496 A.D., commencing near the beginning of Pereq II. with the words,

והזור אותו הכח ומתצמצם כו',

which are found at fol. 24 a, line 14 in No. 129, so that the contents of 23 out of the 91 folios of that copy are missing in this.

The scribe Isaac ibn Shoshan writes that he transcribed "these commentaries of R. Isaac Israel and R. Joseph Shoshan at **גוליטא** on the coast of Tunis." The former of these is not in the codex.

No. 131.

(PARIS 452.)

An unnamed commentary, which proves to be that of

ר' יוסף יעבין.

described above on p. 80.

No. 132.

(PARIS 589.)

The volume begins with a German translation and commentary on ABOTH in Hebrew characters. On a fly leaf is written,

295. *Liber Cabbalisticus. Lingua Theutonica.*

Nos. 133—136.

(PARIS 306, 636, 643, 647.)

Codices containing the text of ABOTH without commentary.

No. 133 has some remarkable correspondences with the text in the Cambridge Manuscript of the Mishnah, No. 98 (pp. 69—78). The following are specimens of its readings :

Pereq II. 5, שאיפשר לשמוע שסופו להשמע. 14, שְׁלֶשֶׁה שְׁלֶשֶׁה. 18, מה ורע without.

Pereq III. 9, as in No. 98. 18, הוּי קל ראש, with a small ל inserted above the line before ראש, in brown ink like the points, the letters of the text being black.

Pereq v. 9, ופי הבאר omitted. 28, the order as in No. 98, and שני אתה 'כו' is omitted. 31, omitting שני 'כו',

הפוך בה וְהִפָּךְ בה דכולה בה וּמִלֵּךְ בה ובה תהוי ומנה לא תזוע...

The reading וּמִלֵּךְ is clearly a corruption of וְכֹלֵךְ (No. 98).

Nos. 137—150.

These are the codices of the Stadtbibliothek of HAMBURG numbered respectively,

34, 42, 89, 105, 109, 116, 129, 171, 200, 205, 208, 212,
234, 243 ;

and consisting mostly of Prayer Books which were examined by the writer in the year 1876. The corresponding numbers in the *Catalogue* of 1878 by Steinschneider are given below in brackets, with the letter S prefixed.

No. 137 (S. 85) contains portions of ABOTH, pointed, on seven folios, not arranged in their true order, namely,

From Perek II. 13 to III. 17 on folios 36, 43 ;

From Perek v. 3 to כל מה שנברא, in VI. on folios 2, 3, 8, 4, 5.

In Perek III. 9 it reads, but with בקרב אלהים unpointed and marked for omission,

...בערת אל (בקרב אלהים) מניין שאפילו שלשה שני ואנודתו כו'.

thus deliberately omitting the number FIVE.

No. 138 (S. 87) contains a pointed text of ABOTH (fol. 60 a—7 b), with several omissions, some of which are supplied in a later hand.

Perek II. 4 is omitted, but added below in the margin. In the text it stands after Perek IV. 19, with the reading שיבטל רצונן. It is remarked by commentators on the received text that רצוננו was to have been expected here, but רצון אחרים was put for it by way of euphemism.

No. 139 (S. 88) contains the Six Peraqim unpointed (fol. 38 b—48 b). It reads in inverted order,

ר' א' עשה רצונך כרצוננו.

and places the saying after Perek IV. 19, instead of at II. 4.

No. 140 (S. 89) has the Six Peraqim, pointed (fol. 74 a—93 b). It omits Perek IV. 20, and in its place gives a short reading of II. 4,

ר' אומר עשה רצונך כרצוננו בטל רצונך כו'.

No. 141 (S. 56) consists of ten folios, modern, and has the beginning of a commentary on Job, followed by fragments on ABOTH (fol. 7—10).

No. 142 (S. 84) is a "Thephillah" of date 1459 A.D. in which Pereq VI. ends thus,

ארבעה קניינים...בן בנ...בן הא הא...יהי רצון כו'.

No. 144 (S. 157) contains a Latin translation of Aboth, written in an interleaved copy of a printed edition, by L. JOH. AD. SCHERZIUS, Leipsiae, 1664.

Nos. 143, 145—9 (S. 90, 93, 101, 94, 95, 97), contain the Six Peraqim, pointed or unpointed.

No. 150 (S. 98) has the Six Peraqim, pointed. It reads in

Pereq III. 9, repeating בקרב כו',

בעדת אל בקרב אלהים ישפוט...חמשה שנ' בקרב...שלשה שנ' ואגודתו כו'.

שנברא בצלמו חבה יתירה לו שנברא בצלם כו',

הפוך בה והפיר בה ובה תהוי ומנה כו', Pereq V. 31,

Nos. 151—155.

These manuscripts of the Royal Library of BERLIN, numbered respectively in the Oriental Collection,

361, 498, 567, 627, 629,

were collated in 1876. Their numbers in the *Verzeichniss* of Hebrew Manuscripts by Steinschneider forming Part II. of the general catalogue of manuscripts belonging to the above-mentioned Library and published in 1878 are given below in brackets.

No. 151 (S. 51) is a small German Machazor with marginal "Scholien," which "erklären den Inhalt und behandeln das Ritual häufig nach ייטרי." The commentary occasionally takes fantastic shapes, as of an ape, or a flamingo. On fol. 94 b (cf. 114) it forms the name of the scribe בנימן הלבלר, and on fol. 95 a that of his patron יצחק בן חננאל.

It has the Six Peraqim, pointed by a later hand, and accompanied by the commentary of רי"ש (fol. 70 a—95 a). It omits ובתפלה in Pereq II. 17; תורה in II. 18; and חבה יתירה כו' in III. 22; reads נופיה תורה in the text of III. 28, with הלכות in the margin; and reads on III. 18, in the commentary,

הקל את ראשך והוי כקנה שהולך כו'.

No. 152 (S. 60) has the Five Peraqim with RAMBAM's commentary, in Hebrew, followed by Perek VI. with that of ר"י"ש.

No. 153 (S. 24) has ABOTH in its place in the Mishnah, with the commentary of RAMBAM in Hebrew (fol. 166 a—176 b).

No. 154 (S. 89) is a Yemen Siddur, containing the Six Peraqim with the נקוד העליון (fol. 16 b); the sixth Perek is here of peculiar form, like that of No. 84. After בשם מרדכי it adds בשם אומרו כו'. Then come a number of BEATITUDES, and lastly the saying on the י"ש עולמות (T. B. Sanh. 100 a), and ר' חנניה בן עקשיא כו'. This chapter is named קנין תורה, and is expressly said to be בריתא and no part of the genuine ABOTH.

In the Five Peraqim this manuscript, like No. 98, reads בצמאה (I. 4); עמלים כו' (II. 2); ככבוד חברך (IV. 7); פרוודור, with two *Daleths* (IV. 23); שמאי והלל (V. 25). It omits תורה in II. 18, and חבה יתרה כו' in III. 22 and 23.

No. 155 (S. 91) is another Yemen Prayer Book, folio, having the Six Peraqim, with occasional points (fol. 12 b—17 b). Twelve folios from the end of the full-sized pages is a calendar beginning at 1654 A.D.

Nos. 156, 157.

These are the manuscripts 147 and 148 in the first Firkowitz collection which I collated in the course of a visit to the Imperial Library of ST PETERSBURG one day in September 1876. They are Prayer Books with the text of ABOTH, both incomplete.

No. 157 reads עין רעה (II. 15); לפרוץ דוד כו' (IV. 23); צדיק (IV. 27); שלי ושלך שלך כו' (V. 16); שמאי והלל (V. 25).

No. 158.

This is the copy of the commentary of ר"י"ש referred to above on p. 91 as belonging to the Ashkenazic Jews' College in LONDON. See under No. 6 in Neubauer's *Catalogue* of the Hebrew manuscripts belonging to the College (1886). No. 9 in the same collection is described as ספר עין אבות, a commentary on Aboth by Naphtali ben R. Abraham Taussig "Neun Greschel," a descendant of Judah Löwe of Prague. The commentary in No. 6 (fol. 90 a—147 b)

is written for the most part in a "Magna-Graecian" hand of from 1275 to 1325 A.D. The following account of it is from a transcript of the commentary made for me by Dr Schiller-Szinessy.

The scribe wrote from a copy which was defective in Perek v., and used another commentary to supplement it.

Passing over the gap inadvertently in the first instance, he goes on at once from *עם הארץ* in v. 15 to *עין טובה כו'* (v. 28). But on perceiving the omission he writes in the margin at the end of v. 15, "see on the next folio," *עין בדרך שני* (fol. 136 b).

On the next page (fol. 137 a), after v. 28, he writes (with reference to what he is about to insert to supply the omission):

מכאן עד יהודה בן תימא אומ' הוי עו כנמר לא מצאתי בהעתק והעתקתיו מפ' אחר ושכחתי מלכותבו במקומו לפיכך כתבתיו הנה,

and he accordingly gives notes extracted from this "other commentary" on the omitted sayings, from *ארבע מידות בדיעות כו'* (v. 16) onward, on a smaller scale and not quite covering the whole ground. These extracts reach to the beginning of fol. 138 a. The saying of *יהודה בן תימא* (v. 29) is then commented upon from the original manuscript.

Many of the Rabbinic commentaries on Aboth are of this composite character; but this note explaining how a part of one has come to be embodied in another is quite exceptional, and of great interest. In other cases, especially in short marginal commentaries, the writer, while following one *perush* on the whole, will frequently work into it notes from another which seem to him more edifying or to the point, till the distinctive features of the original are more or less completely obliterated.

The sayings of *בן בנ בנ* and *בן הא הא* are commented upon in this manuscript as part of Perek v., whereas in No. 20 they are placed at the end of Perek R. MEIR. See above, p. 23.

No. 159.

This belongs to the same collection as No. 158, and is No. 37 in Neubauer's *Catalogue* of it. It is a Siddur, of "about 1610," including a pointed text of the Six Peraqim, and with a grammatical commentary by one Shabbethai ha-Sofer. The text of Aboth has the accented syllables marked and Scripture passages accentuated. It is a feature of the commentary on Aboth that it discusses the pointing of words in the text.

Nos. 160—168.

The BRITISH MUSEUM manuscripts, Additional 26922, and Oriental 2389, 2390, 2417, 2418, 2673, 2735, 2736, 2772.

No. 160 (Additional 26922, Almanzi collection), which is in a Sepharadic Rabbinic hand, contains

(1) A commentary on the Five Peraqim by רון יוסף בן שושן (fol. 99 a—190 a), followed by a commentary on Pereq VI. by

ר' שם טוב ו' שם טוב.

(2) A commentary on the Six Peraqim by רבי' בחיי הדיין (fol. 217 a—285 b), copied by David Hassoun in the year 1534 A.D. (fol. 286 a), for ר' שלמה הלוי בכר החכם השלם ר' משה הלוי בן אלקאבץ. It begins,

ראשית חכמה יראת ה'. עליון הנמצא הקדמון השוכן ברום חביון.

The author, who lived in the 13th century, quotes his teacher, the famous Shelomoh ibn Addereth, ר' שלמה ז"ל (236 b), and Rashi, Redaq and Rambam (229 a). On "Bachja" and his other works see Dr Bela Bernstein's *Die Schrifterklärung des Bachja b. Asher ibn Chalâwa und seine Quellen* (Berlin, 1891), an extract from the *Mag. f. d. Wiss. des Judenthums*. Dr Bernstein does not notice this *Perush*. See also Luzzatto in Steinschneider's *המוכיר*, vol. iv. 56 (Berlin, 1861).

Pereq v. ends with הוא היה אומ' עו פנים כו'.

Pereq vi. is headed

פרק ששי, בן בג בג.

and contains comments on the sayings:

בן בג בג אומ' הפוך בה והפך בה כו'. לפום צערא אנרא. שמואל הקטן אומ' בן חמש כו'. ר' אבא אומ' אשרי מי שנדל בתורה כו'. ר' חנניה כו'.

No. 161 (Oriental 2735) is an Ashkenazic Machazor, of the 14th century, on vellum, containing the Six Peraqim in square character, pointed (fol. 51 a—78 a), with the commentary of רי"ש in the margin of the text and on the whole of the page preceding it. It shews a transitional state of the ending of Pereq v. where, after שבשמים, come the sayings:

שמואל הקטן כו'. בן חמש כו'. עו פנים כו' (with *baraita*). אשרי מי שנדל בתורה כו'.

These are followed by :

סליק פירקא, מכאן ואילך היא תוספת העולם,

and the sayings of **בן בנ** and **בן הא הא** are not contained in this chapter, but come at the end of the next.

In the margin, however, after **שבשמים** (fol. 71 b), is written, on the right hand,

הוא היה אומ' עז פנים כו'. בן הא הא כו'. בן בנ בנ כו'.

and on the left hand,

סליקו לך מסכת אבות,

and the saying of **בן בנ בנ** is commented upon at the end of Perek v., and not in its place in Perek vi., where it stands in the text.

No. 162 (Or. 2736) is an Italian Siddur in Sepharadic handwriting, dated on the last page but one (fol. 479 a), Bertinoro, 5150 A.M., or 1390 A.D. It contains the six Peraqim, in square characters and with points (fol. 280 b—314 a).

No. 163 (Or. 2772) is an Ashkenazic Machazor, written a little before the year 1314 A.D., with which its calendar begins (fol. 297 a), and containing the Six Peraqim, in square characters and with points (fol. 92 a—122 a).

Nos. 164—168 are Prayer Books of the rite of Yemen.

No. 164 (Or. 2389) contains the Six Peraqim unpointed (fol. 16 b—22 a).

No. 165 (Or. 2390) the Six Peraqim with the **נקוד העליון**, except in the sixth and part of the fifth (fol. 18 a—24 a). Perek vi. begins in the usual way, but ends with a series of BEATITUDES, like No. 84.

No. 166 (Or. 2417) the Six Peraqim unpointed (fol. 44 a—48 b), with here and there a short marginal note.

No. 167 (Or. 2418) the Six Peraqim with the **נקוד העליון** (fol. 12 a—17 a).

No. 168 (Or. 2673) the Five Peraqim with the **נקוד העליון** (fol. 15 a—19 a).

No. 169.

Among Aboth manuscripts in the possession of the writer may be mentioned an autograph eclectic commentary of date 5423 A.M. by Aharon de Shelomoh Antones, a Sepharadi living in the neighbourhood of Amsterdam.

No. 170.

This is Codex 184 of the de-Rossi collection, now in the Royal Library of PARMA. It contains a commentary on the Five Peraqim followed by two fragments inserted to fill blank spaces; additional notes on Pereq III. 24, 25 ending כך פ' ר' משולם בר' קלונימוס מרומי; and a short Hebrew Lexicon from תפוח to אבל. De-Rossi ascribed the commentary to R. Meshullam; but it is clearly of different authorship from the detached notes above mentioned, and it proves to be a recension of a well known work attributed to Rashi with additions from Maimonides. The notes by R. Meshullam are from the *Aruch*, which is also referred to by name on fol. 8 b.

The codex contains 108 leaves of paper, now measuring about $5\frac{1}{2}$ by $4\frac{1}{2}$ inches. The writing is Spanish rabbinic, of about cent. xv. The volume is described as follows by Joh. Bern. de-Rossi in the published catalogue of his *MSS. Codices Hebraici &c.*, vol. I. p. 120 (Parma, 1803):

Cod. 184

1. PIRKE AVOTH seu *Capitula patrum cum Comm.* R. Mescullam fil. Kalonymi de Roma.

2. ANON. *Lexicon breve heb.* chart. rabb. in 12 sec. xv.

Commentarii auctor colligitur ex verbis, quibus explicit, si ea quidem, ut videntur, de expositione integri libri sunt intelligenda, *Sic exposuit R. Mescullam fil. R. Kalonymi de Roma. Finitus et absolutus.* Hunc scriptorem vix memorat Wolfius t. I p. 102, de hoc autem opere silet profunde.

BENIACOB in his *אוצר הספרים*, No. 102 p. 458 (Wilna, 1880), follows de-Rossi in ascribing the commentary to R. Meshullam, without mention of his expression of doubt, "si ea quidem, ut videntur &c."

RAPOPORT accepted de-Rossi's conclusion, and even imagined that he had confirmed it. Finding the detached notes from R. Meshullam (fol. 68 a—69 b) in the *Aruch*, and not doubting that they belonged to the commentary, he called it R. Meshullam's, and added *ומובא ממנו כבר מן הערוך* (ערך סער). See letter I. p. 16 in *S.L. Rappoport's Heb. Briefe an S. D. Luzzatto*, ed. Eisig Gräber (Przemysl, 1885).

De-Rossi's "PIRKE AVOTH cum Comm." comprises the commentary, two minor fragments written to fill up its last folio, and the detached notes from R. Meshullam.

1. Perush Rashi-Rambam.

A collation of the *Perush* in the manuscript with an edition of "Rashi" and Rambam's commentaries on the Five Peraqim (Mantua, 1560 A.D.) shews that it is a recension of the former with considerable additions from the latter, its longer notes in particular being more or less compounded of Rambam's.

Fol. 1 a—5 a. The Peraqim have for preface an expansion of כל ישראל ייש להם חלק כו' with Rambam's enumeration of the thirteen foundations of the Law. See on Mishn. *Sanh.* xi (*al.* x) 1.

The Peraqim begin severally on

fol. 5 b, 15 b, 26 a, 36 a, 50 a.

The following extracts are given partly for the sake of their readings in the text of ABOTH, and partly as specimens of the *Perush*. Passages in Rabbinic type are from Rambam.

PEREQ I. 3, על מנת שלא לקבל פרס. For the story of צדוק וביתוס the ערוך is referred to (8 b₄).

4, וישותה בצמאה. 4—5, יוסף. 6, יורש.

ובאבות דר' נתן מוקים לה באשתו נדה... ואנן גרסי' ואפי' באשתו, טהורה ומפני שמתבטל מדברי תורה.

7, מתאי, 7—8, וקנה לך חבר, ספרים. ואמרי לה חבר ממש.

8, רחק, התחבק (*sic*), and afterwards (*sic*) רחק (*marg.* רחק).

19. The Pereq ends thus,

שפטו בשעריכם וסמך ליה אולי יחנן ובמשנה אין כתי' מקרא זה. והדין הוא הנהגת המדינה ציוסר... והשלום מעלות המדות.

The edition reads ובמשנה מברנית אין כתיב שם פסוק, and adds the note that סמוך לשפטו בשעריכם אולי יחנן כו' is not the one verse being in Amos and the other in Zechariah.

PEREQ II. On 1, 3, 6, 10, 15 there are extracts from Rambam. The note on § 1 gives his enumeration of the eight gradations of negative commandments with the penalties attached.

5, ואל תאמר דבר שאפשר לשמוע שסופו להשמע.

השתדר כמו השתדל ותעסוק בצרכי צבור... תרגו' ויאבק איש ואשתדל, 6,

7, צפה (for שצפה). 9, עשית (marg. למדת).

שלשה שלשה דברים... כל אחד אמ' שלשה... ונחש שרף לוחש בפיו, 14,
שיבלייר כדרך שהאוויזין שורקין זה לזה.

Siffler. The לע"ז of the edition agrees generally with that of the MS.

17, הוי זהיר בק"ש לקרותו בשעתו. ותפלה ותפילין לא נר,

The scribe has interpolated *ובתפלה* in his text; and in the same saying 'רחמים ו' *אלא תחנונים* is the true reading of the *Perush*.

PEREQ III. On 1, 4, 9, 17, 18, 19, 24 &c. there are extracts from Rambam.

4, אחד שיושב ודורש. The compiler has recourse to Rambam for the note,

ופי' וידום מן הדבור... כאלו נתינת התורה כלה היתה בעבורו לבד,

having (we need not doubt) in his "Rashi" the note quoted as from Rashi by R. Isaac Isr. (p. 100, A),

ולא מצינו במשנה כתי' ייב ברד וידום אבל רגילין העם לאומרו.

5, הנעור, הצועק, 7, הרי אלו באוכלי זבחי מתים.

9. R. Isaac Isr. quotes Rashi for the reading 'בקרוב כו' חמשה שנ' and its interpretation (p. 100, B). The MS. gives this, and after it, with a ויש גורסין, the view of Rambam.

13. Fol. 30 ends on 'ר' חנינה בן דוסא כו' with the line,

שמתרחק מן האסור והחטא.

and, a leaf having been lost, fol. 31 begins on § 17,

את המועדות והמלבין כו'.

והמגלה פנים בתורה אעפ"י שיש בידו תורה ומעשים טובים, 17,

The *Perush* combines "Rashi" and Rambam thus,

מלבין הוא שמניש חזירו. וי"א מאדים כו'.

מגלה פנים בתורה, דורש אנדות של דופי. וי"א שעובר על מצות התורה כפרהסיא... כיהויקיס בן יוסיאיו.

והמפר בריתו, שלא מל. וי"א המוסך לו ערלה.

הוי קל לראש, בראשיתך (sic) בחור הוי קל כנגד היוצר ... תשחורת, 18, לשון זקנה ... וי"א הוי קל לראש לשר הבירה ... לתשחורת לגובר מנשמרל ... וי"א קלות [קל ?] ידוע, ונח הוא היסוד והנחת.

The beginning of this agrees with R. Isaac Israeli's "Rashi" (p. 101, U); the *לע"ז* with the edition; and the end with Rambam.

25. The *Perush* quotes from Rambam הוא משל על המות, and continues according to Rashi as quoted by R. Isaac Isr. (p. 101, D).

27. The Scripture proofs said to be not במשנה. 28, וג'מטריא.

PEREQ IV. 7. Story from Rambam to illustrate הוא הוי שפל רוח. *ib.*, ה"ג אחד בשונג ואחד במזיד בחילול השם. No. 98 is defective here.

8. R. Isaac Isr. quotes as distinctive of Rashi the negative reading ה"ג אין מספיקין בידו ללמוד (p. 101, E); and the MS. reads אין מספיקין וללמד (40 a₅).

9, וכך היה הלל דורש. Note from Rambam.

11, בפני. 15, ממעט בעסק. 14, ה"ג ר' ישמעאל בנו.

17, R. Isaac Isr. quotes Rashi as reading כבוד חבירך (p. 101, F). And this is the true reading of the MS., which, after some clerical errors, concludes thus (44 a₁),

... משמע קרוב לכבוד חבירך, וכן כבוד חבירך קרוב למורא רבך.

פרוזדור, פורקא בל' ... שכל מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וי"מ, 23, טרקלין ה'יכל ופרוזדור בית שער.

קהות ... אנרייש בלעז, 28, אב"ה, 27.

שבכל הדורות ... לפניו ... מי המבול, PEREQ V. 2.

5—6, ועשרה על הים הם קבלה ... ומזינו בקבלה ג"כ ... 53 a₁).

8. The MS. has the note ... וכמדומה לי שהוא שבוש ... on the two sayings צר לי המקום ללון בתוכו; and a note beginning לא כבו כו' ולא נצחה כו', pointing to the reading שאלין בירושלם; both of which are quoted as Rashi's by R. Isaac Isr. (p. 101, G).

נ"א צבתא בצבתא מתעבדא צבתא קמ"תא צמאי עבדא, 9.

יהודה בן תימא ... תכפה לאותה שלר' עקי' ... עשה שבתך חול כו', 29.

This note is quoted as Rashi's by R. Isaac Isr. (p. 102, H).

עו פנים ... בימינו. עד כאן כת' במשנה, ומוסיפין בו עו פנים. 30,
 ר' אליעזר אומ' ממזר ... ושנינו במס' כלה ... ר' חנינה בן עקשיא
 אומ'. אינו לא מן המשנה ולא מן הבריתא אלא סיום יפה הוא ונהגו העם לאמרו
 בסיום הפרקים לפי שאין אומ' על המשנה קדיש אלא על ההגדה כדאמ' מר
 ואמ' יהא שמי' באגדתא.

הפוך בה והפך בה ... ואל תתמה במשנה זו שהיא בלשון ארמי ... 31,

The *Perush* ends on fol. 67 a thus,

בן בג בג פ' בן גיורת בן גיורת שלא רצו חכמי' להלבין פניהם לפי שהיו
 נרים ורמוזהו בזה הלשון. ג"כ בן הא הא ר"ל אלף מאברהם וה"א משרה
 כמו שהיו מגיירין לאנשים ולנשים דכת' ואת הנפש אשר עשו.

2. Minor Fragments.

1. The lower half of fol. 67 a is filled up with the fable of the Ant and the Grasshopper, written in four lines, thus:

אמ' ליה שושפוי לאנמלתוי. הב לי מן
 חמוי. אמ' ליה ואת בקייטא מאי עבדת.
 אמ' ליה זמירנא. אמ' ליה השתא זיל
 רקוד דלא אכלת מן חמוי דאגירנא בקיטוי.

See in Buxtorf *שו"ש*, under ש"ב. The title of the fable in Landsberger's *Fabulae aliquot Aram.* p. 28 (Berol. 1846) is שושמנא שושמנא. Lewysohn, in *Zool. des Talm.* § 391 n, p. 294 (Frankf. a. M. 1858), wrote conjecturally "שושיפא mag mit שושיפא verwandt sein," apparently not knowing that שושיפא was in actual use for a kind of locust. But it is so used in *Tosaphoth Chullin* 65 b, ר"ה ואלו כללי, where it is defined as חנב. See Kohut's *Aruch Completum* under סוסבל (1890). On the authority of Cod. de-Rossi 184 we may now add the form שושפא for חנב, a kind of locust which says זמירנא, *I was singing*, or the Greek *טיטכוס. On the "locust" or "bird" קרני see *Aruch Compl.* and *Zool. des Talmud* § 393, noting that the *tétrix* was often classed with birds, as by the authorities named in the writer's *Dirge of Coheleth*, p. 35 (1874). It is called טיטכוס ציפרא in Landsberger's text of the fable.

* Thus the *tétrix* is חנב. This is of interest to commentators on Ecclesiastes, since in יסתרכל החנב (xii. 5) it has been suggested that the חנב is the *tétrix*, and the objection has been made that חנב could not have that meaning.

2. The spare page fol. 67 b is filled with Rambam's explanations of some *ABOTH* words in Arabic, beginning,

פרוודור הו אל דהליו. מרקלין הו אל קצר.
בור ועם הארץ וגולם וחסיד וחכם.

This fragment is written in a comparatively small hand, so as to fit into the blank space which marked the conclusion of the *Perush*. For the substance of line 1 in Hebrew see above under *Pereq* iv. 23 in Rabbinic type. The explanations of the words in line 2, which fill the remainder of the page, are from Rambam on 'כו' שבעה דברים בגולם (v. 10).

3. R. Meshullam ben Qalonymos.

Fol. 68 a—69 b. Four pages of additional notes on *Pereq* III. 24, 25, to which rather more than three pages had been given in the *Perush* (fol. 33 a—34 b).

In the upper margin of fol. 68 a is written לרצוני לפרש, and then follow notes commencing הכל צפוי ואית דאמרי הכל צפון, and ending, והכל מתוקן לסעודה, זה כינוי של מיתה... ולמה נקראת מיתה סעודה ללמוד כשנקראין בני אדם לסעודה הכל נכנסין בפתח אחד אבל ביושבין אין יושבין אלא כל אחד ואחד לפי כבודו אף בשעת פטירתו מקרה אחד לצדיק ולרשע ולענין כבוד כל אחד כפי מעשיו. כך פי' ר' משולם בר' קלונימוס מרומי.

A later hand has added תם ונשלם.

These notes are from the Art. סער in the *Aruch*.

No. 20 quotes R. Meshullam on the סעודה (p. 22), and has on the preceding page (fol. 115 a),

ואית דאמרי הכל צפון מלמד שכל מעשיהם של בני אדם צפונין הן אצל הק' שני' הלא הוא כמוס עמדי.

The *Magen Aboth* gives הכל צפון as a reading of some of the גאונים, without mention of the name of R. Meshullam.

R. ISAAC ISRAELI quotes R. Meshullam on the סעודה (p. 99).

THE TALMUD TRACTS.

THE TALMUD TRACTS.

A. TALMUD JERUSHALMI.

This Index shews where the several Tracts begin in the Editio Princeps.

- I סדר זרעים. ברכות (2 a). פאה (15 a). דמאי (21 c). כלאים (26 d).
 שביעית (33 a). תרומות (40 a). מעשרות (48 c). מעשר שני (52 b).
 חלה (57 a). ערלה (60 c). בכורים (63 c):
- II סדר מועד. שבת (2 a). עירובין (18 a). פסחים (27 a). יומא (38 a).
 שקלים (45 c). סוכה (51 c). ראש השנה (56 a). ביצה (59 d). תעניות (63 c).
 מגילה (69 d). חגיגה (75 d). מועד קטן (80 a):
- III סדר נשים. יבמות (2 a). סוטה (16 a). כתובות (24 c). גררים (36 c).
 גיטין (43 a). נזיר (51 a). קידושין (58 a):
- IV סדר ישוועות [נזיקין]. בבא קמא (2 a). בבא מציעא (7 c). בבא
 בתרא (12 d). סנהדרין (17 d). מכות (30 d). שבועות (32 c). עבודה
 זרה (39 a). הוריות (45 c). סדר מדרות. נדה (48 d):

The Editio Princeps (Venez. 1523—4) of what remains of the Palestinian Talmud, or Talmud Jerushalmi (abbrev. T. J.), makes one volume consisting of four parts, in which the folios of the text are numbered 1—65, 1—83, 1—66, 1—51 respectively, and each folio has four columns, which we call (in italics) *a*, *b*, *c*, *d*. Frankel numbers them 'א' 'ב' 'ג' 'ד' in his edition of T. J. Berakhoth, Peah and Demai (1874—5). The same order and pagination are kept in the editions of Cracow (1609) and Krotoschin (1866). These are furnished with short marginal comments, and the latter has הנהות and מראה מקום by Mordecai Weissmann Chayoth.

There is a Zitomir edition of the T. J. with commentaries in four volumes, dated in their order 1866, 1860, 1867, 1865. It pages the tracts separately, but places them in the order of the Editio Princeps, except that it puts מכות after זרה עבודה.

Raphael Kirchheim first edited (Frankf. a. M. 1851) שבע מסכתות קטנות (מס' מזוזה 2. מס' ספר תורה 1. מס' Carmoly, namely ירושלמיות מס' 7. מס' כותים 6. מס' עבדים 5. מס' ציצית 4. מס' תפילין 3. גרים). They have been reprinted in the new Wilna edition of the Talmud Babli (1883), in the order 7, 6, 5, 1, 3, 4, 2.

B. MISHNAH. TALMUD BABLI. TOSEFTA.

This Index gives the names of the Mishnah Tracts in the order of the editions of Surenhusius (p. 64), Rabe (Snolzbach, 1760—2) and Jost (Berl. 1832—4). Rabbinic type indicates that a Tract has no Babylonian Gemara.

- י סדר זרעים. ¹ברכות. ²פאה. ³דמאי. ⁴כלאים. ⁵שבועות. ⁶תרומות.
⁷מעשרות. ⁸מעשר שני. ⁹חלה. ¹⁰ערלה. ¹¹בכורים.
- II סדר מועד. ¹שבת. ²ערובין. ³פסחים. ⁴שקלים. ⁵יומא. ⁶סוכה.
⁷ביצה. ⁸ראש השנה. ⁹תענית. ¹⁰מגילה. ¹¹מועד קטן. ¹²חגיגה.
- III סדר נשים. ¹יבמות. ²כתובות. ³נדרים. ⁴ניזיר. ⁵סוטה. ⁶גיטין.
⁷קדושין.
- IV סדר נזיקין. ¹בבא קמא. ²בבא מציעא. ³בבא בתרא. ⁴סנהדרין.
⁵מכות. ⁶שבועות. ⁷עדיות. ⁸עבודה זרה. ⁹אבות. ¹⁰הוריות.
- V סדר קדשים. ¹זבחים. ²מנחות. ³חולין. ⁴בכורות. ⁵ערכין. ⁶תמורה.
⁷בריתות. ⁸מעילה. ⁹תמיד. ¹⁰מדות. ¹¹קנים.
- VI סדר טהרות. ¹כלים. ²אהלות. ³נגעים. ⁴פרה. ⁵טהרות.
⁶מקואות. ⁷זנה. ⁸מכשירין. ⁹זבים. ¹⁰טבול יום. ¹¹ידים.
¹²עוקצין.

For a good comparative Index of the Tracts in MSS. and editions of the Mishnah and the Talmudim see Strack's *Einleitung in den Talmud*. It is not possible to make a compendious Index which will suit all editions of the Talmud Babli (abbrev. T. B.), but it is easy to index an edition for private use. Thus, if a *Masseketh* be denoted by the number of its SEDER with its own number in it as above, Berakhoth being I. 1 and so on, the order of the מסכתות or מסכות (No. 98, f. 69 a) in the Amsterdam edition of 1644—7 (as I have it in an old binding) may be expressed by

I. 1—11 [vol. 1]. II. 1. 2 [vol. 2]. 3. 12. 7. 11 [vol. 3]. 8. 5. 6. 9. 4. 10 [vol. 4]. III. 1. 2. 7 [vol. 5]. 6. 3. 5. 4 [vol. 6]. IV. 1. 2 [vol. 7]. 3. 4 [vol. 8]. 5. 6. 9. 10. 7. 8 [vol. 9]. V. 1. 3 [vol. 10]. 2. 4. 5. 8. 11. 9. 10. 7. 6 [vol. 11]. VI. 7. 1—6. 8—12 [vol. 12].

In the Tosefta (which omits IV. 9 and V. 9—11) the order in Dr M. S. Zuckerman's edition (Trier, 1882) is

I. 1. 2. 6. 10. 3. 5. 4. 7—9. 11. II. III. IV. 1—8. 10—12. V. 1. 3. 2. 4—6. 8. 7. VI. 1—4. 7. 6. 5. 8. 9. 11. 10. 12.

C. TALMUD CITATIONS.

The Mishnah is cited by *pereq* and *halakhah*, as Shabbath II. 3, with or without the word Mishnah.

The Talmud Babli is cited by the *folio* and *'ammud* of the tract referred to, as Berakhoth 6 a, with or without the prefix T. B.

We shall cite the תלמוד ארץ ישראל or Talmud Jerushalmi by *folio* and *column*, as in the Krotoschin edition, calling the two columns on the one side of a folio *a, b* and the two on the other side *c, d*, thus T. J. Nazir 52 c, and sometimes giving the *line* also. The folio number 52 belongs to Seder III., the division of the volume in which the tract Nazir is found. The T. J. will also be cited by *pereq* and *halakhah*. It would be convenient if it were customary to refer to the Zitomir edition, which numbers the *halakhoth* clearly and has less of the text in a page than ed. princ. in the 75 lines or thereabout of a column.

Before the age of printing, the *peraqim* in Talmud citations were indicated by their initial words, as we still speak of the *Te Deum* from its commencement in the Latin. Thus ר"ש, near the beginning of his *perush* on Aboth, writes במאימתי קורין, meaning *In Berakhoth cap. i.*, which commences מאימתי קורין אה שמע בערבין. A chapter cited in this way, without mention of the tract to which it belongs, may be found with the help of the alphabetical list of the 524 פרקים of the Mishnah in Mr Lowe's *Fragment of T. B. Pesachim*, pp. 50 sq (Camb. 1879).

In Shabbath 31 a the words of Is. xxxiii. 6 ישועות חוסן are made to correspond to the names of the six *Sedarim* in their customary order. Thus the fourth becomes ישועות, as נזיקין is euphemistically named in editions of the T. J. and elsewhere. In Bemidb. R. xiii. 16 and Midr. Tillim, on תורת ה' תמימה כו' (Ps. xix. 8—10), the six are named in the order III. I. VI. II. V. IV. An authority for the order I. II. III. V. VI. IV. is given by Neubauer in *ANECD. OXON. Mediaev. Jewish Chronicles* p. 3 (1887).

The Mishnah tracts are 60 in number according to Midr. R. on Cant. vi. ששים המה מלכות 9, where it is said of verse 8 אחת היא יונתי 9 [מ' הלכות]. The usual reckoning makes 63, but the three בבות (IV. 1—3) are merely subdivisions of מס' נזיקין (p. 65). Thus the number is reduced to 61. The further reduction to 60 is effected in various ways, as by omitting Aboth, which does not consist of הלכות, or by counting Shabbath and 'Erubin as one, or Sanhedrin and Makkoth as one. The question is fully discussed by Chaim M. Horowitz in *Uralte Tosefta's Abth. I.* (Frankf. a. M. 1889).

T. J. Niddah and other tracts mentioned by Strack have an incomplete Gemara. Sheqalim in the T. B. has a Gemara borrowed from the T. J., and Horaioth there has usually both T. B. and T. J. Gemara. Mr Lowe's alphabetical list shews by the use of small type when a chapter of the Mishnah has no Gemara.

The tracts in the Babli are paged separately* and arranged more or less arbitrarily in volumes, there being no complete tradition as to their order. The relative order of Rosh ha-shanah and Ta'anith is determined by Ta'an. 2 a, תנא מר"ה סליק : of Nazir and Sotah by Sot. 2 a : and of Shebu'oth, Makkoth by Makk. 2 b, end. Aboth is said by רי"ש to belong to סדר ישועות, its place in that Seder being said to be after 'Abodah Zarah and before Horaioth.

There are some variations in the names of the tracts, as below :

- I. 7 מעשרות or מעשר ראשון.
- II. 3 פסחים or פסח. 5 יומא or יום הכפורים or כיפורים (p. 64). 7 תענית or ביצה, the tract beginning ביומ טוב, תעניות. 9 ביצה שנולדה ביום טוב. 11 מועד קטן or משקין. 12 חגיגה or ראייה (Tosefta).
- III. 1 יבמות or נשים (No. 98, f. 77 b). 4 נזירות or נזיר (Tos.).
- IV. 1—3 are parts of one tract נזיקין (p. 64). In the Tosefta כלים also is divided into three Baboth. 7 ערויות or עדיות. 8 עבודה זרה or עבודת אלילים, but this is "lediglich Erfindung der Censur" (Strack).
- V. 1 זבחים or זבחים. 3 שחיטת חולין or חולין or חלץ (p. 65).
- VI. 2 אהלות or אהילות (Tos.). 8 מבשרין or משקין.

Editions of the T. B. contain, usually at the end of the fourth Seder, certain so-called מסכתות קטנות, which however are not Mishnah Tracts. These minor tracts are אבות דרבי נתן (called also as by רי"ש the ברייתא of R. Nathan), מס' סופרים, מס' אבל רבתי, מס' סוברים, מס' כלה, (שמחות פרק השלום and מס' דרך ארין זוטא, מס' דרך ארין רבה, מס' כלה, (שמחות). The new Wilna edition has also מס' כלה רבתי והברייתא. For the seven קטנות ירושלמיות see p. 125.

* Except the tracts without Gemara and the short tract Tamid, and except the tracts v. 5. 8. 11. 9. 10. 7. 6 in ed. Amst. above mentioned. Note that this is not always bound in twelve volumes, and that the volumes of the copy indexed on p. 126 are not numbered. The MISHNAH as contained in editions thereof is sometimes called המשנה שבמשניות.

ABOTH.

NOTES ON THE TEXT.

ABOTH.

NOTES ON THE TEXT.

CHAPTER I.

The manuscripts described above are hereinafter referred to by their numbers, except that the letters א ב ג ד ז are used as below, namely א for No. 98, which contains the text of Aboth, pp. 69—78.

ב for No. 115, a copy of the commentary of R. Isaac Israeli or "Bar Shelomoh".

ג for No. 104, the Machazor of R. Nathanael ben Joseph, grandfather of "Natanel der heilige de Chinon."

ד for No. 20, which contains a recension of the commentary of ר"ש (p. 24) by R. Isaac Dorbel. For the *Notes* I have used a transcript of this commentary made for me by the late Dr Schiller-Szinessy.

ז for No. 159, which contains the commentary of Shabbethai ha-Sofer.

A few printed works on Aboth may be briefly mentioned here

R. Jonah (Berl. 1848). מלאכת שלמה (abbrev. M. Shelom.) printed with ha-Meiri's בית הבחירה (Wien, 1854): it consists of notes on the text cited mostly from יהוסף אישכנזי (Ashk.). מנן אבות by Duran (Leipz. 1855). See No. 127*. מדרש שמואל (Midr. Shem.) by ש' די אאידא (Wars. 1876). עין אבות by Jacob Emden (Amst. 1741). S. Baer in the Siddur ישראל עבודת, pp. 271—294 (Rödelheim, 1868). Geiger on Aboth i. ii. iii. in *Nachgelassene Schriften*, bd. iv. (Berl. 1877). Cahn on Aboth i. (Berl. 1875). Strack *Die Sprüche der Väter* (ed. 2 Berl. 1888). In the *Jewish Authorised Daily Prayer Book* the six Peraqim are accompanied by a translation into English, pp. 184—209 (ed. 2 Lond. 1891).

* The date of transcription only is given on p. 109. Add that Dur. lived 1361—1444 A.D.

The Midrash Rabbah on the Pentateuch is cited by section and subsection according to the Wilna edition of 1878.

The Aboth de Rabbi Nathan should be read along with Aboth. The best edition, to which we shall sometimes refer by *pages*, is Mr Schechter's (Wien, 1887). This contains two parallel texts *A* and *B*, consisting of 41 and 48 chapters respectively, of which the former only had been printed previously.

The Baboth in Aboth.

Mr Schechter has transcribed from the Bodleian MS. Opp. 497, No. 1575 in Neubauer's *Catalogue*, a statement by R. El'azar of Worms of the number of בבות or (so to say) "verses", in the chapters of Aboth, elaborately illustrated with Scripture parallels for each number. He gives the numbers for the six chapters as 16, 13, 18, 25, 32, 11, and adds that the total for chaps. i—v. is 103, the number expressed by the initials of the words quoted above from Is. xxxiii. 6, namely 'א' ע' ה' ו' ד' (p. 127), whereas the sum of 16, 13, 18, 25, 32 is 104. It does not at once appear how the discrepancy is to be accounted for; but possibly the number 103 should be altered to 104, there being a species of Gematria called הכולל, which allows a word to count as *one* in addition to the number otherwise obtained. Buxtorf under נמט writes on Gen. xi. 1, "Hie שָׁפָה אֶחָת valet 794. Totidem הָשֵׁן הַקָּדָשׁ," although this amounts to 795.

In רי"ש on Aboth the saying *All Israel have a portion in the world to come &c.* is called בבא, and the word is used again in this way in the remarkable note on ר' הלל in II. 5. Cf. בבא דרישא and בבא דסיפא in Shabb. 3 a. The word בְּשִׁנָּה is also used for *baba* or *halakhah*.

The clause כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא of the בבא above mentioned is found in Mishn. Sanh. xl. (A x.) 1, but is perhaps only a תוספת. Sanh. x. in A omits it and begins (p. 68),

אלו [ואלו] שאין להם חלק לעולם הבא.

1. קַבֵּל is used in the Kethubim. תורה, for התורה or את

שבכתב התורה, means here, according to רי"ש and others, *the whole Torah* ושבטל פה. Torah, which is sometimes personified, may be used without the article "like proper names" (Geig.), but its omission here may be regarded as an abbreviation, the result of frequent repetition. Cf. in the *Didaché* (chap. 7) εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, following the full form εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ecclus. xxiv. 23, νόμον ἐν ἐνετείλατο Μωσῆς, takes תורה for התורה in Deut. xxxiii. 4 תורה צוה לנו משה. But Torah is something less than *the Torah* in Makkoth 23 b (end): 613 commandments were spoken to Moses, 365 negative, according to the days of the year, and 248 positive, according to the mem-

bers of the human body. What then means, Moses commanded us תורה? This by Gematria is 611 only. The two אנכי לך and לא יהיה לך we heard מפי הגבורה. **וּמִסְרָה**. twice in the Bible, Numb. xxxi. 5, 16.

On מסורת, *traditio*, see chap. III. 20. Tradition from the point of view of reception is קַבְלָה, doctrine received. Cf. ὁ καὶ παρελάβον (1 Cor. xv. 3), τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων (Matt. xv. 2). Rabbinic commentators sometimes introduce interpretations with a כר קיבלתי (p. 54). **לְזִקְנִים**

(ז) is explained by Josh. xxiv. 31 (Jud. ii. 7) וכל ימי הזקנים בו. The usual pointing is לְזִקְנִים, to correspond to the following וזקנים; but we may regard this too as an abbreviation, like תורה for התורה. On the same principle we should then read לְנָבִיאִים וְנָבִיאִים. The chain of קבלה is traced backwards in Tosefta Yad. II. 16 (p. 683) ר' אליעזר אמר... מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי שקיבל מן הזוגות והזוגות מן הנביאים ונביאים ממושה **היו**. On משה קבל ומסרה see also No. 106 (p. 87).

היו, Geig. oder הוּו. § in I. 1, 3. § remarks that the ו' form הוּו sing. (but not הוּו pl.) is Biblical. See Gen. xxvii. 29 לאחריך, and cf. Is. xvi. 4. Job xxxvii. 6. **מִתְּוִנִים**. מתן for תָּקָה in Targ.

Job xxxii. 4 הוּו מתן ית איוב. **תַּלְמִידִים**. 1 Chron. xxv. 8 רסיינו להון... אנשי. **סִיג**. Baer סִיג. al. סִיג. Targ. סוּגָה בשושנים for Cant. vii. 3 כנשתא רבתא. תלמיד.

2. **שְׁמַעוֹן**, Greek Συμεών. There is a short form סימון, Συμών.

מִשְׁיֵרִי (Baer Strack Auth. P. B.), from מן and a form of שאר with *yod* for *aleph*, but the pointing is doubtful. See Weiss לשון המשנה p. 81 (Wien, 1867) and Mich. Cahn on Aboth, p. 8. Geig. שִׁירִי. § here מִשְׁיֵרִי, the *shin* followed by *yod* with dagesh and shva, and that by *yod* unpointed; and with single *yod* in the Mishnah Lesson מוקמן (f. 10 b. Cf. Auth. P. B. p. 11), מעכבת שִׁירִי הדם, giving the *diquduq* of the word as pl. from שִׁיר. For a pl. שִׁירִים see Kohut's *Aruch Completum* VIII. 69 מוצאים * שיצאו ממצרים. **כְּנַסְתָּ הַגְּדֻלָּה**, the adj. with, the substantive without the article, as in § 1. Cf. Ab. I. 12 (?), II. 15 הרע יצר. משירי לשון שיריים 102. 4.

* But the true reading in Bemidb. R. xix. 21 seems to be as in ed. Wilna שִׁירִית, *caravans*, on which Loria remarks ב"ה בתחומא. With Kohut agrees Midr. ed. Frankf. 1705 A.D., while Jalq. I. 764 and Buber's Tanchuma read שִׁירִים.

שלא Auth. P. B. §. על מנת שלא לעשות קפנדריא Megil. 29 a להפריט
והר' ישראל ז"ל כת' but the emendation is not wanted. § on text
זאת היא גירסת המשנה ויש משני אותה וגורסין שלא על מנת... ואין ראוי
ועוד אחרת הוקשה להם (Joseph Ja'betz (No. 102, f. 4 b) לשנות הגירסא
גרסת הספרים... ע"מ שלא לקבל פרס... והוצרכו לשנות הגרסא מפני זה
פ' ט' (שלא ע"מ) Text § § (marg. Nos. 92, 95, 105, 107, 170 ואני אומ'...
חובות הלבבות שער הבטחון, R. Ephraim in Midr. Shemuel, (Rashi),
cap. 4 *sub fin.* (c. 1050 A.D.), Geig. (p. 287) Cahn. The received text of
שלא על מנת לקבל פרס כי אם
ע"מ שלא, but Rashi in comm. has preserved the true reading
ויהי מורא 'Abod. Zar. omits מורא. ויהא § לקבל פרס

שמים עליכם. 33 conjectures that it was added by Antigonus to explain his former words, lest others should be led astray by them like צדוק and ביתוס. No. 101 omits the preceding clause כו' פרס אלה doubtless through homœoteleuton, but the original saying may have consisted of the אל תהיו אל clause only. שם שמים to avoid saying God, as in § 12 שמים. See

Chagigah 12 a in Mr Streane's edition (Camb. 1891). Nachum גַּם זֶה אֵינִי אֵלֹהִים says on Gen. i. 1 that, but for the preceding אֵלֹהִים, he would have taken שָׁמַיִם there to be שְׁמוֹ שֶׁל הַקֶּבֶד"ה. *Shamayim* is Rabbinically resolved into מַיִם מֵיִם and אֵשׁ וְנֵיִם. That to Heaven, or God, is a journey of 500 years comes out of עֲשֵׂינִי (Aq. Sym. *ikavós* Ezek. i. 24), a name of Him עֲשֵׂינִי, *who* limited the extension of the world by saying *enough*; for the name spelt out would be שִׁי"ן רַלִּית יו"ד, and the "concealed" letters לִית יו"ד amount by Gematria to 500. See Tosafoth Chag. 12 a מסוף העולם. *ד*. where this is given in the name of מִנְחֵם בֶּרֶךְ עֲזַרְיָהוּ. Nestle well suggests that עֲשֵׂינִי (Dan. xii. 11) is for עֲשֵׂינִי שָׁמַיִם. With שָׁמַיִם cf. יְרוּשָׁלַם for יְרוּשָׁלַם. Prof. Bevan illustrates the word-play from Gen. Rab. iv. 7 [שָׁמַיִם עֲשֵׂינִי Jer. ii. 12] שָׁמַיִם שֶׁהַבְּרִיּוֹת מִשְׁתַּחֲוִּיִּים עֲלֵיהֶן.

4. יוסי. יהוסיף 6 Ps. lxxxi. Ashk. Nos. 95, 101, 105, 170. יוסי (אס Baer) is an abbreviation frequent in Talm. See the forms יוסי (א 1 b₆, 170 b₁₀), יוסא in T. J. Berak. 3 c, lines 1—27 from end. No. 107 יועור but יוסי בן יוחנן and so Ab. R. N. (pp. 27, 33), Mishn. Chag. II. 2 in T. B. 16 a, with יוסף for יוסי in the margin, but יוסי in Tosafoth. ירושלם (ס). אשכנזי מהם or מהן, אשכנזי

Baer Strack. מְמוֹנִי § (ref. to Midr. Shem.) Ashk. No. 23. The pl. would mean from Shim'on and Antigonus (א), or מְשִׁירֵי כְנֶסֶת הַגְּדוּלָה (ט), or מְאֻנְשֵׁי מֵהָ (י). וּבֵית מוֹעֵד לָבֵל or בֵּית וּעֵד. Job xxx. 23

8. הִרְחַק. No. 170 (p. 118) רָחַק. Ashk. found רחק in some copies.
ואל תהי חבר לרשע, omitted by No. 105. No. 95 ואל תתחבר לרשע.

9. טַבַּי (S). Strack טְבִי. 33 טְבִי. Cf. טְבִי in Berak. II. 7 (Jost), fem. Tabitha (Acts ix. 40). Geig. "abgekürzt aus טוביה." שְׁטַח (S), al. שְׁטַח, 33 שְׁטַח with *dagesh* in *teth*. Cahn שְׁטַח. בְּעֹרְכִי [from Heb. גורסין כארכי והיא היא 33, or כאורכי in the same sense, 33 כשרכי. 33 (=Greek *arch* as in *patriarch*) ארתו היום מינוהו ארכי (of Ephron) חושי הארכי and (of Ephron) חושי הארכי. See in Git. I. 5 (Jost) כל הנשקרות העולים בְּעֶרְכָּאוֹת של נכרים...כשרים (94 b₁) has ערכאות for ארכות. וְכִשְׁיָהּ. Auth. P. B. הַדִּינִין. ערכאות for ארכות. ובשהו. בְּשִׁקְבָּלוֹ, אין 33, בוכאים 33. בְּצִדִּיקִים (33 Ashk.). ואף כשקבלו No. 101 לכושקבלו without *caph*, al. לכושקבלו.

10. שְׁמָא (S). 33 שְׁמָא, but in § 11 שְׁמָא with *shva*, *segol*. Baer Strack Auth. P. B. שְׁמָא. 33 in text זריו for זהיר.

11. שְׁמַעֲיָה (Ezr. x. 21, 31). S quotes the grammarian השמשוני for the pointing of the 'ayin ולא בחטף פת"ח ayin. וְאִבְטָלִיוֹן, בשב"א נח לבדו ולא בחטף פת"ח ayin. "Pollion römisch, und gräcisirt, vor λ oft ein τ, wie πόλεμος, πτ-, πόλις, πτ-" (Geig.). אָהַב (S). אָהוּב. הַרְבֵּנוֹת, S following 33, but with the suggestion that the *resh* should have *chireq* to correspond to Targ. Mal. iii. 1 רְבֹנָא, Gen. xxiii. 6 קביל מננא רְבֹנָא. Cf. ver. 15 קביל מני. 33 repeats הַפּוֹרְעָנוֹת by error from § 8.

12. בְּדַבְרֵיכֶם. No. 109 מְדַבְרֵיכֶם. מִמֶּם הָרָעִים (33S). 33 המים הרעים. Berak. III. 5 בְּמִים הָרָעִים (Jost). אַחֲרֵיכֶם. 33 Nos. 92, 95, 103 אַחֲרֵיהֶם. No. 113 omits ו' אַחֲרֵיכֶם. מִתְחַלֵּל (S). ותמיד כל היום שמי מנואץ (not מחולל as Ezek. xxxvi. 23), cf. Is. lii. 5 שמי מנואץ (not מחולל as Ezek. xxxvi. 23), cf. Is. lii. 5 שמי מנואץ.

13. הִלֵּל וּשְׁמָא. הלל בדברי הימים 33. הלל [בשופטים ושמואל] בדברי הימים. Or the MSS. (cf. No. 108) may have a defective reading of the stato-

ment that הלל was of the sons of Ne'ariah, whose name is found ברברי הימים. He is so described in the chain of esoteric Qabbalah by R. Abr. of Granada (c. 1300 A.D.) in ברית מנוחה (*Introd.*). But the former explanation is preferable. Jud. xii. 13, 15 הַלֵּל (*Ελλάς*), cf. הֵיל in Is. xiv. 12.

שְׁמִי is found in 1 Chron. ii. 28—45, iv. 17. Some think it a contraction of שְׁמָעִי or שְׁמַעִי.

14. נגד שְׁמָא אבד שְׁמָא (Ashk.). שְׁמִיָּה (comm. שְׁמָה) *bis*. שְׁמָא (cf. Midr. Shem.) שְׁמָא...שְׁמִיָּה. וְדָלָא מוֹסִיף יוֹסִיף (Cahn). וְדָלָא...יֹסֵף. Baer Auth. P. B. וְדָלָא...יֹסֵף. Strack וְדָלָא...יֹסֵף. (cf. No. 4) וְדָלָא מוֹסִיף יוֹסִיף, and in comm. (see Ta'an. 31 a) וְדָלָא מוֹסִיף שְׁאִינוּ סוֹבֵר בְּתַלְמוּדוֹ לְלַמֵּד דְּבַר מִתּוֹךְ דְּבַר וְאִפִּי אִינוּ [No. 95 יֹסֵף יֹסֵף]. This note agrees with Rashbam's *perush* on Baba B. 121 b. וְדִישְׁתַּמֵּשׁ, וְדִישְׁתַּמֵּשׁ (ולא ודאשתמש באל"ף). וְדִישְׁתַּמֵּשׁ. וְדִישְׁתַּמֵּשׁ. Cf. Ab. iv. 9. בְּתַנָּא, בְּתַנָּא (ref. to Targ. Sheni Esth. ii. 17), al. בְּתַנָּא or בְּתַנָּא. S says that it is a rare word, the use of which is accounted for by הרמ"ב (that is ל' משה בוטרל) on Sepher Jecirah, f. 34 a [Mant. 1562 A.D.].

15. יִמְתִּי. Targ. for מְתִי. So S, with ref. to מְתִי in the *Aruch*, where it is maintained that מְתִי should be read for מְתִי in Berak. i. 1. But see Kohut's *Aruch Compl.* vol. v. 287. Notice the remark of S והלא התרגום ברוח הקדש נאמר.

16. בְּסִבְרָא. כ"ה בכל הסדורים S, but with preference for סִבְרָא as in Targ. Gen. xxxi. 2 ית סבר אפי דלבן. פְּנִים יְפוֹת fem. as Ezek. xxi. 21 אנה פניך מועדות (S).

17. אִמְרֹת (S). See other pointings in Cahn. Ashk. ס"א עומרות.

18. גְּדֻלָּתִי (S), usually גְּדֻלָּתִי. See Cahn. אֶלָּא שְׁתִּיקָה. וְלֹא הִמְדִּישׁ הוּא הָעֵקֶר. (A Ashk.). שְׁתִּיקָה. וְלֹא הִמְדִּישׁ הוּא הָעֵקֶר. S condemns עקר מדרש הוא עקר אלא מעשה No. 113. These readings exemplify the tendency to abbreviate familiar expressions by omission of the article (p. 132).

* The manuscript C is quoted for the consonants only (p. 83).

19. קִים (p. 84), not עומד as in the saying of Shim'on קִים in Ab.

i. 2. 'שנ' אמת כו'. The Scripture proof Zech. viii. 16 is a תוספת. T. J. Ta'an. 68 a (end) quotes the saying of R. Sh. b. G. (with עומד as in the saying in Ab. i. 2 cited just before) and adds ושלשתן רבר אחד הן נעשה הדין נעשה אמת נעשה שלום. אמר רבי מנא ושלשתן בפסוק אחד אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. Of the three things on which the world stands (עומד) according to Simon Justus it had been said in like manner in T. J. Ta'an. בפסוק אחד ושלשתן (p. 134). The inference in both cases alike is that the פסוק was no part of the saying. The speaker in each *baba* being a שמועין, it was the more natural for scribes to fall into the error of writing עומד על ג' דברים העולם עומד in the later saying. ע in text (p. 84) and No. 101 repeat על התורה עומד from i. 2.

CHAPTER II.

1. רְבִי טרפון ב' with *chireq* under the *resh*. ב' cf. ii. 19 רְבִי,

and see No. 105 (p. 86) and Baer on Ab. ii. 1. "Rabbi" is called רבי רבה in Chullin 51 a. On רבנות see chap. i. 11, and note that רבוני is found once in the Mishnah according to א (64 a₁₉), for the usual רבנו של עולם (Ta'an. iii.). Rapoport in בכורי העתים vol. x. pp. 104 § 9, 109 § 14 (Wien, 1829) discusses the signature of the poet El'azar יעקב בירבי יעקב [cf. No. 103, p. 81], and remarks that Ashkenazic scribes have been wont from of old to write יו"ד יתירה for *segol* or *chireq* and ווא' for *cholem* or *gameç*. (כ"ה הנכון בלא יו"ד אחר השי"ן) לְעוֹשָׂה וְתַפְאֶרֶת

כל שהיא תפארת R. Israel (cf. Magen Ab.) לעושה תפארת א. לְעוֹשָׂה ו' or וה' ישראל ז"ל ב. לְעוֹשָׂהוּ [לעושיהו No. 90, p. 51] תפארת לו מן האדם פ'...ועלה בדעתי לומר כי הנרסא היא כל שהיא תפארת לעושהו...ופ' לעושיהו הוא האל ית' העושה את האדם כמו אם מעושיהו יטהר גבר...ויהיה עתה הפ' הפך כוונת המפרשים ז"ל ר"ל שלא יברור האדם הדרך שיהא מפואר בה עם הבריות בלבד רק שיברור הדרך שיהא מפואר בה לפני האל ית'...וראיתי נוסחא ישנה נראה שהיא ירושלמית וכת' בה תפארת בלא וא' [א] וכן מצאתי ואני יש לי שתא ב. בגירסת ר' יצחק בן גיאת ז"ל וזה העירני לפרש כן סדרי משנה ב' מדויקים ומנוקדים שנכתבו בירושלם עיר הקדש וכת' בהם תפארת לעושה ותפארת כמו שכת' בכל ספרי כפרד וצרפת

pare the extract from No. 90 given on p. 50. פְּבַח־מִוְרָה (§).

כמזוזה חמורה. כחמורה. § taking מִתֵּן שְׁכָרָן שֶׁל מִצֹּת.

as not כמִוְרָה, and adding that if it were the ת"ו should still be כמִוְרָה as in Prov. xviii. 16 מִתֵּן אֶדָם יִרְחִיב לוֹ. § (sic) מִתֵּן, Baer. Some copies add [No. 23 עבירות] שֶׁל [Ashk. ועונשין].

והסתכל. Ashk. ס"א בארבעה. § (ש) הִשְׁתַּכֵּל בְּשִׁלְשָׁה דְּבָרִים.

מה דע למעלה. § דע מִה־לְמַעֲלָה. דברים.

עין רואה. § רואה for ראה (II. 12, 13), and so וראה in Middoth II.

(185 b₂₂). § (al. '2), and above רָפָסָר.

2. בְּטָלָה. Ashk. לנורר. § לסוף. § (ש) סוּפָה בְּטָלָה וְגוֹרְרֵת עוֹן.

וכל תורת... § text omits. § לְגַרְר (sic) עון וכתב שכך מצא ברוב הספרים.

§ (ש) וְכָל הָעוֹסְקִים עִם הַצֶּבֶר יִהְיוּ עוֹסְקִים. עון.

העוסקין והעמלים... יהיו. § for עוסקים in one or both places. al.

עוסקין ועמלים. § מעלין, the usual reading. § מְעַלָּה אֲנִי.

ואתם מעלים עליכם שר כאלו וכו' וכתב שכן מצאתי בכל הספרים. The

pl. might refer to the מעלה של פמליא, cf. St Luke vi. 38 δάσωσιν εἰς τὸν κόλπον ὑμῶν. § (ש) שְׁכָר הַרְבֵּה. § AB Ashk. No. 107 omit הרבה.

3. ונראין. § נראין. § (א) לֹא אֶדָם.

הנִיתָן, § בְּשַׁעַת הַנֶּאֱתָם... דִּחְקוֹ, Baer. § (ש) בְּשַׁעַת הַנֶּאֱתָן... דִּוְחָקוֹ.

4. עֲשֵׂה רְצוֹנוֹ בְּרָצוֹנְךָ כְּדִי שִׁיעֲשֶׂה רְצוֹנְךָ כְּרָצוֹנוֹ. Nos.

י"ג... שיעשה רצונו כרצונך. No. 106 עשה רצונך כרצונו. Some

copies have this *baba* after IV. 19 only, and some in both places. See Nos. 10, 103, 138—140. M. Shelom. ובמדר"ש בשם ר"י נחמיאש כתב שבמשנה

ירושלמי הני' ברצונך בבי"ת והכוונה... ברצון ובשמחת לב כדי שגם הוא

יעשה רצונך ברצונו שלפעמים יעשה הקב"ה רצונו של אדם באף וחימה

להענישו באחרונה כענין להשמידו עדי עד אבל כשהוא ברצון אחריתו ישגא

מאד. No. 138 (p. 111), שִׁיבְטֵל רְצוֹן אֲחֵרִים.

אלא שאין דרך כבוד של מעלה, which was wanted to complete the parallel, § (B). M. Shelom. Baer notice that

לומר כדי שיבטל רצונו מפני רצונך.

some add the *baba* בבר ארם נחשד בברב *baba* ראוּבן בן איצטרוּבלי אומר אין ארם נחשד בברב (Mo'ed Q. 18 b), see Aboth R. N. pp. 63, 78.

5. הָלֵל. On the other side see No. 108 (p. 90). אֶל תִּפְרוֹשׁ. add עצמך unnecessarily.

Nos. 90, 133, 170. In א add להשמע after שסופו. Rashi על דבר של תורה שאתה יכול לעמוע עכשיו שתשמע לבסוף אלא לאלתר הט אונך לשמוע... דבר שאיפשר לשמוע וסופו [שסופו?] להישמע... ואל (see p. 54) תאמר שאי אפשר לשמוע אם אינך טרוד ועסוק במלאכה ואיפשר לך לשמוע דבר תורה עכשיו אפי' אם סופו לישמע בפעם אחרת אל תאמר הרי סופו שאי אפשר. No. 23 (cf. Ashk.) להישמע ואותו הפעם תלך ותשמיענו (sic) דבר שאי אפשר לשמוע וסופו להשמע. 3 quotes Maim. as reading להשמע, in the sense "Rashbam" as reading להשמע, but מבנין הקל 3, לְכַשְׁאֲפֶנָּה... תִּפְנָה. but usually *niph.* תִּפְנָה... לְכַשְׁאֲפֶנָּה.

6. בּוֹר (33), Baer בור. הוא תאר למי שאין בו תורה ולא דרך ארץ 3. והוא לשון תרגום כמו... (משלי ל') מטול דבורא דבני נשא אנא ובסוטה פרק היה נומל דף כ"ב ע"א אמרו שנה ולא קרא הרי זה בור. Here we have an example of the old way of quoting a *pereq* by its opening words, together with the modern way of quoting by *folio* and 'ammud.

יֵרָא חֲמָא, 3 comparing יֵרָא. אשרי כל ירא יי' (תלי' ככ"ח).

לְמַר, 3, adding הַבִּיטָהּ בקמ"ץ חטף... כמו... בְּשֵׁנָה אפרים יקח (הושע י') 3, that some copies have הבוישן with *vau* after the *beth* [33 No. 95]. 3 Baer Strack Auth. P. B. הַבִּיטָהּ with *pathach* under the *beth*. It is the practice of 3 to use the *raphé* mark (as over the *daleth* of למר), to write *mappiq* under instead of within *he* (as לְעֵצָהּ), to mark accented syllables, and to accentuate citations from Scripture in the text of Aboth.

הַבִּיטָהּ, שְׂאִין אֲנָשִׁים. מחכם 3. *מְחִיבִים. מענין קפדה בא (יהזקאל ז') 3. שְׂאִין אִישׁ... ובמקום שאין אנשים להשתדל ולעמוד בפרץ תשתדל 3. להיות איש... ובירושלמי (i) בתר דלית גבר תמן תהי גבר והיא היא. See in T. B. Berak. 63 a. הַשְׁתַּדֵּל. No. 170 (p. 118).

* See כלה והבריתא [cf. p. 123] in Nathan Coronel's קונטרסים, fol. 11 a (Vindob. 1964 A.D.), for a reading בכחורה חכם.

7. כַּעֲנִין צִפּה (*sic*) מִים עַל רֹאשִׁי (אִיכָּה ג') \mathfrak{z} , גִּלְגּוּלֹת אַחַת שְׁצִפָּה.

§ the *daleth* with *shea* בקדיש כמו שכתבתי בסדרי... he finds the הסדורי אשר הציף (דבריו י"א) ... quotes בפת"ח and בשב"א נה the pointing *teth* תת and תת... תרגומו די אטיף האלף בפת"ח which he adopts אַטְיִפְתָּ אַטְיִפּוֹךְ. Auth. P. B. באחת מכדורי קלף בגליון. יש משניות שכת' בהן דעמפת עטפוך והיא היא שאותיות א"ח ה"ע מתחלפות אשה אל אחותה. ויש שכתוב בהן על דאקפות (sic) אקפוך בערוך הביאו בערך עטף בעי"ן על דעמפת. M. Shelom. מתרגו' וקפא ברזלא see Kohut on קָף and עָטַף. Observe that the narrative part of the *baba* is in Biblical Hebrew, while the saying is in a Targumic dialect.

Midr. דרון כך הוא הנרסא בערוך תרגום יגון דוונא. M. Shelom. תמיד כו' כתב הר' אפרים ז"ל כי יש משניות מדוייקות שכתוב בהם מרבה Shem. (p. 63) תורה מרבה חיים שם טוב קנה לעצמו וכו' There would thus be left the *siv* clauses נכסים... שפחות... עבדים... נשים... תורה answering to the comment חוזר לומר שכל הרבויין אין בהם תועלת וזולתי (פ). AB (comm.) Ashk. put the נשים clause next before חיים מ' תורה (נ"א צדקה) מ' חיים שלום to חיים, and Ashk. omits after חיים, and M. Shelom. adds וכמוהו ברוב הספרים ל"ג זה (חיים), B in text חכמה (for חיים), מ' עיצה מ' תבונה מ' ישיבה מ' שלום מ' חכמה מ' צדקה קנה וכו' followed by No. 90 puts מ' עבדים before מ' שפחות. No. 23 מ' ישיבה, with marg. מ' עצה מ' תבונה. Ecd. i. 18 יוסיף דעת יוסיף מכאוב, ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. Eccl. i. 18 מ' עצה מ' תבונה. Ashk. קנה דברי תורה קנה חיי העולם הבא... ומחק מלת לו. קנה לו.

כ"ה הנוכה במשניות ובכרך מדרש שמואל אבל הר"י אברבנאל ולב אבות § ומלי דאבות וחסדי אבות ופרקי משה ומדרש שמואל בשם הר"ם אלאשקור (sic) עשית א. גורסין אם עשית תורה הרבה ונותני' טעם לנירסתם והוא טעם לשבח עשית תורתך. B comm. cf. Nos. 23, 107 (טובה), 170. C Nos. 95, 101 (טובה), 170. [in text only as far as תור is legible] אם עשית תורתך הרבה אם למדת כל

יִמְיֹךְ בַּתּוֹרָה וְעִשִׂית כָּל הַמִּצְוֹת. Some such comment or the same words in Ab. II. 19 may have suggested the reading לְמַדַּת תּוֹרָה הַרְבֵּה in II. 9.

נוצרתה & נוצרת. תחזק. al. (S), תחזיק.

10. אֱלִיעֶזֶר... אֶלְעָזָר. א frequently has the Jerus. forms לעזר, ליעזר

without *aleph*, the latter once with points לְעִיר (p. 66, line כ"א, Gk. Λάζαρος. On *pathach* for *gameç* see chap. III. 11. הִירְקִנִּים

ס with note that הֶרְקָנוֹס is יוֹתֵר נָכוֹן. B הוֹרְבָנוֹס *prima manu*, with *caph* altered to ק. C חֲנִינָא for חֲנִינִיָּא or יָהּ—, C omits

ואילו הן. (text) אילו without *rau*. ואלו al. ואלו with *dagesh*, cf. bibl. אלה. in comm. אלעזר בן ערך with *rau* before the last name only, quoting bibl. ראובן שמעון לוי ויהודה.

שָׁבָחָן (S). שְׁבָחָן. R. Johanan calls the five severally by name without title, שָׁבָחָן רַבּוֹת לְקִרְוֹת לְחַלְמִידֵי רַבּוֹ. Strack Dur. notice readings which make him call the first or the last רַבִּי. כָּל הַסְּדוּרִים (ABC), bibl. שִׁיר. Nos. 23, 158 סוּר, in favour of which against סוּר (S quotes (Dur.) שְׁמֵעוֹן בְּרַיָּא. ABCDS מעִין without *caph*.

11. שניה (cf. Strack) to balance מ' אחת or מאזנים. אף BCS
אף. om. א. —. עמהם

12. צֵאוּ וְרֵאוּ. Abarbanel gives a reading בִּיאוּ in this *baba*, but צֵאוּ (of רֵעָה 'ד' in the next. Geig. "bibl. לָךְ geh! z. B. Is. xx. 2, Hos. iii. 1, Koh. ix. 7...vgl. πορευθέντες μάθετε Matt. ix. 13, syr. וְלוּ יִלְפוּ." *הַדָּרֶךְ טוֹבָה*. ☞ No. 106 ד' יֵשֶׁרָה cf. II. 1. *ב* in text טובה altered to לִבְקֵשׁ אִיּוֹן הַיָּדָרֶךְ הַטּוֹבָה. *שִׁירָפֶק* (§). Emd. *niph.*

רואה אני את דברי 7 cf. Sheqal. iv. 7 **רואה אני... מדבריכם** שְׂיִדְבֶק
 without רואה אני (A iv. 9, f. 54 a₁₈). C once רואה אני את דבריך 8 cf. Rosh ha-Sh. II. 8 **רואה אני את דבריך** (A II. 10, f. 61 b₁₀), Baba
 B. ix. 1 **רואה אני את דבריך** (A xxix. 1, f. 122 a₂).

ברוך הוא *without* אֶחָד הַלֹּא מִן הָאֲדָם בְּלֹא מִן הַמָּקוֹם. 13.
 הק' הוא קורא מְקוֹם ומפורש בסיפרי (?) לפי § al. לווה or לווה without art. (§),
 שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו שני ומתחת זרועות עולם, והקדוש
 ברוך הוא תכפ' שאנו מזכירין שמו אנו צריכין לברכו שני' וזכר צדיק לברכה וא'
 (p. 99) for בן סירא 33, ספר יצירה No. 108. כי שם יי' אקרא הבו גודל לאלהינו
 33 adds that יהוה by a kind of Gematria amounts to the same as סיפרי

מקום. כצ"ל אכן ה"ד יהוסף ז"ל. M. Shelom. ויצדיק חונן ונותן. כתב ברוב הספרים ל"ג רק ולא ישלם וגו'.

14. שלשה שלשה (S). Read הם אמרו שלשה דברים. (Strack *genauer*) with B Nos. 90 (p. 54), 95 (marg.), 114, 133, 170, M. Shelom. Dur. כל אחד מהם אמר שלשה דברים ולזה נכפל במשנה שלשה ב'. B has a second שלשה but unpointed* and with a line drawn through it, and reads ממון חברך, marg. נ"א כבוד תלמידך. The three sayings of ר' אליעזר are (1) יהי כבוד, (2) אל תהי נוח, (3) ישוב יום אחד. Ashk. on (3) ס"א וכי יודע אדם באיזה יום ימות כו' see Ab. R. N. p. 62, Shab. 153 a, Midr. R. on Eccl. ix. 8 בכל עת.

בגחלתן שלא (S). Baer שמועל. R. Isr. gives a reading שמועל but prefers שועל (p. 54). והוי מתחמם וגו' The saying is a תוספת from Aboth R. N., for which B makes room by reckoning R. Eli'ezer's (1) and (2) as one. M. Shelom. כתב הר"מ די לוגזאנא ז"ל מכאן. ער סוף המשנה נראה מפ"ט [ע"י ס"פ ט"ו] דאדר"ג שאינו משנה ובהכי אתי שפיר דלא פשו מ"ג.

15. עין רעה (AB No. 90) as in Ab. II. 13, v. 28 is to be preferred. CS Ab. R. N. (p. 62) הרע עין, by assimilation to the following יצר הרע. Notice in No. 106 the Gematria יצר הרע = הרשע, $\delta \piονηρος$, and the expression שם השם (p. 88). שנתת חנם for הבריות חנם. Joma 9 b

16. קמון. Syr. ממונא. Sanh. III. 1 דיני קמונות בשלשה. Geig. *blos Erweiterung von* קמון...späthibl. חביב עליך פשלת (S), cf. iv. 17. om. חביב. Berak. 61 b שמונו חביב עליו מנפו Sifrē 73 a. והתקן (S), or התקן (A ין—) without *vau*. Cf. Ab. iv. 23. S notes that the *aphel* is used in Targ. as for ושמע (Ps. lxxiv. 16), but the התקן is preferred here in the Mishnah as a biblical form, although itself not found in the Bible, כמו שכתב, כי המשנה היא שנויה בלשון המקרא בהקדמת המכלול כת' במשניות. שאינה ירושה לך. ונקוד מלמעלה לומ' שאין גורסין אותו.

17. ותפילה (S), B in text ותפלה. Read ותפילה אין אנו גורסין במשנה. B (comm.) תפלה זחיר בק"ש. No. 170 ותפלה ותפילין ל"ג. אלא רחמים ותחנונים. omit רחמים ו', which was perhaps suggested by רחום in the following proof-

* B III. 4 and from III. 9 to the end (exc. v. 27, 28) is mostly unpointed.

text. Berak. iv. 4 העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים. Ⓢ comm.
 בפני עצמך for בעצמך. Cf. Nos. 2, 54, 90, 92, 103.

18. ב"ה הנוסח Ⓢ. וְדַע מִה־שֶׁתָּשִׁיב. שקוד ⓈⓈⓈ. שְׁקֹר. Ⓢ continues
 בספר נחלת אבות ולב אבות ומלי ראבות גם במדרש שמואל
 גם בספר חסדי אבות הביא שתי הנוסחאות והוכיח שהנכון הוא לגרוס וְדַע
 וגם בסנהדרין [Sanh. 38 b] הובאה משנה זו בלא מלת *ודע ובעל עין יעקב
 But in Sanh. *l.c.* the insertion of וְדַע may be accounted
 for by the *perush* כְּדִי כִתְדַע לְהַסִּיב. וְדַע ⓈⓈⓈ Nos. 95, 133 omit it.
 No. 73 (cf. Ⓢ comm.) כְּדִי שֶׁתָּשִׁיב. Nos. 23, 39 ללמוד מה שתשיב without
 אית דלא גרסי' מלות (*sic*) תורה ודע מה שתשיב כצ"ל. M. Shelom.
 ולפי מה שראיתי בספר מסורת התלמוד שם בסנהדרין (דל"ח) דלא גרסינן
 מלת תורה אין צורך לגרוס מלת דַע ומ"מ איני יודע מי הניד לו זו הגרסא
 וברמב"ם פ' ויקרא נבי חלבו האליה כתבה בלשון זה הוי שקוד ללמוד תורה
 כְּדִי שֶׁתָּשִׁיב. לאפיקורוס (Ⓢ), Baer לְאָפִי' with *segol*, al.

פ raphé. ⓈⓈⓈ את ה' (את Ⓢ) for ל'. On אפיקורוס see Sanh. 38 b, 99 b, cf.
 Moreh Neb. III. 17. Thus far, omitting ודע, we have but one saying.

וְדַע לְפָנַי מִי אֲתָה עֲמֹל. הרי השניה Ⓢ, i.e. the 2nd of R. El'azar's
 three sayings. Ⓢ adds בעל בריתך ומי הוא בעל בריתך, cf. Nos. 95, 110, 113.

וְדַע לְפָנַי מִי אֲתָה עֲמֹל, his 3rd saying according to Ⓢ Ashk., to which
 ⓈⓈⓈ add בעל פועלתך ש. ונאמן בעל מלאכתך הג' הרי ג' Ⓢ. שישלם לך שכר פועלתך
 ובמשניות שלנו אין כתוב אלא ומי. Dur. cf. § 19. ב'ת' במשניות נאמן הוא
 הוא, בעל בריתך ואין שם ונאמן הוא בעל מלאכתך
 according to his *perush* being (1) הוי שקוד (2) ודע לפני מי (3) ומי הוא
 בעל בריתך. See also No. 106 (p. 89).

19. ב"ה... ולא ר' שמעון Ⓢ. קצֶר. In der Bibel nur
 ולא Ⓢ. Cf. Ab. vi. 2. (א) — ים or בן חורין. Stat. constr. (Strack).
 בן חורין Eccl. x. 17. לבטל (א), which may be read
 as *gal* (No. 23 לְבָטַל) or *niph*. ליטבל ⓈⓈⓈ. לְהַבְטִיל Ⓢ. Ⓢ adds הימנה
 ממונה ⓈⓈⓈ.

* See authorities for the omission of ודע or of תורה ודע מה in Rabbinovicz סופרים דקדוקי
 (ix. 107, Mogunt. 1878). The *Well of Jacob* (No. 291, p. 437 in Benjacob's *Opar*) was first
 printed in the year "לפ"ג ה'ראי", that is 5271 (=1511 A.D.), in Rashi type. Benjacob's
 No. 311, p. 526 is the דקדוקים of R. Shimsh. ha-Naqdan referred to by Ⓢ on Ab. I. 11 (p. 137),
 a MS. of which is in the British Museum.

CHAPTER III.

1. **בֶּן מַהֲלָאֵל** (S), Geig. *Mahallel*. 'בג' דברים כו' as in Ab. II. 1.

Ab. R. N. B. xxxii. דברים בד' יסתכל אדם cf. A. xix. Dur. א את for אתה here and in Baba Q. ix. (110 b₈), Qinnim III. (191 b₂₄). Numb. xi. 15 ואם

ככה אֶת־עֲשֶׂה לִי. **מֵאֵין בָּאתָ וּלְאֵן אָתָּה הוֹלֵךְ** (S). ACD Dur.

באתה. AB No. 23 Ashk. Strack ולאין, CD Dur. Emd. 1 Sam. x. 14 מאין באתה. Ashk. אָנָּה תֵּלֵךְ וּמֵאֵן תָּבוֹא, אֵן תִּלְכֶּם.

מלחה 112, 114, מליחה 158, 108, Nos. 92, דע מאין. A מליחה סרוחה. A Shebi. II. (13 b₆) הִלָּחָה, Makhsh. vi. 7 (Jost) הִלָּחָה סרוחה. מטפה

נותן לאדם (Fr. f. 42 a) נורא תהלות (S with BCD (comm.)), cf. Mekhilta on נותן לאדם (Fr. f. 42 a) נורא תהלות (S with BCD (comm.)), cf. Mekhilta on למקום ר' ות' No. 23 marg. לרמה ותולעה, No. 23 marg.

את החשבון with ואו conj. ורימה, E למקום עפר ר' ות' BCD Dur. לתת את הח' No. 113 here and in iv. 32, cf. Dur. No. 103

לפני מלכי המלכים (sic) ברוך הוא וכתב כן מנאסי. Ashk.

2. **רַבִּי חֲנַנְיָה סֵגֶן הַכֹּהֲנִים**. Baer חנינא, ABCS (text) Ashk.

גם ר' חנניה בן. Ashk. חנניה (pp. 41, 42, 45) *Fragm. of T. B. ed. Lowe* (pp. 41, 42, 45) חנניה. Ashk. חנניא... חנינא... רוסא (Ab. III. 3, 7, 13). סגן pl. only in Bible (Ezra ix. 2, Dan. ii. 48, iii. 2).

סגן כהניא Targ. 2 Kings xxiii. 4, Jer. xx. 1. Emd. שש נקודות with סגן, cf. Baer. **שְׁאֵלְמָלָא מוֹרָאָה** (S), cf. Emd.

Baer. Tos. Megil. 21 a אלמלא ד"ה quotes from R. Tam אלף

בסוף אלמלא רוצה לומר אילו לא והיכא דכתיב אלמלי ביו"ד רוצה לומר אילו ובמשניות שלנו גרסינן שאלולי. Dur. לולי, לולא. cf. bibl. שאלולי. A היה מורא מלכות No. 103 קשה? but why מוראה שהיה קשה ענינו

(חיים) *wegen* בלעו (חיים) בלענו גרסינן (S) Dur. Geig. (richtiger als) בלענו, בלענו S objecting that the speaker would not have included himself, Emd.

ובמשניות מדויקות בת' חיים בלעו, בלעו text. A. בלעו שני קמצין. No. 23 בלעונו. Psalm cxxiv. 2, 3 אזי חיים בלעונו

3. **אֲבָל שְׁנַיִם שְׂוִישְׁבִין וְיֵשׁ פִּינִיָּהֶם דְּבָרֵי תוֹרָה שְׂכִינָה**

שיושבין ועוסקין. A. (כאלו שכינה) S with BCD (exc.) שְׂרוּיָה פִּינִיָּהֶם

(cf. Dur.) שיוש' בדין, עשרה שהיו יושבין בדין. The number *five* may be connected with בקרב אלהים ישפוט and the number *three* with יסדה ואגודתו על ארץ יסדה (אד) or *vice versa* (בצס). M. Shelom. ר"ע [R. 'Obadiah], ז"ל וי"ם שכתוב בהן וכו' אמר המלקט עי' תוס' פ"ק דסוכה ד' י"ג see the rest quoted above in § 4. א quotes Rabbi's דיני ממונות בהמשה against the customary בשלשה, but the *baba* as a whole seems to refer properly to תורה and not דין. The words בקרב אלהים ישפוט are part of the verse quoted for the number *ten* and should perhaps be struck out—and with them the number *five*, which is not mentioned in Berak. 6 a or Mekh. Jethro בחדש xl. on המקום. No. 101 omits it and reads:

...בעדת אל בקרב אלהים ישפוט מנין שאפי' שלשה שנ'
ואגודתו על ארץ יסדה...

and ט has a transitional reading, agreeing with this up to ישפוט, continuing חמשה שנ' ואגודתו...שלשה שנ' בקרב אלהים ישפוט and thus *repeating* the 2nd hemistich of Psalm lxxii. 1. See also Nos. 9, 10, 12, 22, 23, 39, 68, 73, 81—3, 90, 92, 95, 99, 103, 109, 113, 116, 133, 137, 150, 170. Ab. R. N. p. 36 makes ג' שיושבין an אנורה. On מנין without *vau* conj. see

Nos. 108 (p. 91), 158 and Midr. Shem. א comm. מניין חמשה...מניין. אפי' בני'...מניין שאפי' שנים שנ' אז נדרבו ואין כת' יותר במשנה. See כי נטל עליו in III. 4 also, and the notes there on שנים...שנ' אז נדרבו. ט comments upon § 9 next after § 6.

10. א לעזר, ב לעזר, ג אלעזר, ד אלעזר. Some omit בן יהודה. * מכילתי (sic) בפרשת (cf. Baer Geig. Strack. א cites בפרשת [Ex. xiv. 30] ויושע as reading אִישׁ כפר תותא, but under xiv. 15 the Venice edit. of 1545 A.D. (f. 12. 1) and the editions of Weiss and Friedmann have בן יהודה איש ברתותא. In the parallel in Jalq. i. רל"ג as Friedmann remarks (Mekh. 29 b, note 17) the reading is אלעזר בן עזריה but אלעזר בן יהודה on Hab. iii. 14 reads תקס' ה. איש כפר ביתר; but Jalq. ii. בית תר in two lines for ביתר (Jost Ta'an. iv. 6 (1)). See also Ta'an. 24 a with Rabbinoicz ד"ס III. 142 (1); and see Bacher's *Agada der Tunnaiten*, i. 442, note 2. א Baer שִׁתָּה the *shin* with *gameq* as Jud. vi. 17 עמי מדבר עמי. Dur. זאת המשנה וגם. אינה בסדורי תפלות.

* See מכילתי likewise in No. 103, f. 61 b, presumably for —, as R. Jonah on של בנו של ר"ב (Ab. II. 2) quoting the Mekhila במכילתין. I have not seen a *parashath* ירישע in any edition.

11. רְבִי יַעֲקֹב אֹמֵר הַמְּחִילָךְ בְּדִרְךָ. (S). al. שמעון or עקיבא, קודר הלקתי Job xxx. 28 ל'ג יחירי. Rashi ע. see 'Beth Habchira'.

מְשַׁנְתּוֹ * with *pathach* for *qameç*, which was illustrated by the annexed footnote in the first edition of דברי אבות העולם. 33

מִה־נָּאָה אֵילָן זֶה. (S). A repeats this, No. 101 omits it and repeats the זֶה (al. נִירָא) clause. Dur. ולשון המשנה מה נאווה אילן זה מעלה. Dan. iv. 7. Baer Targ. Job xxx. 4 not

הכתוב וחס ושלום לא דיבר. הרי זה מתחייב... דהא לא כת' ביה קרא ע. ממש הכת' בדבר כזה לפיכך הוא או' כאילו מתחייב בנפשו ולא נתחייב ממש מעלין עליו כאילו מתחייב וכו' וכן הגיה ג"כ במתני' דבסמוך. Ashk.

12. אומר בר' ינאי אומר משום ע. אומר... אומר. אומר ר' מאיר אומר. כל השוכח. A No. 109

תלמיד ע. מתלמודו No. 95. אחד. 33 om. דבר אחר ממשנתו. וגן. ע. abbrev. ושכח תלמודו מעלה עליו כאילו מ' בנ' ע. as א. חכם ש' הא אינו מתחייב עד. Ashk. (A) כל ימי חיך and אשר ראו עיניך for

* נ"א ממשנתו: וא"ת למה נורת הפתח תחת הנון בכ"י שלפנינו וי"ל שנס' דומה נורת הקמן לפתח שתחתיה חירק אבל לפעמים הפתח בלבד עומד במקום הקמן לגמרי. והרי דבר נפלא שראיתי בספר גור אריה (וזה פרוש לפרוש רש"י על התורה להגאון מהר"ל מפראג) על הפסוק בראשית י"ח ג' וז' ל: לגדול שבהם אמר וקראם כלם אדוני' פי' הא דכת' אדוני דמשמע לשון רבים מדלא כת' אדוני בחירק ואח"כ אמר אל נא תעבור דמשמע לשון יחיד אלא האמירה היא לאחד וקראם כולם אדוני' לכך קאמר אדוני בלשון רבים. וא"ת אי לשון רבים הוי למכתב אדני בפתח דמשמע לשון רבים וי"ל בקמן משמע לשון יחיד וגם לשון רבים וכן מורה הנקודה שהוא קמן והוא מורכב מן פתח שהוא לשון רבים ומן חירק שהוא לשון יחיד ולפיכך השם שהוא קדוש נקוד בקמן לפי שהקב"ה יחיד ודרך כבוד אומרים לו לשון רבים ומפני שכלן הוא מדבר לגדול וקראם כולם אדונים לכן קאמר אדני בקמן שה' ליחיד ומדבר אותו בלשון רבים וזה שכיון רש"י לפרש על ויאמר ה': לגדול שבהם אמר וקראם כולם אדונים כדי לתרץ לשון אדני בקמן.

119, 133, 151. Ab. R. N. B. xxxi. (p. 68) לבריות את האדם מאהבין את דברים מאהבין את האדם לבריות. יד פשוטה ושולחן ערוך וקלות ראש. See in Kohut's *Aruch* under הוי קל לראש. ראש דמאי... (vii. 90 a) and in three Cambridge University MSS. of the *Aruch* (1) Addit. 376 ראש הוי קל לראש. בר' דמאי (2) Addit. 472 (198 a), (3) Addit. 473. 2 (249 a), הוי קל ראש. קל לראש ט. הוי קל. ראש דמאי.

19. את האדם. א ins. לדבר עבירה ט. מרגילין לערוה.

20. מסורות סג' לתורה. (ס). Ashk. מסרות. cf. אט comm. (p. 84) No. 95. מסורות כגון אילו שכותבין בגליון הספרים היא מסורת. הגדולה בכל הספרים. מְעֻשְׂרוֹת סִיג' לְעוֹשֶׁר. א with אטא. Ashk. וי"א מעשרות סייג, (vi. 14), Kohut *A. C.* on סג (vi. 14), לא מצאתי זה ef. א No. 23. תשובות הנאונים, p. 18 b (Lyck, 1864 A.D.), and Tos. Yomtob. (ס ומ' אטא) מסורת (א) הוא היה אומר אטא omit מעשר ת (ט).

21. Between 'שנ' and 'שנברא בצלם' (א), אט No. 101 insert the four words 'חיבה יתירה נודעת לו', to which אט add 'שנברא בצלם' (al. 'בצ' אלהים). (on 'שנברא בצלם') (שְׁנִיבְרָא בְּצִלְמֵם) (al. 'בצ' אלהים). הראשונים בלא זכירת אלדים עד שמביא הפסוק כי בצלם אלדים והטעם מבואר חיבה יתירה אט (ix. 6) עשה (Gen. i. 27) ברא ט text במדרש שמואל נודעת לו כלומר חיבה יתירה חיבבו שנברא בצלם אלהים עצמו שנ' כי בצלם אלהים בצלם אלהים עצמו עשאו המקום. ואית דלא גרסי הא [ר"ל אלהים] דכיון דאין לצור דמיון ולא תמונה מי שאומר כזה חיישי' שמא מין הוא. ואף כי בצלם אית מתרג' ארו בצלמא יי' עבר ולא בצלמא דיי' ובעברי היקף (sic) גדול בצדין של בצלם לפיסוק הטעם להבין פתרונו כמו שפירשו בהכל חייבין גדול בצלם with *zaqef gadol* in the Bible. אט refers above to לפיסוק טעמים in Chag. 6 b where the punctuation of Exod. xxiv. 5 by accents is discussed, cf. Megil. 3 a ויבינו אטא. שבר פיסוק טעמים. Nedar. 37 a במקרא אלו פסקי טעמים *baba* gives 'ברא... בצלמא יי' as Targ. (Gen. i. 27, ix. 6). Modern texts of Onqelos do not give these renderings, but see Targ. Jon. Gen. i. 27 בצלמא יי' ברא יתירה. Berliner's Targ. Onk. has 'בצלמא אל' in both verses.

22. חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. אטא. al. בנים. חביבה יתירה נודעת להם שנ' בנים. למקום. אט omitting שנקראו בנים למקום (אטא) before 'שנ'.

24. הַכֵּל צָפוּי Ashk. אית דאמרי הכל צפון, cf. p. 122.
 רְשׁוּת as Emd. (ה"א קמוצה ור"ש שוא"ת), but in I. 11, II. 3 רְשׁוּת if מגזרת ראש, see in ר"ד s. r. רשה.
 (ב) וּבְטוֹב הָעוֹלָם נִדוֹן (בינו"ק קמוצה) גֶּדוֹן, (בי"ת פתוחה רפויה. טי"ת חלומה דגושה) וּבְטוֹב Emd.
 ג"א אבל לא על פי המעשה. marg. לפי רוב ב, א, (א) והכל לפי המעשה... אבל לא על פי רוב המעשה אע"פי שיש ב. לא הכל לפי רוב ב.
 בעולם חוטאי' ויש עושין צדקה וזכות, העולם נידון בטובתו של הק' שאינו
 הולך אחר רוב מעשיהן המקולקלין... שהעולם ניזון בטובתו של הק' כך קיבלתי
 אבל לא לפי רוב המעשה כדפרי'. ואני מצאתי במשניות הכל לפי רוב המעשה
 Midr. Shem. finds in a perush ascribed to R. Ephraim with a doubt whether it is not Rashbam's גרסין ובטוב אפרים הרב ר'
 ...ובמשניות הרב ר' אפרים גרסין ובטוב אפרים הרב ר' אפרים גרסין ובטוב אפרים הרב ר'
 העולם נדון והכל לפי רוב המעשה כלומר אע"פ שיש בעולם חוטאים ויש בהם
 עושי צדקה וזכויות... העולם נידון וניזון בטובתו של הקב"ה... שרוב מעשיו
 This must be from a recension of ר"ש פ' containing a reference to משנת ר' אפרים and other Mishnaioth, as ב on Ab.
 III. 4 (p. 147), for which B 50 a₂ has במשנאות. B quotes 'Rashbam' on § 24
 (p. 92 E), and adds ז"ל גורסין לפי רוב המעשה אבל לא. See also Nos. 23, 90, 95, 107, 112—14. B on § 24

* the (Prov. xx. 15) having been disguised by adaptation to the phrase to be illustrated. See also Nahum ii. 10 וּבִדְרוֹר מֶכַל רָחַת׃ יֵשׁ זֶהוּב וְרַב פְּנִינִים וְכָלִי יָקָר וְנוֹמ׳ ״ר״ל שְׂפֵת דַּעַת׃ No. 158. כְּלִי חֲמֻדָּה רָחַת׃ יֵשׁ זֶהוּב וְרַב פְּנִינִים וְכָלִי יָקָר וְנוֹמ׳ At (a manuscript of ר״י״ש in my possession, which was quoted in edit. l.) has an intermediate reading יֵשׁ זֶהוּב וְרַב פְּנִינִים וְכָלִי יָקָרָה שְׂפֵת חֲמֻדָּה, and No. 108 reads שְׂפֵת חֲמֻדָּה with *resh*.

11

CHAPTER IV.

אִי זְהוּ ו, אִי זֶה הוּא א. (ס) יֵאוּהוּ חָכֵם הַלּוֹמֵד מִבֶּל אָדָם 1.
 בכל הנוסחאות לומר (see II. 6) here, but finds לוֹמֵד S prefers איזוהוּ AC
 איזה הכס הלמד לכל אדם כך M. Shelom. יד B (comm.), AC (text).

הגיה ונקר הר"ר יהוסף ז"ל. הַשִּׁפְּלָתִי the *caph* with *pathach* and *ethnach*, והוא אחד מן פתח"ן דספרא (ס). ㊤㊤ (cf. Midr. Shem.) add the remainder of Ps. cxix. 99 כִּי עֲדֹתֶיךָ שִׁיחָה לִי, which ㊤ (but with the note במשנה כתוב במשנה expounds thus ואין סיום המקרא כתוב במשנה כל היום אדם מטיילין ומשיחין בדברי שחוק אני משיח ומטייל בדברי תורתך כל היום. Notice the bibl. use of שִׁיחָה in a good sense.

2—4. ㊤ om. מנבור. ㊤ once אֶשְׂרָךְ for יך—. ㊤㊤ No. 114 לַעֲוֹלִים המ"ם נקראת בשב"א נע ואיננה דגושה ㊤, הַמֶּכֶּכֶּךְ, בעולם ㊤, הבא הַמֶּהֶלֶךְ 7. III. and so in, כמשפט מ"ם הבינוני מבנין הדגש שאחר ה"א חיריעה, 8. ㊤ with *rapheh* מ המחלל 17, הַמֶּקֶבֶל, 3. I. with *dageshed* כו הפישישין 3. I. after the ה and note to that effect.

5. לְמִצְוָה קִלָּה וּבִזְרָה. al. ins. כחמורה or 'כב' from II. 1. Tos. כבחמורה ל'ג בס"א...ואי גרסינן לה צ"ל כלחמורה Yom Tob Emd. הווי בורה, comm. וברה ㊤ text, לנרום. כחמורה נ"ל לנרום.

6. בָּן (from בּוּ) with *gamez* as Prov. xiii. 13, not *pathach* as Zech. iv. 10 כי נחי העי"ן writes is unusual ר"ד ק" which as, לויטם קטנות 10. iv. ㊤ quotes ואל תהי מפליג (ס). On משפטם להנקד בקמ"ץ ופעלי הכפל בפת"ח Ab. II. 5 thus לשמוע שסופו להישמע, and so ㊤ ending בו' לשמוע.

7. רַבִּי לְוִיטָם אִישׁ יִבְנֶה. (ס), ㊤ om. איש יבנה. M. Shelom. בלא ר' לויטם (sic) בלא וי"ו הגיהו הר"ר יהוסף ז"ל שכן מצא ברוב הספרים אנטנינוס...ברוב סדורינו 3. I. Ab. —, cf. Baer on 3. I. Ab. לויטם not וי"ו must mean, הוא בוי"ו אחרי נון...אך הרכינס נמצא בלי וי"ו (יבמות ט"ז) וכן לויטם Kohut A. C. v. 23 b לויטם 25 b, Gk. Λευίτης. His saying is מֵאֵד מֵאֵד הוּא שפל רוח שתקות אנוש רמה ㊤, ㊤ ins. כל האדם, cf. § 14, D. E. Zuta II. Rashi ותולעה רמה, cf. Ab. R. N. B. (p. 74).

רַבִּי יוֹחָנָן בֶּן פְּרוּקָה אֹמֵר כָּל הַמַּחְלִיל ㊤, al. ברוקא ㊤ by אַחֵר שׁוֹגֵג gives the saying כל המחלל in the name of R. Levitas, omitting מאד מאד and the name of R. Jochanan. ואחר חילול ㊤, על חלול (cf. R. Jon.) ㊤, ㊤ ואַחֵר מְזִיד בְּחִלּוֹל הַשֵּׁם, No. 101 ואחר בחלול ㊤. ㊤ as No. 170 (p. 120), but without בח' ה"ם, cf. Dur. 61 a.

8. אבל בספר לב אבות ומלי דאבות ונחלת) א, ר' ישמעאל בנו א' om. בנו. ר' יוסי 10 No. ר' שמעון א' א. (אבות כתוב רבי ישמעאל בנו וי"מ... בשביל שיקרא רבי וגורסין אין) is quoted by א as a reading peculiar to Rashi (p. 101 E), cf. Dur. R. Obad. (ע"מ ללמד) (מספיקין), *perush* Rashi. See Nos. 54, 55, 81, 113, 170. א ins. לשמור (C No. 101 with *vau* conj.) before ולעשות, cf. Dur. 61 b.

9. רבי צדוק (א) or mit *Kodex de Rossi* 138 צדוק, *Saddouk* (Strack).

א, אל תעשים עטרה להתגדל בהם, א with א (בהו) א. אל...תעשה עטרה להתגדל-בה Baer. (תלמידי חכמי אל) (text om. אל). with the words תפרוש מן הצבור ואל תעש עצמך כעורכי הדינים ואל במשניות גם בכ"י ובסדרור תעשה, and note רפ"ז [A.D. 1527] ובמחזור רומא הגרסה...אל תעשה עטרה וכו' ואשר סגרת בספר Leab Aboth finds this interpolation ויש ספרים שכתוב אל תעשים עטרה אחד אל תעש להתגדל בהם בדברי תורה. א comm. אל תעש עטרה להתגדל בה קורדום (א) Ashk., exc. א. No. 92 (וי"ם שכת') ממנה ר"ל מן העטרה. Leab Ab. לחתוך בהם א. לאכול מהם. ושם תראה שאין (ref. to Shab. xvii. 2 and Beḡah iv. 3) לחפור בהם. נכון לגרום כאן לחפור בהם שאין הקרדום עשוי לחפירה כי אם המרה. Cf. also *Aruch Compl.* ערך גרדום (vii. 190). נedar. 62 a (Wien, 1863) לשם דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם [לשם שמים] אל תעשים עטרה להתגדל בהם ואל תעשים קורדו להיות עורר [עובר] בו וק"ו ומה בלשצר שלא נשתמש אלא בבלי קודש שנעשו (כלי) חול נעקר מן העולם המשתמש בכתרה של תורה על אחת כמה וכמה. See Tos. Sotah 4 b on נעקר, Rashi and ha-Rosh on Nedar. *I.c.*, Sifré II. § 48 (Fr. f. 84 b), Buber's *Midr. Tehillim* Ps. xxxi. (p. 240), 'Derech Erez Sutta,' c. II, p. 11, ed. Tawrogi (Königsb. 1885 A.D.), who reads with variants וכקורדום לבקוע בו [לעטר] כעטרה להתעטר בהם ולאכיל, *Ha-Rosh I.c.* has להתעטר as *perush*, and reads ואל (א) וענינים אחד, וכן [בכה] or וכן ה"ל אומר. ואל תעשים

הא כל הנאות or No. 170 דורש א, אשתמש א, as in I. 14. הא כל הנאות, *Ashk.* Dur., and see *Aruch Compl.* ערך א. במשניות כתוב שכל הנהגה ורש"י with note שכל האוכל הנאות כתב ה"ג כל הנאות אבל בספר מדרש שמואל ולב אבות ומלי דאבות ונחלת אבות [f. 53. 1, Ven. 1566] ככולם כתוב שכל האוכל הנאות כמו שהוא בפנים

† See in לררר, f. 214 b, ed. Sabionetta (c. 1567 A.D.). The author, R. Menachem ibn Zerach ben Aharon, died in the second half of cent. 14. See Steinschneider's Bodleian Catalogue, col. 1741.

הרגל הקריאה והוא במשקל כאב זאב ועיר. *Levy Chald. Wörterbuch*, II. 560 (1868 A.D.), בעלי תריסין (תַּרְיִסִּים), תַּרְיִסָּא...Berach. 27 b *die heftig disputirenden Gelehrten*. Dur. מנן בלשון ערבי תורם. See *Aruch Compl.* ערך תרם (VIII. 282).

16. כָּל פְּנִינָה שֶׁהִיא לְשֵׁם שָׁמַיִם, ⚙ cf. דְּבָלָה (note on I. 1) not כְּנִסְיָא ⚙, כְּנִסְיָה ⚙, כְּנִסְיָה ⚙. Strack reads כְּנִסְיָה ⚙ remarking that כְּנִסְיָה [Baer] is a *Rückbildung* from pl. כְּנִסְיָוִת (III. 16). Emd. here תַּלְמוּדִית כְּנִסְיָה, and on I. 1 בִּשְׁשֵׁ בִּשְׁשֵׁ כְּנִסְתָּ...מֵאֵן דְּגִרְסָא בִּשְׁשֵׁ. נְקוּדוֹת לֹא מִשְׁתַּבֵּשׁ...וּמֵאֵן דְּגִרְסָא בִּחְמִשָּׁה לֹא מִשְׁתַּבֵּשׁ לְשֵׁם מִצְוָה. Ashk. לשום שמים ⚙⚙, נוסח המִשְׁנָה לְשֵׁם מִצְוָה ⚙⚙. Dur. 66 b לשום שמים ⚙⚙, cf. ⚙. ברוב הספרים לשם ⚙.

17. אֱלִיעֶזֶר ⚙. (⚙) רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן שִׁמְעוֹן...חָבִיב עָלֶיךָ פְּשָׁלָךְ as II. 14. ⚙⚙⚙ Ashk. om. שְׁמוֹעַ. ⚙⚙⚙⚙ Ashk. Nos. 90, 112, 114, 170 הר"מ אלמשנוני (cf. Midr. Shem. p. 161) as reading כְּשֵׁל חֶבֶר with 'Rashi,' and מְקוֹצִי (auth. of סמ"ג), Ashk. and ha-Meiri for כְּכַבּוּד חֶבֶר. Baer פְּשָׁלָךְ as Rashi on Exod. xvii. 9 בָּחַר לָנוּ אֲנִשִּׁים. Dur. כְּשֵׁל with note כתבה...רבינו שלמה ז"ל בפירוש התורה בפרשת בשלח וכן אמר רבי אליעזר בפרק שני אבל בכאן רבינו שלמה ז"ל כתב חביב עליך ככבוד חבירך וכן כתבה רבינו יונה ז"ל וכן במשניות שלנו ופירשוהו קרוב לכבוד חבירך. See Berliner's Rashi f. 62 b, Mekhilta ed. Fr. f. 53 b, Tanchuma § 26 (Lubl. 1879 A.D.), Ab. R. N. A. xxvii. (p. 84), B. xxxiv. (p. 76), *Aruch Compl.* כְּשֵׁל...רַבִּי כ"ף. Emd. כְּכַבּוּד ⚙, ⚙⚙ (⚙) כְּמִזְרָא רַבִּי. (IV. 180). כְּמ"ן.

18. בְּלִמּוּד כ"ה בקצת נוסחאות וכן הוא ⚙, בְּלִמּוּד שֶׁשֶּׁנִּגַּת הַלִּמּוּד במדרש שמואל וגם הביא נוסח שכתוב בו תַּלְמִיד ופירש שניהם...ובקצת נוסחאות כתוב בכאן תַּלְמּוּד...מלת תלמוד סובלת שני פירושים האחד הוא סתם למוד והשני הוא למוד הנמרא כראיתא בפרק אלו מציאות דף ל"ג ע"א שנו § 6 ויקרא Tanchuma וז"ל בתלמוד אין לך מודה גדולה מזו וכו' במקרא לא נמצא שם מענין למוד רבותינו שנגת תלמוד עולה ודון (⚙) רק תארים.

19. וְכִתְּרָ שֵׁם מִזֵּב עוֹלָה עַל גִּבְיָהּ ⚙ (Ps. cxxix. 3 על נבי חרשו) כהונה ⚙ without *vau* conj. before עולה ⚙. Ashk. Nos. 5, 12, 23, 95, 101 omit עולה, which ⚙⚙⚙⚙ Dur. retain. Emd. on the word in

על נביהן על ידיהן בא שם טוב ㊤. עולה קמו"ץ. עולה סגול § 18 and here כך קיבלתי ולי על נר' על ㊤ (cf. No. 108) but with the further note רבי אומר עשה רצונו... ㊤. נביהן למעלה מכולן... בת' טוב שם משמן טוב משנה זו נשנית למעלה and אין זה מקום זה המשנה (II. 4), with marg. בפרק שני בשם ר"ג זקנו של זה ששנאה כאן... ובשיתא סדרי משנה שלי אינה עשה רצונו של ㊤ comm. שנויה כאן כלל ושמה הסופרים טעו וכתבוה כאן מקום כרצונך... See Nos. 116, 138—140. Midr. Mishlé on Prov. ix. 10, f. 32 a ed. Buber, תמן תנינן ר' אליעזר אומר עשה רצונו...

20. נהוראי ㊤㊤㊤, א as twice at the end of Nazir (94 a). with *vau*, Baer Strack רי— without *aleph*. See 'Erub. 13 b, Shab. 147 b* היא תבוא ולמה נקרא שמו ר' נהוראי שמנהיר עיני חכמים בהלכה. al. ושחבירך or 'ש, cf. Ab. R. N. B. xxxiii. (p. 73). From ד"ס vii. 353 on Shabb. 147 b it appears that the München MS. has ואל האמר שהיא תבא אחרך in the margin only and not in the text, and that it omits the whole *baba* § 20 in Aboth iv. Cf. in Midr. Mish. on Prov. ii. 4 (Bub. p. 49) גולה תמן תנינן ר' נהוראי אומר הוי גולה למקום תורה ואל תאמר שהיא תבוא אחרך, ואל בינתך אל תשען.

21. הוא היה אומר ㊤ (㊤㊤ Dur.), Baer Strack יני without name. מְשָׁלוֹת הָרָשָׁעִים וְאֵף לֹא מִיִּסּוּרֵי הַצִּדִּיקִים. מְשָׁלוֹת רָשָׁעִים No. 92 without points. א, לא מְשָׁלוֹת ㊤. (ס). שְׁלוֹת רָשָׁעִים וְאֵף לֹא יִסּוּרֵי ㊤. (לא) מְשָׁלוֹת... אף לא מִיִּסּוּרֵי שֶׁל אֲנִי קִיבַלְתִּי... וְלִי נר'... שְׁהֵרִי אֵין בִּידֵינוּ מְשָׁלוֹת, and in comm. רָשָׁעִים וְיֵשׁ גּוֹרְסִין... מְשָׁלוֹת... and in comm. שְׁלוֹת הָר' אֵף לֹא יִסּוּרֵי הַצִּדִּיקִים. מִיִּסּוּרֵי... וְכֵן הִיא בְּמִשְׁנֵי שֶׁלֵּנוּ.

22. (ס) רַבִּי מַתִּיָּא בֶּן חֲרָשׁ... מְקָדִים שְׁלוֹם לְכָל אָדָם. מתתיא ㊤, —, ㊤, מתיה א. Baer מַתְתִּיָּה as 1 Chron. xxv. 21, abbrev. נמצא בד"ה (אט) מן הלויים מי שנקרא ㊤, חֲרָשׁ, 1 Chron. ix. 15. חרש בשש נקודות. וכבר נהגו לומר חרש קמו"ץ. שמה מהעדר ידיעה עשאוהו בשלום. דבק Emd. שלום לכל ㊤ Dur. לשלום כל ㊤. כמו חרש עצים ולא ראש א, (ס) וְאֵל תְּהִי רֹאשׁ לְשֹׁעֲלֵי, with art. האדם ㊤. וה"ר מנחם לבית מאיר ז"ל כתב... לשועלים שנא' Midr. Shem. p. 169 [משלי י"ג] הולך את חכמים יחכם ורועה את כסילים ידוע בית הבחירה. Cf. 27 b, Tos. Yomtob, R. Jonah.

* On Nehorai see also Blumenthal's *Rabbi Meir*, cap. 1 (Frankf. a. M. 1888 A.D.).

ויש כפרים כתוב בהם. Dur. שחלה (S), No. 112 פְּדִי שְׁתַּפְּנִים לְמַרְקָלִין
 נאין pointing to a complete transliteration of *τρικλίνιον* mis-
 taken for two words. Redaq on 1 Kings vii. 7 עביר דינא פורסדא
 ופירוש פורסדא בית שער כמו שאמרו התקן עצמך בפרוודו' בדי שתכנס
 שְׁבֻעָה [= שנה טובה] לְמַרְקָלִין נאין ויש נוסחאו' פרוסדור בסמ"ך
 Bible (Ven. 1617 A.D.), and cf. R. Jonah on this *baba*. (Zech. iii. 9) [לפ"ק]

24. יִפָּהּ שְׁעָה אַחַת, שעה אחד is for שעה חד in Targ. Exod. xxxiii. 5. Dan. iv. 16 כִּשְׁעָה חֲדָא. שעה אחת 231 a₁₁. מבל חיי רש"י, האמונות [ibid.] *Rashi, Maim. and R. Jonah*, ויש משני הנורס וגורס' להי העולם הבא (אבסס), No. 92. בחי 114, להי העולם הבא... ויפה (בס), אפּ without *vau*, פּ העולם.

25. **D** omits **בן אלעזר** **A**. חבירך for הבריד **E** om. את. **S** (cf.
 II. 3) **בְּשַׁעַת**, the **ש** with *pathach* על העי' instead of *shva* as Exod.
 II. 3 **יָפֶת הַיָּאֵר**. Emd. the *shin* קמוצה **לְפָנָיו**.
S with **ABCD**. Emd. מוטל קמץ. **S** comm. ופירושו ענין השלכה
 כך דרש ר' (2) **וואל תנהמתו כו'**...דהיאך יתנחם ומתו מוטל לפניו (1)
 תנהמו' בפרש' שלח לך ובספר ערוך מצאתי שכן מפורש בהגד' ילמדינו המתחלת
 סנדל יחידי בפרשת שלח לך...**וואל תנהמנו בשעת אכלו** מניין אחה למד
 מהקב"ה כשגלו ישראל לבבל...בקשו מלאכים לנחמו א' להם הק' אל תאיצו
 לנחמני מאי אל תאיצו אין אילו תנהומים אלא ניאוצים הם לפני Kohut

Auth. P. B. נִיר with *shca*, *qameç*. Emd. נִיר with one *yod* and note תלמודית נִיר, without remark on the pointing. נִיר with *chireq* under the first *yod* [Arab. نِير, *fila conjuncta*], הוא אותו קלף שעושין הקלפים, ובתשובות הגאונים מצאתי הוא אותו שעושין מצמר נפן שנקרא קוטון ב' שכורכין בו שירים [נ"א שיראין*] הבאים מארץ ישמעאל ועודנו חדש הדיו נדבקת בו ועומדת ימים רבים כתיבתו וקורין אותו קאנר†.

28. (ס) הלומד תורה מן הקטנים... והלומד מן הזקנים. om. הלומד מן הזקנים (sic)... תורה מן הז' לומד. למד, om. תורה. בבלי No. 101. והלומד מן הגדולים No. 109. מק...מן הז' מהק...מה' for הבבלי.

29. רבי אומר אל תשתכל בקנקן, with *sin* as in II. 1, III. 1. Ashk. Emd. ר' מאיר. Emd. בקנקן. Strack with art. בִּקְנָקָן, No. 95 בקינקנים. Baba M. xiii. 11 (113 a) קינקנין ישנות, Ohol. vi. 2 (208 b) קנקן. בקה, במה קמוין שיש סגול (ס), Emd. אלא במה-שיש בו זאת המשה' נ"כ דלגוה מסדר תפלות לפי שהיא 28, 29 וישן by error. Dur. om. *shin* of שאפילו דומה לראשונה אלא שהראשונה היא בלמדי ולא נמצאת בזאת המסכתא מחלוקת אלא בזאת המשנה. Cf. No. 10.

30, 31. אלקעזר הקפך, ר' אלקעזר, Ashk. ליעזר, Jer. ר"ל להחיות (hiph.), S ref. to Midr. Shem. להחיות את נפשם. Baer להחיות, but without proof that *niph.* from היה was in use. No. 23 Ashk. לחיות (*gal*). לידע להודיע ולהודע. שהוא אל הוא. להודיע ולהודיע with *vau* conj. twice, the former erased in the text of B. A by error להודיע ולהודיע. הער S in reverse order, cf. Midr. Shem. והוא עתיד לדון ברוך הוא. אין עם יי' אלהינו עולה 2 Chron. xix. 7. לשאין לפניו. לדון. (ס).

* The manuscript A† (p. 152 n.) has מן שכורכין בו שיראין, omitting ... (Arab. and Fr. *coton*), and reading correctly שיראין, *silks*, see שירא in Buxtorf *Lex. Chal. Tal. et Rab.* col. 2383 (1640 A.D.), and שר in Kohut *A. C.* viii. 156.

† Professor Bevan remarks that קאנר must be for כאנר, i.e. the modern Persian کاغذ *paper*; and that the word must have been employed by the Arabs in the Middle Ages, for the Lisān al-'Arab (c. 1300 A.D.) says that الكاغد is well known, and is a Persian word Arabicized. The same work gives the form کاغذ also, as a dialectical variety of کاغذ.

היא without כמה חיבתו **עם**

מגורסת רש"י. Cf. Ab. R. N. A. p. 95, B. p. 99, Dur. 78 b.

הקב"ה משה, המקום 15. זה בסופרי מפני הפסוק... עשר פעמי

ings see D⁷ vol. IV. :

לשום לחם חום ביום הלכתו.

Ha-Meiri counts them up in the order 12436758910, M. Shelom. quotes Ashk. for the variation 346, and § Dur. Emd. have the order of ha-Meiri. § brackets 6—7, quotes Rashi for their exclusion as *baraitha* on the authority of Joma *l.c.*, and makes up the number ten by resolving the fifth miracle into three. This solution is given by ד (cf. No. 108), but with an alternative, namely that in Joma בירושלם וסיים במקדש פתח is an objection to including 9, 10 which were not wrought in the מקדש; that 6, 7 are there proposed in place of the two rejected; 5 is then counted as one

only, and the number עשרה is finally made up of 12435867 with *ninthly* the בלועין or disappearances of refuse, and *tenthly* the miracle of the bread which was still hot ביום הלקחו.

ולא התליע in (2) No. 108 אֶרַע with *yod*, אֶרַע without art. (3) אֶרַע with *chateph pathach* comparing (sic) 'ויקר יי' Targ. for 'ויקר יי' (Numb. xxiii. 16), and noticing a form אֶרַע with *aleph, vau* in Targ. Ruth ii. 3; אבל בחיר"ק האל"ף לא נמצא בשום מקום. Strack אֶרַע (*yod* after *aleph* as *In allen Zeugen*), Baer אֶרַע (without *yod*), Emd. אֶרַע with note אֶרַע מהארמית. אֶרַע לִפְנֵי גְדוּל, Emd. לִכְּ, Strack קְרִי with *shva*. (4) אֶרַע as pl. from מִטְבַּח (Isai. xiv. 21)*, Emd. מִטְבַּח, Baer Strack פִּסְוֹל, פִּסְוֹל, פִּסְוֹל, פִּסְוֹל (5) בִּי"ת השמוש בית אֶרַע. מִטְבַּח. Emd. פִּסְוֹל, but the use of the verb in *gal* only favours פִּסְוֹל with *raphel*. (6) אֶרַע, את המערכה אֶרַע, את עֶזִי אֶרַע, נצחה אֶרַע, נצחה אֶרַע (7) אֶרַע, את אֶרַע, אֶרַע של עֶזִי No. 107, גְּבִי מִרְגָּן מהכבד לא משתבש...ומד"ג מהקל נמי ל"מ בִּי לשון חכמים. Emd. בִּירוּשָׁלַיִם אֶרַע without *vau*. (9) אֶרַע, לעמוד אֶרַע, עמוד אֶרַע. לחוד (כש' 96) שאלין Nos. 73, 90, 92, 103, 107, 114, שאלין אֶרַע. (10) אֶרַע, כשעולין לֶאֱשֶׁר לֶאֱשֶׁר (1). לֶאֱשֶׁר לֶאֱשֶׁר Ashk. ועוד כ' שאלין בִּירוּשָׁלַיִם הספרים גרסין כשעולין וצ"ע.

9. נבראו בין השמשות (אֶרַע No. 92), אֶרַע adds חשיכה. ערב שבת עם אֶרַע 33 a (Shab. ii. 6). ערב ש' marg. אֶרַע, בערב שבת בין ופי מחק מלות בע"ש ומלות ואלו הן וכו' כך מצאתי. Ashk. חשיכה. אֶרַע, אֶרַע without *vau*. Nos. 103, 133, Mekhilta Ex. xvi. 32 (Fr. 51 a) omit the words. Numb. xxii. 28 אֶרַע, את פי הָאֶתָּן, Targ. Jon. (ed. Wien, 1859 A.D.) ביני שבתא ביני עשרתי פתגמין אתבריאו בתר שכלול עלמא במיעלי שבתא ביני שימשתא מנא ובריא וחוטרא דמשה ושמירא וקשתא וענני יקרא ופום ארעא ת"ר עשרה דברים Pesach. 54 a, b. וכתב לוחי קיימא ומזקי ופום ממלל אתנא נבראו בע"ש בין השמשות אלו הן באר ומן וקשת הכתב והמכתב והלוחות קברו של משה ומערה שעמד בה משה ואליהו פתיחת פי האתון ופתיחת פי הארץ לבלוע את הרשעים וי"א אף מקלו של אהרן שקדיה ופרחיה וי"א אף והא תניא י' דברים...אלו הן באר והמן...ר' יהודה אומר אף as *baraita* והצבת הוא היה אומר צבתא בצבתא מתעבד וצבתא קמייתא מאן עבד†

* S points the *mem* with *chireq*, but quotes Isai. xiv. 21 as if for *mem, pathach*.

† Emd. writes מ"ר or מ"ר, *he who reads*, cf. IV. 16, v. 16.

‡ Notice the application of the saying ...צבתא בצבתא at the end of Tosefta 'Erubin (Zuck. p. 154), and see on נופי הלכות p. 154 of these notes.

והצ' (om. צב without art., צ with art. צב), אף הצ'בּתּ בּצ'בּתּ העשויה (om. צב without art., צ with art. צב). See also No. 170. *Dur.* זאת המשנה דלגוה מסדורי תפלות. *Tos. Yomtob* and Geiger's *Lehrbuch zur Sprache der Mishnah*, pp. 58—60 (Breslau, 1845 A.D.).

[illegible]

* For באר without פ' see also p. 190 of the famous R. Judah b. Barzilai of Barcelona's *perush* on יצירה ס' in *Mekize Nirdamim* (Berl. 1835 A.D.). He flourished about the beginning of cent. XII.

12

tions and erasure thus של א"א לת' של ב"ה ת' של א"י אובלין. Note in (2) the order אברהם...בלעם, and in (3) קצרה [found also in \mathfrak{C} comm.] for רחבה, with the remark of Dur. ויש ספרים הרבה שכתוב. בהם נפש קצרה ושמא תיקון סופרים הוא לכנותו לננאי דברים 95 No. דברים הקלל...דברים אחרים \S . טובים הללו...רעים הקלל with note that הללו is for bibl. האלה. But הללו [Auth. P. B. הקלל] disconnected from the things עין טובה וכו' is out of place, אחרים is not indispensable, and both should be omitted as by \mathfrak{A} Ashk. \S rejects the reading אובלין אברהם (נ"א יורשין) העולם הזה ונוחלין העולם הבא and prefers to read, according to אוב' פְּעוֹלָם הַזֶּה וְנוֹחַ לְעוֹלָם הַבָּא, [and with \mathfrak{C}] פִּי רִשִׁי. But all these are doubtless developments from an older one-clause reading as in \mathfrak{A} Ashk.

29. **יְהוּדָה בֶּן יִמְיָא**. \mathfrak{A} Pcs. 112 a Chag. 14 a יהודה ר. No. 10 בן ימיה. \mathfrak{B} Aboth ends at שבשמים אביך according to the statement of \mathfrak{B} on this *baba* (p. 23),

חֲסֵלַת מִסְכַּת אֲבוֹת.

\mathfrak{B} goes on to say (p. 23) that Shemuel ha-Q.'s אויבך בנפל (iv. 26) was commonly repeated here to introduce בן חמש שנים הוא, but sometimes written here only. \mathfrak{B} and others simply write Shem. ha-Q. for הוא. R. Israel remarks (p. 52) that בן חמש is not מִסְכַּתָּא מִן, and sometimes we find it only in Perek vi., as in Nos. 83, 160 (2). In Nos. 10, 80, 81, 92 it stands last in Perek v.; but since it ends with death it was natural to move it to some place within the chapter, *um einen so düsteren Schluss zu vermeiden* (Strack). It is commented upon twice over in \mathfrak{C} and No. 19 (1). See also Nos. 13, 42, 54, 77, 95, 109, 161. M. Shelom. (on הוא היה בשימושא רבה מייחא לה בשם שמואל הקטן וכן העתיקה, (אומר בן חמש הב' [בית יוסף] א"ח כס" [סוף סימן] Tur. Or. Chay. ל"ח בשם שמושא רבא רתנן שמואל הקטן וכו' עי' בתוי"ט שהאריך להוכיח שאינה מכדר מסכתא זו עש"ב וגם כה"דר יהוסף ז"ל מחקה לכל מתני' וכתב בכל הספרים לא מצאתי משנה זו

30. **עו פְּנִיָּם לְגִיְהֵנָם וּבּוֹשׁ פְּנִיָּם לְגִן עָרֵן**. (\S), al. לְגִיְהֵנָם. Emd. וּבּוֹשֶׁת, a reading which may have come from Mass. Kallah or some *perush* as No. 108 שיש בו בושח פנים. Although No. 170 with 'Rashi' writes of this *baba* במשנה **עַר כֹּאן כֵּת'** (p. 121), \mathfrak{B} may be right in excluding it; for the repetition of גִּיְהֵנָם and עָרֵן after § 28 (acc. to \mathfrak{A} Ashk.) does not commend itself, and עו פְּנִיָּם may be a qualifying appendix by some early editor to the praise of עוֹת in § 29. Dur. מסדורי.

'מדה טובה הימנה' בן הא הא אומר לפום 'צערא אנרא'
 הוא היה אומר עז פנים (2). יהודה בן תימא... בשמים (1) *baboth* the three
 ואינו מדבר בשבחו של עולם וכל הפוסל פסול followed by *baraita* to
 (3) הוא היה אומר בן חמיש... מן העולם (3). *Q* after (1) *reads* *בן*
 בג אומר הפוך בה והפוך בה דכולא בה ובה תהוי ומינה לא תזוז שאין...
 ר' יהודה הנשיא או' (4). הוא היה אומר בן חמש (3). בן הא הא (2). הימנה
 סליק פירקא and ר' אבא... לעתיד לבוא with *baraita*, and עז פנים *S* in-
 סליק פירקא and בג בג *reads* after § 30, and ends with *בן* *reads* *בן*
 הוא היה אומר בן חמש (f. 68 b—72 b) No. 108 after אנרא writes
 תניא ר' נתן אומר בביתא היא ונהגו לומר בסוף, אומר בן חמש
 בעשרה מאמרות... סליק פירקא. *M* at the end of Perek vi. has (1) *בן*
 בג אומר הפוך בה והפוך בה דכולא בה ובלה בה ובה תהוי ומינה לא
 יהי רצון מלפניך יי' (3). בן הא הא (2). תזוע שאין לך מידה טובה הימנה
 אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו. ר' חנניא בן
 עקשיא... Nos. 84, 154, 165 have an exceptional form of Perek vi.,
 and Nos. 10 (cf. 134), 83, 97 have Seven Peraqim.

INDEX.

The pages hereinafter referred to are those of the second edition of *Sayings of the Jewish Fathers*, published in 1897.

AN INDEX TO SAYINGS OF THE JEWISH FATHERS.

1. SUBJECTS.

<p>Aaron 21</p> <p>Abraham
 temptations of 80
 disciples of 94 f.</p> <p>Abtalion 18 ff.</p> <p>Antigonus of Soko 13, 112 f.</p> <p>Aqabiah ben Mahalaleel 42</p> <p>Aqiba ben Joseph 53 ff.</p>
<p>Balaam 95
 disciples of 94 f.</p> <p>Beelzebub 38</p> <p>Benediction of The Name 67, 165 f.</p>
<p>Chasid (<i>חסיד</i>) 34, 90</p> <p>Companionship 16</p> <p>Contentment 64</p> <p>Creation
 dual conception of, 50, 56 ff.,
 159 f.
 of the "ten things" 83 ff.
 theories of 78 f., 93 f., 168 f.</p>
<p>Decalogue 108
 reward attached to 23</p> | <p>Decalogue
 embodied in the Shema 118
 daily recital of 119
 division of 120 ff., 176</p> <p>Demons 85</p>
<p>Eleazar ben Arak 33 f.
 ben Azariah 60 f.</p> <p>Eliezer 33 f.</p> <p>Elisha ben Abuyah 63, 75</p> <p>"Epicurus" (=heretic) 40, 51, 152 f.</p> <p>Essenes 34, 79</p> <p>Evil eye 35</p>
<p>Fall 56 f.</p> <p>Fly, symbol of impurity 82</p> <p>Forgetfulness
 sinful and venial 48 f., 72</p>
<p>Gamaliel I. 24</p> <p>Gamaliel II. 25</p> <p>Gematria
 explained 62, 161 ff.
 examples of 39, 44, 76 f., 95, 97 f.,
 142, 146, 167</p> |
|--|--|

- God, attributes of, 26
 indefinite "They" 29
 present with men
 (10, 5, 3, 2 or 1) 46 f.
 Biblical names of, avoided 66 ff.
 as great chief Rabbi 71 f.
 judgement of 77
 Israel's temptations of 81
 Rabbinic titles of 142, 168
 "Peace" 26
 "Place" 39, 45, 67, 77
 "The Name" 67, 77, 93
 "Heaven" 67, 77
 "The Holy One" 67
 Benediction of the Name of 67,
 165 f.
 Great Synagogue 110 f., 133

 Habits, force of 65 f.
 Hillel 20 ff., 30, 93 f.

 Intoxication, stages of 50
 Israel (Rabbi)
 sayings of 63

 Jehoshua ben Perachia 16
 ben Chananiah 34 ff.
 Jehudah ben Tabai 17
 Jochanan ben Zakai 32 ff., 36, 49
 Jose 34 ff.
 Joseph ben Jochanan 14
 ben Joezer 14

 Labour, duty of 18 f., 141
 Lord's Prayer, 124—130, 165, 176—192
 (illustrated fr. Rabbinic writings)

 Man, two ways of 35, 147 f.
 ages of 97 f.
 four characters of 89
 good and evil natures of 39, 61, 64,
 82, 129 f., 148 f., 152, 165, 169
 Marriage
 Rabbinic view of 137, 168
 Masorah 48, 55, 154 f.
 Matthai the Arbelite 16
 Memra 44
 Mercy and Justice 59

 Miracles
 wrought in the Sanctuary 81 ff.
 Mishnah
 delivered to Moses 109, 154, 174

 Parables, Rabbinic 37, 61
 Banquet 60, 161
 New Wine 75 f.
 Sponge, &c. 91 f., 171
 Trees 61
 Vestibule 73 f.
 Paradise 63, 164 f.
 Pestilence, causes of 88
 Pharisees 56
 Pillars of the world 12, 25 f., 135 f.
 Prayer 38 f.
 Predestination 59, 160
 Proselytism 21 f.
 Punctuation 48, 154 f.

 Qabalah 26, 106 ff., 114, 175 f.
 Christian use of cabalistic modes
 166 f.
 Qameç, form of 48

 Rabbi
 as title 27, 143
 = Jehudah ben Simon III. 27
 relations of, with scholars 14 f.
 reverence for 71
 Repentance 70, 73 f.
 Retribution 31
 Revelation
 Rabbinic view of 108 f.
 Righteousness 70

 Sadducees 112—115
 (origin, tenets, books)
 Sagan 43
 Scripture, divisions of 100
 Rabbinic citations of 42 f.
 Shammai 23, 93 f.
 Shekinah 43 f.
 Shema (Audi) 38, 54, 116 f.
 Shemaiah 18
 Shemuel ha-Qatan 74 f.
 Shimeon ben Azai 63, 65
 ben Gamliel I. 24

Shimeon ben Gamliel II. 25
 ben Nathanael 34 ff.
 ben Shatach 17
 ben Zoma 63
 ha-Çaddiq 12
 Silence 25, 143
 Simon Justus 12
 Sin, fear of 49
 the seven sins and seven punishments 87 ff.
 Sonship of Israel 58
 Temptation 169
 Tetragrammaton vi
 short form of 44
 intentionally misspelt 67
 pronunciation of 46, 156 ff.
 Thalmud
 = faith)(practice 50
 exegesis of 64, 91, 100, 172
 Thegri (angel) 156

Thorah
 reception and preservation of 11
 fence of (cf. Masorah) 11, 134 f.
 instrument of Creation 12, 58
 summed up in "Golden Rule" 23, 56, 142 f.
 essentials of 62, 161
 all-sufficiency of 96, 133, 172
 acquisition of
 (Pereq R. Meir) 99—104
 identified with Wisdom 102, 173
 oral and written 105 f., 154
 = Pentateuch 106
 translation of 153
 Woman
 status of, 15, 26, 137 ff.
 medium of temptation 31 f., 146
 formation of 159, 168
 Zadok-party 113 f.

2. PASSAGES OF THE NEW TESTAMENT.

Matthew iii. 7.....	113	Matthew xxiii. 15	16, 21
v. 22	36	xxiii. 22	67
v. 25	77	xxv. 29.....	23
v. 39	128	xxv. 40	35
v. 41	52 f.	xxvi. 52	31
v. 46	90	xxvii. 33	31
vi. 7.....	25		
vi. 9—13	124 ff., 180	Mark i. 15	146
vi. 13	186	ii. 27	26
vi. 31	126	iv. 15.....	189
vi. 33	28, 61	vii. 21 f.....	36, 149
vi. 34	184	x. 51	27
vii. 12	23	xii. 29.....	38, 118
viii. 20.....	178	xii. 30	148
ix. 17	76	xiv. 36	176
x. 41 f.....	93, 172	xiv. 61	67
xi. 12	53	xvi. 15	21
xi. 29 f.	46	xvi. 17 f.	170
xii. 35.....	151		
xiii. 2	15	Luke ii. 24	62
xiii. 19	188 ff.	vi. 21.....	69
xv. 6	175	vi. 25.....	69
xvi. 1—12	113	vi. 34.....	90
xvi. 18.....	160	vi. 38.....	29
xvi. 19	125, 127	vi. 45.....	151
xvi. 23.....	147	ix. 58.....	178
xvii. 20	34	x. 1	133
xviii. 8.....	125	x. 19	170
xviii. 18	125	x. 39	14
xviii. 20	44	xi. 2—4	124 ff., 176, 180
xx. 1—16	41	xi. 21—26.....	37
xx. 15	35	xiv. 15	161
xxii. 23 ff.	114	xv. 6	35
xxii. 37	148	xv. 10	125
xxiii. 5—12	22	xvi. 10	35
xxiii. 8.....	19	xvii. 10	33

Luke xvii. 11, 12	38	Acts ix. 15	26
xviii. 4—8	53	xiii. 16	15
xix. 21	143	xvii. 28	39
xxii. 31	151, 171	xviii. 3	19
xxiii. 31	16	xx. 28	184
xxiv. 44	106	xxii. 3	14, 24
		xxiii. 7	113
John i. 5—10	58	James i. 5	191
i. 13	31	i. 8	148
i. 14	44	i. 13 ff.	130, 147, 169
i. 16	77	i. 23	91
i. 17	106	i. 25	100
i. 39	27	ii. 6	19
i. 52	57	ii. 10	163
iii. 5	159	ii. 12	100
iv. 6	144	ii. 15	181, 191
iv. 14	33, 141	ii. 16	191
iv. 27	15	iii. 6 ff.	135
v. 17	168	iii. 9	56
v. 39	51	iv. 7	148, 152
vi. 32	125, 186	iv. 8	148
vi. 34	126, 179	v. 12	169
vi. 35	161	v. 14	77
vi. 51	171	1 Peter ii. 9	184
vii. 17	29	ii. 13—18	141
vii. 32	113	iii. 4	149
vii. 38 f.	144	iii. 12	28
vii. 45	113	iii. 15	40
vii. 49	30	iii. 20	79
viii. 32	100	iii. 21	146
xi. 14 (d)	41	v. 8	151 f.
xi. 26	140	2 Peter iii. 6	146
xi. 49	25	1 John ii. 1	69
xii. 27 f.	176	ii. 13 f.	188 f.
xvii. 9 f.	48	ii. 16	76, 95
xviii. 13	25	iii. 1, 2	58
xix. 28	191	iii. 15	38
xix. 30	178	iv. 20	50
xx. 16	27	iv. 21	56
		v. 18 ff.	128
Acts ii. 17 f.	138	3 John 7	67
ii. 29 ff.	153	Jude 11	94
v. 17	113		
v. 34	24		
v. 39	24		
v. 41	67		
vi. 3	169		
vii. 23	21		

Romans i. 17	77, 108	2 Corinthians i. 17	53
i. 24 ff.	152, 165	iii. 18.	51
ii. 14	146	iv. 7	26
ii. 15	146, 150	v. 1	159
ii. 16	160	v. 10	160
iii. 3	146	vi. 2	23
iv. 4	28 f.	vi. 10	77
v. 12 ff.	148	xi. 31	165
v. 19	94	xii. 4	164
vi. 12—14	151		
vii. 9—11	20	Galatians iii. 11	108
viii. 15	176	iii. 28	15, 26, 138 f.
viii. 19	21	iv. 6	176
viii. 20	160	iv. 24 ff.	171
viii. 33 f.	77	v. 20	150
ix. 4	12		
ix. 5	165	Ephesians i. 14	184
xi. 6	169	i. 18	36, 44
xi. 11	22	ii. 14	25, 134
xi. 22	59	ii. 17	21
xi. 26	99	iii. 15	29
xi. 28	29	iv. 3	26
xii. 15	13	iv. 10	39
xiv. 7	23	iv. 22 f.	37
xv. 7	28 f.	iv. 24	149 f.
xvi. 20	25	iv. 28	18
		v. 21	141
1 Corinthians i. 24	173	vi. 7	71
ii. 7	173	vi. 16	188
iii. 8	97		
iv. 12	19	Philippians ii. 5—11	167
v. 5	152	ii. 12 f.	23
vii. 5	140	iii. 19	150
vii. 9	137	iv. 1	68
vii. 32 ff.	137	iv. 3	133
ix. 16	33	iv. 8	27
x. 2—4	171, 179	iv. 10 f.	77
x. 31	38, 45, 67		
xi. 4, 5	55, 155	Colossians ii. 16	161
xi. 7	32, 155	ii. 18	161
xi. 10	155 f.	iii. 11	139
xi. 11	15, 137	iii. 14	26
xiii. 12	76	iii. 15	26
xv. 26	147		
xv. 31	140	1 Thessalonians ii. 19	68
xv. 46	94	iv. 6	92
xv. 47	56	v. 10	45

2 Thessalonians ii. 8	192	1 Timothy iv. 4	45
iii. 3	128	iv. 8	13
Hebrews i. 2	173	v. 6	140
i. 3	155	v. 14	15
iv. 13	59	vi. 6	64
vii. 9 f.	133	2 Timothy ii. 24	31
x. 25	143	iv. 18	128, 189
x. 35	41	Titus i. 7	31
x. 38	108	ii. 14	128, 189
xi. 17	169	Revelation i. 8	157
xii. 1	156	ii. 14	95
xiii. 8	157	iv. 6	165
1 Timothy ii. 1, 2	43	xiii. 10	146
ii. 12	15	xiii. 17, 18	62, 84
ii. 15	15	xix. 9	60
iii. 2	31	xxi. 3	44
iii. 15	12		

2 vols
EOT
~~515/57~~
~~515/57~~

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

A 000 132 223 9

